

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXXI

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

IX BINDS 2. AARGANG

1937

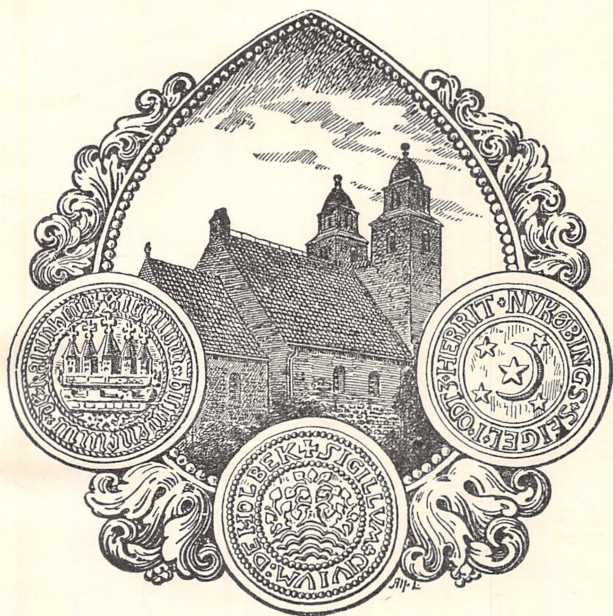
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN • KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXXI

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

IX BINDS 2. AARGANG

1937

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

INDHOLD

	Side
Forfatteren Henrik Larsen , Egebjerg, Ballerup: EJENDOMS- FORHOLDENE I MERLØSE HERRED I FORTIDEN...	5
fhv. Gaardejer Henrik Jensen , Svinninge: SVINNINGE VEJLE En Oversigt over Udtørringsarbejdets Historie	21
(†) Sognepræst G. Knudsen , Nykøbing S.: NYKØBING BYS MARKJORDER. Markvedtægterne 1704 og 1731. Med et Mindeord af Viceinspektør J. Meyer	49
Højskolelærer Jens Peter Jensen , Høng: VESTSJÆLLÆNDE- REN, HUSMAND NIELS JENSEN, Gørlev Mark, i An- ledning af Hundredaarsdagen for hans Fødsel	76
Lærer Jakob Hansen , Nordby: OM NORDBYS KIRKES BE- LIGGENHED OG SOGNETS FORSVUNDNE BYER ...	101
Politifuldmægtig Dan Lund , Kalundborg: LIDT OM KA- LUNDBORG NEDLAGTE LATINSKOLE II	119
Højskolelærer Jens Peter Jensen , Høng: ODSHERREDS- KREDSSENS HISTORIE 1848—1918 ..... (fortsat fra Aarbogen 1935).	140
stud. mag. Gunnar Olsen , København: AF TUSES HISTORIE	192
Pastor emer. E. Quistgaard , København: KLAGER FRA PRÆ- STERNE I ARTS HERRED over Kirkernes Brøstfældighed	206
Kredslæge J. S. Møller	209
Bøger	211
Historisk Samfund i 1936	213
Regnskabet for 1936	216

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Forp. F. Lunn, Knabstrup Dyrehave, Formand; Forstander J. Nylev, Ubby, Næstformand; Kommunalærer Albert Thomsen, Holbæk, Sekretær og Kasserer; Forstanderinde, Frk. Signe Wiggers Hansen, Holbæk, Leder af Aarbogsekspeditionen; Højskolelærer Jens Peter Jensen, Høng; Hospitalsforvalter E. Mørch, Nykøbing Sj.; Kunstmaler Troels Trier, Vallekilde; Politifuldmægtig Dan Lund, Kalundborg.

Aar bogens Redaktionsudvalg: J. Nylev, Jens Peter Jensen og Albert Thomsen (Formand).

TILLIDSMÆND

som godhedsfuldt har lovet hver i sin Kreds at varetage Historisk Samfunds Interesser:

Jyderup: Kaptajn Dræby.

Ruds Vedby: Dr. Madsen.

Gislinge: Gartner Grodal.

Kundby: Gaardejer Jacob Madsen.

Forsinge: Gdr. H. Laur. Hansen.

Føllenslev: Gaardejer Vilh. Larsen.

Værsløv: Murermester Thorv. Jacobsen.

Eskebjerg: Proprietær Thorning.

Tømmerup: Tømrerm. Hans Olsen.

Aarby: Lærer J. Nielsen.

Stenstrup: Gaardejer Engelbr. Nielsen.

Gudmindrup: Gaardejer Jac. Jacobsen.

Tølløse: Postbud Nielsen.

Sæby: Købmand Justesen.

Gørlev: Kasserer Møller.

Reerslev: Lærer Hansen.

Kallerup: Frk. Bodil M. Jørgensen.

Asnæs: Skomagerm. Karl Madsen, Høve.

Svinninge: Gaardejer Peder Olsen, Birkholm.

Buerup: Lærer Hilarius Nielsen.

Faarevejle: Bmd. P. Olsen, »Fjordvang«.

Mørkøv: Malermester Johs. Nielsen, Mørkøv.

Tranebjerg: Førstelærer, Red. Bent Rasmussen.

EJENDOMSFORHOLDENE I MERLØSE HERRED I FORTIDEN

Af Henrik Larsen.

Merløse Herred i Holbæk Amt strakte sig fordem fra Holbæk Fjord og omtrent helt ned til Sorø, idet nogle Sogne i Sorø Amt, nemlig Munke-Bjærgby, Bromme, Stenmagle og i alt Fald tildels Pedersborg Sogne hørte til det. Det stod da kun tilbage for det samlede Flakkebjærg Herred i Størrelse. Nu er ogsaa Ringsted Herred større end det. Dets Areal er 64778 Tdr. Land, dets Hartkorn, Ager, Eng og halv Skovskyld 5363 Tdr.. I 1688 var Herredets Hartkorn, Holbæk By ikke medregnet, men ellers samme Omfang, 5792 Tdr. I 1664 var Hartkornet, der da blev beregnet efter Landgilden, 6826 Tdr., heri er dog ikke medregnet Præstegaardene. Aarsagen til Herredets store Størrelse er vel tildels, at en Del af det i fordums Tid var Mose, saaledes den store Aamose, og dels var Skov, hvorefter endnu noget er tilbage. Om Skovene minder nogle Bynavne, der ender paa -rød, -tved og andre Endelser. Bynavne som Nyrup og Mogenstrup, sammensat med et kristent Navn, er ogsaa et Tegn paa sen Opdyrkning.

Herredet udmærker sig ved at have mange Bynavne, der ender paa -løse, derimod findes ingen Navne, der ender paa -lev. Endelserne -by og -inge er heller ikke almindelige, i dets nuværende Omfang findes vist kun Nyby, der ikke er gammelt, det nævnes ikke i Roskildebispens Jordebog fra c. 1370, og en Del af Kyringe.

Har Danmarks Jord i Oldtiden og den tidligere Mid-

delalder været ejet af Bønder, der selv drev deres Gaarde, eller af større eller mindre Godsejere? Herom har Historikernes Meninger været delte og er det endnu. Prof. Erslev mente, at det første var Tilfældet, endnu paa Valdemarernes Tid, altsaa c. 1200, skulde mindst 40 % af Landets Jord have været i Hænderne paa Selvejerbønder¹⁾. Prof. Arup har udtalt sig i samme Retning; han har i Danske Herregaarde skrevet om Eriksholm, der jo ligger her i Herredet, og udtalt, at Selvejendom endnu ved Aar 1300 var overvejende i den Række smaa Landsbyer, der dengang laa langs Vestsiden af Bramsnæsbugten. Derimod har Forfatteren til denne Afhandling udtalt, at Storgods og Storgaarde alt i Oldtiden var til Stede i stort Antal²⁾. Hans Mening er, at Danmark er et af Skjoldungeslægten erobret Land, som den dels har uddelt til de Krigere, som hjalp den, og dels har beholdt selv. Fra den Tid stammer den Retsregel, at hvad ingen anden ejer, det ejer Kongen.

Poul Nørlund har skrevet om dette Spørgsmaal i Festskriftet til Kristian Erslev og der behandlet Ejendomsforholdene i Alsted Herred, herunder indbefattet den Del af Merløse Herred, som nu ligger derunder, og kommer til det Resultat, at det med Sikkerhed kan siges, at der paa Valdemarernes Tid kun kan have været faa Selvejere her. Forfatteren søger tillige at gøre et Overslag over, hvor meget Gods nogle Medlemmer af Hvideslægten besad. Han kommer til det Resultat, at Sune Ebbesen, Skjalm Hvides Sønnesøn, maa have ejet mindst 350 Bol. Det vil vist sige 700 Gaarde eller mere. Andre Medlemmer af Slægten har ogsaa besiddet stor Rigdom. Asker Ryg eller Rig har vel faaet sit Tilnavn af sin Rigdom, hans Sønner, Absalon og Esbern Snare, var, som det vil fremgaa af det følgende, ingenlunde fattige.

Man har fra Middelalderen ikke saa faa Brevbøger

---

¹⁾ K. Erslev, Valdemarernes Storhedstid, S. 111.

²⁾ Fortid og Nutid IV, 91—146.

og Registraturer over Klostrenes og Bispestolenes Gods og Ejendomsbreve, men de Tilfælde er vist meget faa, hvor det kan fastslaas, at Gaarde er erhvervede fra almindelige Bønder.

I det følgende skal jeg søge at oplyse, saa vidt muligt, Fortidens Ejendomsforhold i Merløse Herred uden dog at gaa alt for meget i Detaljer. Jeg vil først behandle Krongodset. I ældre Tid, indtil Valdemar Atterdag, skelnede man mellem Kongelev, det vil sige Krongodset, og Kongens private Ejendomme, men man maa vist ikke drage Grænsen for skarp. Der vides at være sket Overgang fra det ene til det andet. Over Kongelevet findes en Fortegnelse i Kong Valdemars Jordebog; om den er fuldstændig, kan ikke afgøres. I Listen findes intet Gods, der med Sikkerhed kan siges at ligge i Merløse Herred. Det eneste, der kan være Tale om, er Røthæstænsore, der nævnes mellem Hagedsted og Stiftsbjærgby. I Kongens Jordebog nævnes alene en Grund i Holæbæk, købt af Abbeden i Ringsted for 5 Mark Guld. I Herredet findes 2 Byer, som ifølge deres Navn muligvis engang kan have tilhørt Kongen, Kongstrup i Aagerup Sogn og Kongsted i Nidløse Sogn. I Konungsthorp ejede Fru Inger af Skersø, en Kvinde, hvis Herkomst er ubekendt, 6 Øre Jord i Skyld, som hun omtrent 1370 pantsatte til Biskop Niels Jakobsen i Roskilde¹⁾, som hun maaske har været lidt i Slægt med, dog hørte de ikke til samme Familie. Godset i Byen blev i 1389 lagt til Bispestolen, som siden ejede 4 Gaarde her, det er den hele By. I Byen Kongsted har ligget en Hovedgaard, som Aar 1300 ejedes af Niels Aagesen, som da købte af Sorø Kloster dettes Besiddelser i Byen for 86 Mark Penge. Men Kronen har ogsaa fra gammel Tid af ejet Gaarde i Byen, om hvis Erhvervelse vi intet ved, de hørte 1578 under Kalundborg Len. Her var 1664 13 Gaarde, hvoraf 5 hørte under Kalundborg, 5 til Sorø Akademi og 3 til Præsten i Nidløse. I denne By hørte 1578 13 Gaarde og 1 Mølle til

¹⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 25.

Kalundborg Slot¹⁾, vist den hele By, Præstegaarden undtagen. Men der kendes andre Lodsejere i denne By; Sorø Kloster ejede c. 1250 i kort Tid en Gaard her, som det havde faaet i Stedet for c. 9 Øre Jord i Høng²⁾. Jens Nielsen Hvidding de Nylosæ nævnes 1333³⁾. Hvorledes denne By og Godset i Kongsted er kommen til Kronen, kender man ikke noget til. De to største Gaarde i Nidløse, Nr. 3 og 4 ifølge Matriklen 1688, synes at være den gamle Herregaard. Erik Menved gav 1319 Gods i Stenlesæ i Merløse Hd. til vor Frue Skole i Odense⁴⁾. Det er maaske dette Gods, 6 Gaarde i Stenløselille, som Mester Hans Urne, Provst i Odense, 1496 ved Mageskifte overdrog til Antvorskov Kloster⁵⁾.

Vi kommer nu til Egnen om Bramsnæsvig. Hvitfeld beretter, at Kong Erik Menved 1319 i sit Testamente gav til Ringsted Kloster for sit Lejersted Munkeholm og Munkeholm Fang, som er Vinderup, Tordrup, Bretued, Draverup og Arnakke⁶⁾. Om Godset fra gammel Tid af har tilhørt Kronen eller Kongen, eller denne har faaet det paa anden Maade, f. Eks. gennem Konfiskation af Kongemordernes Gods, vides ikke. Det omfattede vist alt Godset i nogle af Byerne, men i enkelte af disse var der andre Lodsejere. Men disse var ikke Bønder, men adelige, saaledes ejede Fru Ingefred af Nebbe, der var en Efterkommer af Skjalm Hvide, Gods i Bretued, som hun 1324 gav til Sorø Kloster⁷⁾.

Vest for disse Byer ligger Merløse Sogn, hvor Absalon ejede Gaarden Holbæk med tilliggende 4 smaa Byer i Omegnen, som han havde arvet efter sin Fader. I Aagerup har der i gammel Tid ligget en større Gaard mellem

¹⁾ Kalundborg Lens Regnskab.

²⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 483.

³⁾ Repert. Nr. 1650.

⁴⁾ Ny Kirkeh. Saml. 3, 798 ff., Acta pont. 1, 14.

⁵⁾ Æ. d. A-R. IV, 148.

⁶⁾ Hvitfeld 1, 409.

⁷⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 493.

Kirken og den øvrige By, som havde mere af den gode Jord inde ved Byen end de andre Gaarde¹). Denne Gaard har vel været en gammel Hovedgaard, der rimeligvis alt har eksisteret, da Kirken blev bygget. Til den har vel hørt flere af de andre Gaarde i Byen, muligvis dem alle. Senere var der dog flere Lodsejere her. Syd for det nævnte Sogn ligger Tølløse Sogn, der 1370 saa at sige helt tilhørte Roskildebispen. Vest for igen ligger Kvandløse Sogn, hvor der alt c. 1300 fandtes et Storgods bestaaende af 3 af Sognets 4 Byer. Disse store Godser viser, at der ved Aar 1300 ikke kan have været mange Selvejere i det nordøstre Hjørne af Herredet, og der er vist ingen Grund til at tro, at det har været stort anderledes ved Aar 1200.

I Tostrup Sogn laa Kongens Ordrup, hvor Kronen 1583 ejede 11 Gaarde og 2 Huse, vist hele Byen²). I et gammelt Dokument fra 1377 nævnes hele Byen »Kogns, Ortherp«, der da blev tildømt Kronen tlligemed andet Gods³). Her er sikkert Kogns en Fejl for Kongens. Kong Valdemars Jordebog anfører rimeligvis ikke alt det Gods, som tilhørte Kongen personlig, thi hans Søn, Erik Plovpenning, ejede Gods i Bukkerup, som hans Datter Agnes 1288 gav til St. Clara Kloster i Roskilde; det bestod af 9 Øre Jord⁴). I Herredsbyerne plejede ofte at være en større Gaard, som ikke sjældent tilhørte Kongen, men man ved ikke, hvilken af de to Byer af Navnet Merløse Herredet er opnævnt efter. Til Holbæk Len hørte imidlertid 1613 9 Gaarde og 1 Mølle i Merløse i Tostrup Sogn. Foruden det foran nævnte Gods har Kongen eller Kronen i Tidens Løb ejet meget andet her i Herredet; en Del af det skal blive omtalt senere.

I Fortiden er sikkert meget Gods gaaet ud af Kongens Eje ved at være tilfalden yngre Sønner og Døtre i

¹) Markbog Nr. 241.

²) Roskildeggaard Lens Regnskab 1583—84, anføres under Skjolde-næs Len.

³) Repert. Nr. 3136.

⁴) Repert. Nr. 560.

Arv. Paa Mandssiden var der dog kun faa, der tilhørte Kongefamilien, men Kongerne har sikkert haft en Mængde Døtre, som vi nu ikke aner Navnet paa, og disse har ved Giftermaal med Landets Stormænd bragt disse meget Gods i Medgift. Det skal her bemærkes, at Hans Olrik mener, at Absalons og Esbern Snares Moder har været af Kongeslægten.

Fra Frederik I's Tid har man en Opgivelse af Størrelsen af den Landgilde, som skyldtes til Holbæk Slot af dets Gods. Den var 27 Mark Penge, 242 Tdr. Rug, 305 Tdr. Byg, 16 Tdr. Havre og 14 Tdr. Smør eller ialt 736½ Tdr. Landgildehartkorn¹⁾ samt en Del ikke angivet Smaaredsel. Heraf laa jo vel Halvdelen eller saa i Tudse og andre Herreder, men til Gengæld har andre Len haft Gaarde i Merløse Herred.

Selvejerne svarede forskellige Afgifter og Skatter til Kronen og kan vel nærmest betragtes som Arvefæstere, men de var i Middelalderen de eneste, der kaldtes Bønder, en Fæstebonde var Landbo. I 1610 var der ingen Selvejere i Herredet, kun 4 i Tudse Hd., men 26 i Odsherred. Her var c. 1370 47 Selvejergaarde eller -jorder²⁾. Hvor mange, der før har været i Merløse Hd., ved man ikke, man kender ingen Selvejere her. Saa der har vel ikke været mange.

Bisperne var i Middelalderen Landets største Godsejere, og Roskildebispen ejede mest af dem alle. En Del af Godset er rimeligvis i gammel Tid givet af Kongerne, andet har Bisperne selv købt og lagt under Bispestolen. Denne ejede i dette Herred 2 Hovedgaarde, curia principalis, hvortil der laa ikke saa faa Byer og Gaarde. Den ene var Tølløsegaard. Det var en Gaard med saa megen Jord til, at deri 1370 kunde saas 9½ Mark Korn eller 456 Tdr. Byg, i 1682 var det Areal, som da var Agerland, 474

¹⁾ Erslev, Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede, 170.

²⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 39 f.

Tdr. Land. Gaarden maa, som det udtrykkelig siges i Jordebogen, være bleven drevet ved Hoveri. Til Tølløse »exactio« eller Len hørte Tølløse By, Skinnede, Lunderød, Nørre og Sønder Vallingerød, Thruethweth, hvilket Navn nu ikke kendes, men maaske er Tjørnede, som senere vides at have hørt til Bispestolen, Thowestorp, som heller ikke kendes nu, samt flere mindre Byer og Gaarde i andre Byer¹⁾. Nyby nævnes ikke i Jordebogen, maaske har den da haft et andet Navn, eller dens Jord har hørt til en anden By. Sognet, som vist helt tilhørte Bispen, havde 1688 637 Tdr. Hartkorn, som er c. 11 % af Herredets Hartkorn. Vi vide intet om, naar Bispen erhvervede Tølløsegaard og Gods, maaske er den i gammel Tid skænket ham af Kongen.

Ellingegaard var Bispens anden Hovedgaard, i dens Mark kunde saas 6 Læster Korn eller 288 Tdr. Byg, i 1682 var Gaardens Agerland kun 196 Tdr. Land, altsaa langt mindre. Gaarden hed da Birkholm og nu Løvenborg; den siges i Jordebogen at ligge i Tudse Herred. Til den hørte Gaarde i Ellinge By, Butterup og Regstrup i Nørre Jernløse Sogn samt i Østrup i Undløse Sogn²⁾. Et Par af Gaarde kaldes Brydegaarde, de var lig 2—3 Bøndergaarde. En Bryde var en Forvalter med eller uden Andel i Udbyttet og Del i Besætningen. Af Skattehensyn blev Gaardene vist ofte drevne af Bryder; senere da alt adeligt og gejstligt Gods blev skattefrit, hørte dette op, og man gik over til at drive Gaardene ved Fæstebønder. Dog maaske de lidt større undtagne, en større Gaard kaldtes senere ofte en Brydegaard, og dennes Beboere førte ikke sjældent Tilnavnet Bryde³⁾. Bispen havde saadanne større Brydegaarde i Butterup, Regstrup og Østrup. I Merløse ved Holbæk nævnes 1389 ikke mindre end 3 Brydegaarde⁴⁾, men de var af Størrelse som almindelige Bøndergaarde. Bi-

¹⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 21 ff.

²⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 20.

³⁾ Niels Brydie af Bonderup nævnes 1615. Lunn, Knabstrup, 49.

⁴⁾ Repert. Nr. 3717.

spen ejede vist ikke helt de nævnte 4 Byer, i Butterup var i alt Fald 1421 en Gaard, der kaldes Øffrægardh, hvoraf der dog da var gjort 3 Bøndergaarde¹⁾). Den hørte under Herregaarden Ebletved i Butterup Sogn, nu Severinsminde.

Bispen ejede endvidere Marup, som var et særligt Len, og en Del Gaarde i Nærheden af Holbæk, som senere kaldtes Strandlenet, som Biskop Niels Jakobsen (Ulfeldt) erhvervede af Fru Inger af Skersø og 1389 overdrog til Bispestolen. Noget af Godset var dog hans fædrene Arv.

Hvor meget Gods Bispestolen ejede før Reformationen, kan vist ikke siges med Sikkerhed. Til de 4 Len, som senere blev bortskødet eller bortmageskiftet af Kronen, hørte c. 145 Gaarde her i Herredet; da der 1688 var 788 Gaarde, udgjorde det altsaa henved $\frac{1}{5}$ af Herredet. Det blev tilskødet forskellige Adelsmænd. Ellingegaard blev 23. Okt. 1547 tilskødet Hans Barnekov, Peder Oxe fik 19. Jan. 1558 Tølløsegaard, Mette Oxe, Enke efter Hans Barnekov, fik 11. Maj 1561 Østrup, Strandlenet blev 8. Juli 1570 tilskødet Christoffer von Festenberg, og Ide Ulftand til Trudsholm, Falk Gøyes Enke, fik 24. Juni 1587 Marup.

Men ikke alene Bispen ejede Gods i Herredet, Domkapitlet og de forskellige Præbender og Altre i Domkirken ejede ogsaa mange Gaarde her. Ifølge en Jordebog fra 1568²⁾ c. 30 foruden nogle senere erhvervede ved Mageskifte efter Reformationen. Desuden havde Kirkerne i Herredet deres Ejendomme og Præsterne deres Gaarde og Anneksgaarde.

Den øvrige Del af Herredet ejedes af Adelen og Klostrene, som meget ofte havde faaet deres Ejendomme ved Mageskifte, Køb eller Gave af Adelen. Af de Slægter, som har ejet Jordegods her, kan nævnes Hviderne. Absalon gav 1199 4 Hovedgaarde til Sorø Kloster, de siges udtrykkeligt at være hans fædrene Arv, hvad dog ikke udelukker, at de oprindeligt kan have været hans Moders Arv. Af

---

¹⁾ Repert. Nr. 5938.

²⁾ A. M. Samling 876, 4to.

disse laa Gaarden Holbæk her i Herredet, Erixleffue har derimod ikke noget med Eriksholm at gøre, men maa være Jerslev i Arts Herred, som tilhørte Sorø, og hvis Navn tidligere skreves Erslev. Til Holbæk hørte de 4 smaa Byer Metheløse, Grubethorp, Tostethorp og Ulffstorp¹⁾. Af disse kendes Nr. 2 og 4 ikke mere, de har formodentlig ligget, hvor Holbæk nu har sine Jorder. Gaarden Holbæk er maaske snart efter kommen til Kongen, det øvrige Gods skilte Klosteret sig 1205 af med, idet det blev mageskiftet bort til Johannes Kammermester, en Dattersøn af Peder Thorstenssøn og Ejer af dennes Gaard Pedersborg, som Sorø Kloster nu fik²⁾. Godsets Skæbne er derefter ubekendt i over 150 Aar, indtil man af Bispens Jordebog faar at vide, at Godset da ejedes af Fru Inger af Skersø, en Herregaard i Mols Herred, der dog havde pantsat det til Biskop Niels Jacobsen, der selv i Forvejen ejede en mindre Del af de 4 nævnte Byer. Han gav det 1389 til Bispestolen³⁾; det og mere Gods kaldtes senere Strandlenet. Absalon gav c. 1180 til Sorø Kloster den største Del af Undløse. Resten købte det af Ejerne for 52 Mark Sølv. Der siges intet om, at disse var Selvejerbønder. Denne By fik Johannes Kammermester ligesaa 1205, senere kom den, uvist naar og hvorledes, til Antvorskov Kloster; Absalon skænkede ogsaa Ellinge til Sorø Kloster, senere kom Byen til Bispestolen.

Absalons Broder, Esbern Snare, maa ogsaa have været en meget godsrig Mand, det ses af, at han, da hans første Hustru, Ulmfrid, var død, gav til Sorø Kloster, hvor hun blev begravet, sin Gaard (Mansio) i Munkebjærgby og den hele By samt Byen Bromme med Mølle⁴⁾. Disse Byer laa dengang i Merløse Herred og havde 1688 282 Tdr. Hartkorn. Men han har sikkert ejt langt mere Gods.

---

¹⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 473.

²⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 474 f.

³⁾ Repert. Nr. 3717.

⁴⁾ Scr. Rer. Dan IV, 468.

Hans Søn, Johannes Marsk, skødede 1213 til Sorø Kloster Stenmagle, Nyrup og Assentorp¹⁾, der da ogsaa laa i Herredet. Disse 3 Byer havde 1688 tilsammen 304 Tdr. Hartkorn. Men Klosteret havde svære Kampe at bestaa med Arvingerne, og der gik mange Aar, før det var i uhindret Besiddelse af Godset.

I Vandløse i samme Sogn erhvervede Sorø Kloster c. 1260 af Toke Skjalmsens Sønnesøn, Absalon Gertsen, og dennes Søn en Gaard, som det snart efter mageskiftede bort mod 13 Ørtug Jord i Slaglille. Absalon Gertsens Søn, Niels Absalonsen, pantsatte 13. Febr. 1289 til Biskop Ingvor i Roskilde alt sit Gods i Knapstorp for 150 Mark Penge og 10 Mark purt Guld. En Mark Guld er 8 Mark Sølv, og 150 Mark Penge var paa den Tid vel 30 Mark Sølv²⁾. Da Knabstrup 1682 kun havde 155 Tdr. Agerland, maa Bispen vel have faaet andet Gods end Gaarden, som en anden oven i Købet havde Part i. Den 28. Jan. 1289 blev bevidnet, at den Jord liggende i Knappæstorp Mark og Trykemark, som Niels Henriksen havde besiddet og var hjemfalden til Kongen for Majestætsforbrydelse, var pantsat til Andreas Kammermester for 160 Mark Penge³⁾. Nogle andre Herremænd, der maaske ogsaa var af Hvide-slægten, vil blive omtalt i det følgende.

Kvandløse med de to Byer Igelsø og Brofelde, der ligger i samme Sogn, har i gammel Tid været et lille Gods for sig selv. I 1327 solgte Eggert af Kyrnne paa sin Fader Godskalk af Kyrnnes Vegne disse 3 Byer samt Glumsø i Tybjærg Herred til Jens Offersen af Familien Neb. Godset havde før været ejet af Philip Ulfson⁴⁾. Det blev efter Jens Offersens Død delt mellem hans 2 Døtre. Senere blev det igen samlet og ejedes 1448 af Hr. Axel Lagesen Brok, hvis Datter blev gift med Albrecht Engelbrechtsen By-

¹⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 517.

²⁾ Dette Pant kom 1410 til Kronen, men snart efter maa Gaarden være gaaet ud af dennes Besiddelse.

³⁾ F. Lunn, Knabstrup, 8 f.

⁴⁾ Eline Gøyes Jordebog.

delsbach til Torbenfeld, der i Forvejen ejede Ejendomme i Herredet. Hans Datter, Mette, blev gift med Righofmester Mogens Gøye, over hvis Ejendomme man jo har en Jordebog. Han ejede de 3 nævnte Byer samt 8 Gaarde i Holløse, det er omtrent det hele Sogn, hvis Hartkorn 1688 var 307 Tdr. Desuden ejede han Byerne Jonstrup og Brændholt i Uggerløse Sogn samt Gaarde i andre Byer. Ialt ejede han i Herredet 77 Gaarde og 1 Mølle, vel over 500 Tdr. Hartkorn. Efter Mogens Gøyes Død blev Godset atter delt, og der var 1664 flere Lodsejere i Sognet. I Byen har ligget en Hovedgaard, maaske er Nr. 2 i Matriklen 1688 en Del af den, dens Hartkorn var c. 10 Tdr. I Markbogen nævnes en Fruerholm ved Byen. Mærkeligt nok ejede Roskildebispens Jus patronatus til Kirken, som han 18. Juli 1351 skødede til Præbende Rota.

I Sønner Jernløse laa tidligere en Hovedgaard, som Jacob Blaafod, der havde faaet den med sin Hustru, der nedstammede fra Skjalm Hvide, 1303 skænkede til St. Clara Kloster i Roskilde, som dog 1306 solgte den for 300 Mark gangbar Mønt, 8 Mark til en Mark Sølv, til Rane Jonsens Broder, Niels Rani. Hans Datter, Elena af Havnelev, gik ind i St. Agnete Kloster i Roskilde og gav 1337 alt sit Gods i Byen til dette Kloster. Dette ejede 1508 10 Gaarde i Byen¹⁾, som 13. Dec. 1571 blev tilskødet Sekretær Sebastian Schvendi, da var der dog 12 Gaarde. Ved Udflytningen af en nedbrændt Bondegaard fandt man 1837 store grundmurede, men senere opfyldte Kælderrum²⁾.

I Tersløse ligger en Hovedgaard, der skal have tilhørt Anders Knudsen, kaldet Groosøn, muligvis af Familien Ulfeldt. Han var gift med Cecilie, Esbern Snares Datter, som i Sorøbogen nævnes de Thærsløse³⁾. I Aar 1344 ejedes Gaarden af Familien Grubbe, der havde den i mange Aar. Hele Byen hørte 1664 under den, men der havde været

---

¹⁾ St. Agnete Klosters Jordebog 1508.

²⁾ F. Lunn, Knabstrup, 73.

³⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 518.

Tider, hvor kun et mindre Antal Gaarde i Byen hørte under Hovedgaarden. At denne skulde have tilhørt Bispestolen, har jeg ikke kunnet finde noget om.

Marsk Stig den yngre gav 1361 til Antvorskov Tygestrup samt Gods i 3 andre Byer¹⁾. Om hans Farfader, den ældre Marsk Stig, har ejet Gaarden eller Byen, vides der vist ikke noget sikkert om. Byen Tygestrup, der da bestod af 8 Gaarde, blev 11. Dec. 1587 mageskiftet bort til Peder Reedtz, som af den oprettede en Sædegaard. Det menes i Almindelighed, at Tygestrup er den »Grangia« eller Ladegaard, som Sorø Kloster anlagde i eller ved Undløse. Men er der nogen Grund til at antage det? Tygestrup ligger et Stykke fra Byen og er ved Skov skilt fra denne. Det havde været meget nærmere og bekvemmere for Bønderne at anlægge Ladegaarden i Undløse By.

Foruden de nævnte Herregaarde har der i Middelalderen været mange flere, men nogle har muligvis kun eksisteret som Herregaarde en kort Tid og er saa blevne Bøndergaarde igen.

I Butterup Sogn laa Ebeltvedgaard, der senere blev delt i 2 Gaarde, som 1662 eller 1663 af Baron Putbus blev lagt under Birkholm²⁾. Noget større Gods har næppe ligget til den.

I Søtofte i Tostrup Sogn fik Kronen 1348 en Hovedgaard med 5 Vordnede af Fru Christine af Løve (nu Lou)³⁾. Hendes Herkomst er ubekendt, men hun ejede Gods i flere Byer, hvor Kongen ogsaa havde Gods, samt bl. a. Lejre. I Søtofte havde Kronen 1583 3 Gaarde.

I Nørre Jernløse fik Kronen 1356 af Hr. Saxe Peder sen en Hovedgaard, den største Gaard der havde 1688 16 Tdr. Hartkorn og kaldtes 1704 Østergaard.

I Kvarmløse, der laa baade i Tølløse og Soderup Sogne, havde de 5 Gaarde, der laa i det førstnævnte Sogn, tildels

¹⁾ Repert. Nr. 2632.

²⁾ Markbog Nr. 248.

³⁾ Æ. d. A-R. I, 128.

deres Jord i Aase for sig selv. Dette kan tyde paa, at de i meget gammel Tid har været en stor Gaard.

I Sønnersted havde 1688 Nr. 3, der var Byens største Gaard med 17 Tdr. Hartkorn, en Toft Nord for Kirken. Maaske har den ogsaa været en gammel Herregaard.

Jeg skal ikke her opramse alle de Byer, hvor der har boet adelige eller ligget en Herregaard, ej heller de Voldsteder, der findes i Herredet, herom henvises til Trap. Foran er angivet, hvor meget Gods Mogens Gøye ejede i Herredet. Andre var ikke saa rige. Hr. Michel Rud til Skjoldenæs, efter hvem der blev holdt Skifte 1429¹⁾, ejede her i Herredet 13 Gaarde og 1 Mølle. Ved Skiftet fik hans ene Søn Gods, hvis Landgilde tilsammen var 63½ Pund Korn og 1 Pd. Smør, eller omsat i Hartkorn, Kornet regnet halv Rug, halvt Byg, 244⅝ Td. Da der var 3 Sønner, har den afdøde ejet, Hovedgaardene iberegnet, c. 750 Tdr. Landgildehartkorn foruden Smaaredsel.

Af Klostrene fik Sorø, der maaske har ligget i Herredet, i alt Fald hørte Pedersborg Sogn helt eller delvis til dette, efterhaanden saa meget Gods i den sydlige Del, at 3—4 Sogne her blev fraskilt det øvrige Herred og lagt til Sorø Birk, hvorfor de nu regnes til Alsted Herred. I den tilbageblevne Del af Herredet hørte ogsaa en Del Gaarde til Sorø, i Aar 1586 19, deriblandt 6 i Kongsted.

Antvorskov Kloster fik efterhaanden ogsaa en Del Jordegods her i Herredet, det ejede bl. a. Tygestrup og Undløse. Ialt skal det i Merløse Herred have ejet Tygestrup, en Mølle og 70 Gaarde²⁾. Undløse, der bestod af 28 Gaarde, Ulkestrup, der var 6 Gaarde, og 3 andre Gaarde blev 24. Okt. 1601 tilskødet Peder Reedtz, der ejede Tygestrup.

Ringsted Kloster ejede som foran omtalt Gods ved Bramsnæsvig. Vinderupgaard med Gods blev 27. April 1556 tilskødet Johan Friis. Senere fik han Skøde paa en

¹⁾ Repert. Nr. 6421.

²⁾ H. F. J. Estrup, Tygestrup, 56.

Gaard, kaldet Torup, og 3 Gaarde i Arnakke. Til Klosteret hørte 1576 9 andre Gaarde i Herredet.

St. Agnete Kloster i Roskilde ejede 1508 10 Gaarde i Sønder Jernløse og 3 andre Gaarde og 1 Mølle i Herredet.

St. Clara Kloster blev 7. Juli 1561 tilskødet Universitetet, af dets Gods laa 16 Gaarde i Merløse Herred.

Vor Frue Kloster i Roskilde ejede 1583 3 Gaarde og Hesle Mølle i Herredet¹⁾. Om dette Klosters Gods ved man dog kun lidt.

Muligvis har endnu flere Klostre haft noget Gods i Herredet, men det kan ikke have været meget.

Jeg skal forsøge at gøre et Overslag over, hvorledes Ejendomsforholdene var lige før Reformationen, men det kan ikke blive andet end omtrentlig. Kronen ejede i Kalundborg og Skjoldenæs Len noget senere 32 Gaarde, under Holbæk Len maa efter Landgilden i Frederik d. 1.s Tid have ligget et lignende Antal Gaarde, det bliver ialt 60—70. Til de 4 for nævnte Len af Bispestolens Gods hørte c. 145 Gaarde. Muligvis kan nogle andre Gaarde ogsaa have ligget til Bispestolen. Til Domkapitlet hørte vel mindst 30 Gaarde. Det var altsaa en ganske anselig Mængde Gaarde, der laa til Domkirken i Roskilde og dens Præster.

Antvorskov Kloster skal have ejet Tygestrup, der var 8 Gaarde, og 70 andre Gaarde. De andre Klosters Gaarde kan vel sættes til c. 80, men Oplysningerne er jo noget yngre end Reformationen, og noget kan være frasolgt forinden.

Endvidere var der Præste- og Anneksgaardene, de lokale Kirkers Gods, nogle Stiftelser og Hospitaler kan vel ogsaa have ejet noget. Gejstlighedens Gods kan man maa-ske derfor sætte til mindst 325 Gaarde.

Resten af Herredet maa Adelen have ejet, det bliver altsaa 380—90 Gaarde, det vil sige omtrent Halvdelen, heraf ejede Mogens Gøye 77. Men efter Reformationen blev det meste af Biske- og Klostergodset skødet eller

¹⁾ Roskildegaaards Lens Regnskab 1583—84.

mageskiftet bort til Adelen, forøvrigt ofte til Mænd af indvandrede tyske Slægter, f. Eks. Barnekov, Reedtz, von Feutenberg. Herved opstod en Del nye Godser, hvis tilliggende Bøndergaarde laa samlet omkring Hovedgaarden i Modsætning til de fleste gamle Gaarde, hvis Gods ofte laa meget spredt, dette var saaledes Tilfældet med Knabstrup, medens Tølløsegaard havde sit liggende i Sognet.

I Matriklen fra 1664 findes bag i Protokollen en Opførelse over, hvem der ejede Herredets Hartkorn beregnet efter Landgilden. Meget ofte er dog hans Navn ikke angivet, men kun den Gaard eller det Embede, hvortil Gaardene laa. Det samlede Hartkorn var 6826 Tdr., nemlig 6174 Tdr. Bøndergods, 588 Tdr. Hovedgaardstakst og Holbæk Ladegaard 64 Tdr. Hovedgaardenes Hartkorn er beregnet efter den Takst, der blev sat paa dem i Søskeneskifte. Bøndergodset efter Landgilden, 1 Td. Rug eller Byg i Afgift var 1 Td. Hartkorn, 2 Tdr. Havre var 1 Td., 2 Mark Landgildepengge ligesaa. Af Smør regnedes 1 Td. for 12 Tdr. Hartkorn. Ogsaa for alle andre Ydelser var der faste Takster¹⁾.

Den Gaard, der havde det største Tilliggende, var Tølløsegaard, det var, Gaardens eget Hartkorn medregnet, 620 Tdr. Hartkorn. Ejeren angives ikke. Derefter kom en anden af Bispestolens gamle Gaarde, Ellingegaard, eller som den 1664 hed Birkholm, til den hørte 544 Tdr. Den tredie var Holger Pax til Torup og Eriksholm, det vil vel nærmest sige Strandlenet og Ringsted Klosters Gods, han ejede 540 Tdr. Derefter fulgte Tygestrup med 458 Tdr., det er Antvorskovs gamle Gods i Herredet. Derefter følger Søggaard med 380 Tdr., den har ogsaa tilhørt Kronen. Derefter kommer den gamle adelige Herregaard Tersløsegaard med 366 Tdr. Den næste er Aastrup i Voldborg Herred med 259 Tdr. og Bonderup med 210 Tdr. Det var alle de Gaarde, der havde over 200 Tdr. Hartkorn i Mer-

¹⁾ Der var mange forskellige Slags Ydelser, saaledes gav en Gaard i Tømmerup Maj (Bøgeløv) at mæje Holbæk Kirke med Pinsedag.

løse Herred, nogle af dem har vel ogsaa haft Gods i andre Herreder. Dette gælder maaske Knabstrup, der kun havde 163 Tdr. i Merløse Herred, den ligger lige ved Herredsgrænsen.

Mange Gaarde uden for Herredet havde Gaarde i det, ikke alene en saa nær ved liggende Gaard som Vognserup, der havde 108 Tdr. Hartkorn, men ogsaa fjernere liggende Gaarde som Tybjærggaard og Fuglebjærggaard. En stor Del Hartkorn var i offentlig Eje. Magistraten i København ejede 164 Tdr., Universitetet ejede 234 Tdr., Studiegaarden (Regensen) 121 Tdr. Endvidere ejede Kapitlet i Roskilde, Sorø Akademi og mange offentlige Institutioner Jordegods, som i Tidens Løb var blevet henlagt til dem. Endvidere flere Embedsmænd, hvem man lønnede ved at henlægge Jordegods til deres Underhold. Størrelsen af dette Hartkorn, som ikke ejedes af private Godsejere, kan vist sættes til c. 1600 Tdr.

SVINNINGE VEJLE

EN OVERSIGT OVER UDTØRRINGSARBEJDETS HISTORIE

Af **Henrik Jensen.**

Indledning.

Stationsbyen Svinninge ligger ved Odsherredsbanen, hvor denne slaar sin bratte Kurve mod Nord og drejer mod Lammefjorden og Odsherred. Navnet tyder paa, at Byen er af gammel Oprindelse, den er da ogsaa blandt de Landsbyer, der paa et tidligt Tidspunkt fik Brevsamlingssted og Postkontor, ligesom der fra gammel Tid har været privilegeret Kro. Sammen med Kroen blev der drevet Landbrug, Bageri og en betydelig Købmandshandel; Varetilførslen skete hovedsagelig fra Holbæk, men fra den nordvestsjællandske Jernbanes Anlæg 1875 blev Mørkøv den Station, over hvilken Varetransporten foregik, ligesom Post- og Diligencekørsel ogsaa blev henlagt hertil.

Ved Anlæg af Odsherredsbanen — med Station i Svinninge — fik Byen jo ret god Jernbaneforbindelse; men det er muligt, at dens Opland i nogen Grad forringedes ved Anlæg af Jernbanestationer i Hørve og Faarevejle, idet der fra disse Egne havde været god Handelsforbindelse med Byen; ved disse Stationer blev der jo nu oprettet Forretninger af alle Arter, som tog en Del af Svinninges tidligere Omsætning. Ved Anlæg af »Nordvestsjællands Elektricitetsværk« og Opførelsen af »Valsemøllen« er der tilført Byens Forretningsliv en god Tilgang, og man kan vist endnu regne med, at Byen er betydelig baade som Handelsby og for Haandværk. To store Landeveje krydser

hinanden i Svinninge, nemlig Ringsted—Nykøbing og København—Kalundborg, og med den Betydning, som Landevejene nu har faaet med Hensyn til Biltrafikken, saa har disse to Landeveje sikkert deres store Betydning for Byens fortsatte Udvikling.

1.

Paa det Tidspunkt, hvor den nuværende Nykøbing-Landevæg ikke var anlagt, var Færdselen over »Svinninge Vejle« helt afhængig af Vandstanden i Lammefjorden.

Ved Højvande kunde man ikke køre over, og af den Grund var der tillagt en af Gaardene i Vejleby Ret og Pligt til at modtage vejfarende og give dem Ophold, indtil Overgangsforholdene bedrede sig.

Vandstanden var ikke under almindelige Forhold saa høj, at der kunde færges over, som f. Eks. ved Audebo—Gundestrup, men at man skulde være varsom og køre, hvor Vejlebunden var fast og kunde bære, tyder et Par enkelte Beretninger paa.

En Pottemager kørte fejl af Overgangsstedet og forulykkede, og Stedet, hvor dette skal være passeret, kaldes endnu den Dag i Dag »Pottemagerhullet« og er kendetegnet ved sin ualmindelig bløde Bund.

Der er ogsaa berettet om en Rytter fra en af Gaardene i Vallekilde, der kom ud paa blød Grund, han faldt af Hesten og druknede, hvorimod Hesten arbejdede sig fri og løb hjem til Gaarden.

Da Anlægget af Nykøbing Landevæg er sket for ca. 100 Aar siden, var dette jo mange Aar før Audebodæmnings Anlæg, og man maa derfor mene, at dette Dæmnings- og Vejanlæg over »Svinninge Vejle« har betydet meget for en stor Del af Odsherreds Sogne. Hvor mange Aar, det var under Anlæg, ved jeg ikke, men da Kørslen af Materialer skete udelukkende ved Pligtkørsel fra en lang Omkreds, er der sikkert forløbet nogle Aar med dens Anlæg

og Fuldførelse. Det er mig fortalt, at de lange Dæksten over Granitpillerne i den opførte Bro er kørt hertil fra Tuse Næs, hvilket vel efter Datidens Befordringsmidler maa siges at have været et stort Arbejde.

Har Vejens Anlæg været af stor Betydning for mange Sogne, saa har den sikkert været af afgørende Betydning for Udtørringen af Svinninge Vejle, hvorom der i det følgende skal berettes.

Kilderne, hvorfra efterfølgende er hentet, er først og fremmest den fra 1845 førte Forhandlingsprotokol, men ogsaa en Del ældre Skrivelser og Forhandlinger, der findes opbevarede i Vejlsens Arkiv. Tillige enkelte mundtlige Overleveringer fra Egnens Folk samt egne Iagttagelser og Oplevelser fra de senere Aar.

2. Forhandlinger om Udtørring af »Svinninge Vejle«.

Det første skriftlige Dokument, der foreligger om Udtørring af »Svinninge Vejle« er en Indbydelse fra Lensbaron Zytphen Adeler, Adellersborg (Dragsholm) til 35 Grundejere omkring Vejlen om at give Møde paa Svinninge Kro den 28. Januar 1843 Kl. 11 Fmd. for at drøfte Sagen.

Ved dette Møde blev der valgt en Komite paa 3 Medlemmer til at forberede Sagen, nemlig: Baron Zytphen Adeler, Adellersborg, Proprietær I. Madsen, Arnakkegaard, og Gdr. Ladensach, Sørslevgaard, førstnævnte som Formand.

I paafølgende Marts Maaned indsendtes gennem Amtet et Andragende til det kgl. Rentekammer om Sagen med Forespørgsel, om der fra det offentliges Side kunde være noget til Hinder for Sagens Gennemførelse. Tillige udbad man sig Vejledning om, hvorledes man skulde forholde sig, hvis en enkelt eller flere Grundbesiddere skulde rejse Modstand eller Erstatningskrav.

Paa dette Andragende modtog man fra Amtet imødekommende Svar, at der ikke fra det offentliges Side var

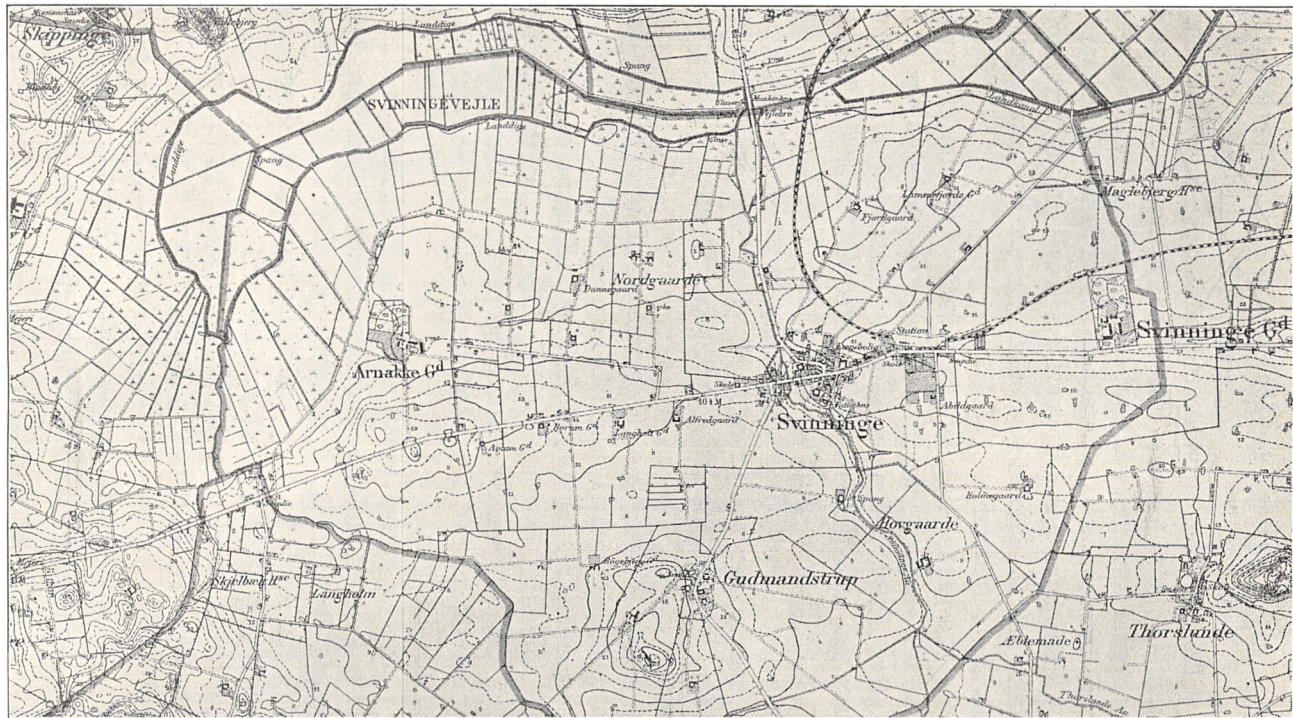
noget til Hinder for Sagens Gennemførelse, at Broen i den anlagte Vej maatte benyttes, forudsat at der ingen Skade skete paa Bro eller Vej, men da fuldstændige Lovbestemmelser ikke haves med Hensyn til Indsigelser og Vanskeligheder, der kunde fremkomme, saa anser man det for rettest, at der udmeldes en Landvæsenskommission til at foretage Mægling om de mulig førekommende Paastande.

Efter at den udmeldte Landvæsenskommission havde holdt et Aastedsmøde, hvortil samtlige Lodsejere havde været indvarslede, indsendte Komiteen en Beretning til det kgl. Rentekammer, hvori bl. a. anføres: »Ved Aastedsmødet var det os ej muligt at opnaa nogen mindelig Overenskomst, da Pluraliteten (Flertallet) af Lodsejerne modsatte sig samme. Dog har ingen af disse fremkommet med nogen motiveret Protest undtagen Generalmajor Rothe, Kommandant paa Kronborg (Ejer af Aggersvold og Svinningegaard).

De af ham anførte Motiver indskrænkede sig dog nærmest til dette ene, at Saltvandet foraarsager Frugtbarhed paa Engene, og at disse tilintetgøres ved at udelukke det salte Vand.

Over for denne Betragtning anfører Komiteen bl. a.: »At en Grundejer er Herre over sin Grund, skal vi vel vogte os for at bestride, men at han ogsaa er det over det tilstødende Hav og saaledes kan fordre, at Havvandet i en ensidig Retning skal være en ham tjenende Servitut, som ingen anden Mand maatte bortlede, hvad enten det nu var for, som her er Tilfældet, at erhverve et betydeligt Areal fra Havbunden, eller det kunde være at bortskaffe en fra sine Jorder skadelig Fugtighed, saa synes det at give Ejendomsretten en saadan Udstrækning, at den gaar over Grænserne for sædvanligt Ejendomsbegreb.

Det vil saaledes bero paa det høje Kollegiums Afgørelse, om Generalmajor Rothe kan antages at have de af ham paastaaede Rettigheder, at det salte Vand skal beskytte hans Enge. Er dette Tilfældet, da maa denne Sag

SVINNINGE•EGNEN

Geng. m. Till. af Geodæt. Institut.

opgives, da Grænserne for en Erstatningsberegning af denne Natur vilde blive meget vidt uddraget.

Da de øvrige Grundbesiddere ej have begrundet deres Vægning for at tiltræde Foretagendet, maa samme for deres Vedkommende vel kunne fremmes, uden at der kan være Tale om at yde dem noget som helst Vederlag.«

Som Svar paa fornyet Henvendelse til Generalmajor Rothe om at indtræde i Foreningen skriver Generalmajoren bl. a. følgende:

»Saa gerne jeg i Almindelighed retter mig efter mine Naboers Ønsker, saa maa dette dog med Hensyn til de vigtige Følger, som en saadan Udtørring kan medføre, være underkastet en nøje Prøvelse af Fordel og Tab, thi at mine Herrer, som intet kan tabe, men kun vinde, kan synes, at denne Udtørring har Interesse, er naturligt, men at enhver, der har grundet Frygt at finde i sit Udbytte: større Tab end Gevinst, saa stiller Sagen sig helt anderledes.

Det vil ikke være ubekendt, at Kamret havde givet daværende Oberstløjtnant Kochen af Vejkorpset Ordre til at opmaale »Svinninge Vejle« og indkomme med Forslag om sammes Udtørring for kgl. Regning, og at dette Forslag vandt Kammerets Bifald og indgik til allerhøjeste Approbation, hvoraf fulgte, at det indvundne Terrain skulde tilfalde Kongen.

Min og fleres Frygt for deres Ejendommers Forringelse bevægede mig til at indgaa med en allerunderdanigst Kontra-Forestilling til Kongen, og under en ny Drøftelse af Sagen for dette Standpunkt blev den kgl. Sanktion taget tilbage og Forslaget altsaa ikke udført.«

Efter at have nævnt Vanskeligheder og Ulemper andetsteds fra fortsætter Skrivelsen med følgende Spørgsmaal:

- a. »Hvor skal Dæmningen gaa? Skal Dæmningen over Vejlen være Grænsen for Indvindingen eller — hvad

der vist var langt hensigtsmæssigere — skal denne Grænse være en Revle i Vejlen fra Sandby Mark mod Nordvest?

- b. Hvorledes skal Delingen af det indvundne ske? thi ved Kunstens Anvendelse foregriber man Naturen, da det er vitterligt, at Vejlen aftager aarligt i den søndre Side, ligesom Udskiftningen ogsaa har lagt Hindringer i Vejen, og endelig som tillige med foranførte er det vigtigste Hensyn, der bør tages. Hvad Erstatning faar de Lodsejere, hvis nuværende gode og højst vigtige Enge ganske eller for en Del forandres til $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ Mil fra deres øvrige Ejendoms Beliggende?

Forinden disse Punkter er bragt paa det rene, anser jeg mig pligtig at undgaa enhver Deltagelse i nogen som helst Foranstaltning, hvorimod jeg, naar dette er afgjort, skal være fuldkommen villig til Deltagelse.

Kronborg Fæstning, den 2. November 1844.

H. Rothe.«

April 1845 meddelte Amtet, at det for Sagens Gennemførelse vilde være nødvendigt at opnaa en Overenskomst med Generalmajor Rothe, som var den eneste, der havde gjort Indsigelse mod Vejles Udtørrng.

Angaaende Generalmajor Rothes Indlæg imod Sagen gør Komiteen gældende: »Med Hensyn til Spørgsmaalene a og b da maa disse være Generalmajoren uvedkommende, saa længe han ikke er indtraadt som Medlem i nogen Forening. Kun Erstatningsspørgsmaalet kan der være Tale om, hvorfor han anmodes om at fremkomme med en Opførelse over det Tab, han mener at faa ved Udelukkelsen af det salte Vand.

Man ønsker, at Landvæsenskommissionen skal være

medvirkende ved et Møde mellem Generalmajoren og Komitéen.«

Over for Udtalelsen om, at Udtørringen skulde foretages af Kongen og som Følge deraf tilhøre denne, gør man opmærksom paa, at ved Forhandlingerne om Vejanlægget i Aarene 1824—26 blev der af Herredsfogden for Arts og Skippinge Herred givet Forslag om, at Vejens Grund skulde tilhøre Lodsejerne.

Efter at der nu var afholdt Møde og Forhandling med Generalmajoren, giver denne sit Løfte om en mindelig Overenskomst paa Betingelse af, at Foreningen afgør et Erstatningskrav fra nuværende Forpagter Petersen, Svinningegaard, for den Tid, der er tilbage af hans Forpagtning.

Forpagter Petersen anfører herefter: »Efter kyndige Mænds Udtalelser har Svinningegaardens Enge efter Landevejens Anlæggelse tabt meget i Ydeevne, og at hvis nu det salte Vand helt skal udelukkes, vil denne blive yderligere forringet.« Han ansætter sit Tab til 20 Læs Hø aarligt à 100 Lispund at beregne efter de i hvert Forpagtningssaar gangbare Priser.

Over for dette Erstatningskrav gør Komitéen gældende, at man ikke maa regne med, hvad Engene har været, men regne med den Værdi, de har i Øjeblikket. Dette Erstatningskrav sammen med flere andre bliver dog ikke afgjort før ved en Generalforsamling i 1849.

Erstatningsopgørelsen udviser følgende:

Erstatning een Gang for alle:

Søren Sørensen, Særslev	20 Rdl.
Peder Jensen, Særslev	13 »
Niels Hansen, Særslev	40 »
Lars Jensen, Snertinge	40 »

Ialt 113 Rdl.

Efter Forlig med Forpagter Petersen, Svinningegaard, og Generalmajor Rothe, 140 Rdl. aarlig i Petersens Forpagtningstid, samt til Hans Christensen, Ole Jacobsen og Mathias Sørensen, alle af Svinninge ,aarlig 8 Rdl. til hver.

3. Foreningen eller I/S Oprettelse.

Fra den 8. September 1845 er der ført en Forhandlingsprotokol, hvorfra det meste af efterfølgende er udtaget, men det er et ret stort Savn, at der ikke i denne Protokol er refereret Resultatet af de mange Landvæsenskommissions-Kendelser eller opnaaede Forlig, som til de allerseneste Tider er passerede, hvorfor det er noget vanskeligt at danne sig et helt paalideligt Overblik over de enkelte Sagers Afgørelse. Ved et Møde paa Dragsholm den 8. September 1845 blev der mellem Komiteen og Landspektør Rørby truffet Aftale om »den indre Vejle«s Opmaaling.

Man havde haft Vanskeligheder med at finde en Landinspektør, der vilde paatage sig Arbejdet, heller ikke Rørby vilde love det uden ved en Assistents Hjælp. Denne fandt man ved Henvendelse til Forstkandidat Nergaard, Mantzhøj.

Fastsættelsen af Landgrænsen skulde dog ske ved Medvirkning af 2 af Komiteens Medlemmer, d'Hrr. Madsen og Ladensach, ligesom ogsaa alle de tilstødende Grundbesiddere skulde indvarsles.

Dagen efter forannævnte Møde sammentraadte 10 Grundejere, hvis Lodder tilstøder Vejlen og vedtog at stifte et I/S med det Formaal at udtørre den indre Del af »Svinninge Vejle« samt at dele den indvundne Havbund saaledes, at Arealet fordeles imellem Foreningens Medlemmer i Forhold til, hvor mange Gaarde enhver besidder, som grænser til Vejle's indre Del.

Disse 10 Gaardejere og Antallet af deres Gaarde er følgende:

Baroniet Adellersborg	9	Gaarde
Egemarke Gods	2	»
Ladensach, Særslev	2	»
Jens Nielsen, Bmd., Særslev	2	»
Bager Herløv, Særslev	2	»
Madsen, Arnakkegaard	5	»
Generalmajor Rothe, Aggersvold	11	»
Gdr. Jens Christensen, Svinninge	1	Gaard
Gdr. Peder Rasmussen, Svinninge	1	»
Gdr. Niels Andersen, Svinninge	1	»

Ialt 36 Gaarde

Det indvundne Areal skulde herefter fordeles i 36 Parter, og Udgifterne i samme Forhold. Det blev dog vedtaget, at man »af særdeles Liberalitet« vilde bekendtgøre i Berlingske Tidende, at Adgang til at indtræde i Foreningen skulde staa aaben i fire Uger fra Dato for enhver af de øvrige Grundejere, hvis Lodder grænser til Vejens indre Del, eller hvis Enge hidtil har været overskyttet af det salte Vand.

Dette uagtet man antog at have erhvervet Ret til at udelukke samtlige disse Grundejere, som ikke ved det afholdte Landvæsenskommissionsmøde havde fremsat motiveret Indsigelse imod det hele Foretagende.

Denne Frist for Begæring om Optagelse blev dog langt fra overholdt. Der rejstes en hel Del Begæringer om Optagelse, men i 1850 blev det endelige Antal Portioner ansat til 531½, dog først efter at der i 1848 havde været udmeldt en Landvæsenskommission til endelig Afgørelse. Denne gik ud paa, at det nu maa antages, at I/S Forhold til alle Grundejere, der ikke er Medlemmer af Foreningen, er bestemte, og at saaledes alle opstaaede Hindringer for Foretagendets Udførelse er fjernede.

Det har efter alt, hvad der nu er passeret, været en lang Vej at faa afsluttet Foreningens Omraade, og da der

netop paa dette Punkt var taget forskellige Reservationer af de oprindelige Medlemmer, er det let forstaaeligt, at man ikke har vovet sig i Gang med selve Udtørringen, som jo straks vilde stille økonomiske Krav.

Omtrent lige efter Oprettelsen af I/S blev det ved en Generalforsamling vedtaget, at Midlerne til hele Foretagendet skulde indbetales kontant af Medlemmerne efterhaanden, som der er Brug for Penge. Størrelsen af de opkrævede Bidrag varierer gerne fra 10 til 25 Rdl., enkelte Gange dog noget mere, men det er i alt Fald ikke saa lidt, der i det lange Tidsrum er indbetalt til Anlæg og Drift. Hvor meget er næppe til at opgøre.

Man skulde nu mene, at der vilde blive sat Kraft paa selve Arbejderne ved Udtørringen, men dette er langt fra Tilfældet. En af Grundene angives at være manglende Arbejdskraft i Krigsaarene, men var dog vist mest Mangel paa Interesse hos Medlemmerne. Man troede vist ikke rigtig paa, at disse Parter i den udtørrede Vejle blev af ret stor Værdi. Flere af Medlemmerne solgte deres Parter, og disse blev efterhaanden samlet til faa Ejendomme, væsentlig de store Gaarde.

Stemmeretten i Foreningens Anliggender var sat til 1 St. for hver Portion, dog saaledes at ingen kunde afgive mere end 5 Stemmer.

I privat Eje findes en Genpart af en Købe-Kontrakt, hvoraf det ses, at der ved en Udstykning skulde medfølge $\frac{1}{3}$ af Vejleparten. Køberen gav dog Afkald paa denne imod en Afkortning i Købesummen paa 114 Rdl. 5 Mark.

Opmaalingen af Vejlen viste et Areal paa 309 Tdr. Land. Efter Ansøgning blev der bevilget Skattefrihed i 20 Aar.

4. Arbejderne ved Udtørringen udbydes og paabegyndes.

1849 blev Opførelsen af et Sluseværk (Stigbord) ved Vejlebroen udbudt ved Licitation. Der opnaaedes ikke no-

get antageligt Bud. Senere blev der truffet Overenskomst med Møllebygger Rasmussen, Alsted, om Opførelse af førnævnte Sluseværk for en Pris af 1500 Rdl. og med Garanti i 3 Aar.

Ved Afleveringen fandtes forskellige Mangler, hvorfor man foretog en Afkortning i Beløbet.

Det viste sig vanskeligt at holde Havvandet ude, særlig at det trængte u n d e r Sluseværket, og der var Tale om at flytte dette længere ind i Vejlen, men af Hensyn til den store Bekostning, dette vilde medføre, blev denne Flytning dog ikke udført.

Forhandlingerne med Møllebygger Rasmussen om endelig Opgørelse varede i flere Aar. I et af sine Indlæg gør Rasmussen gældende, at hvis han ikke havde forandret Tegningen til Sluseværket samt opført det med flere ekstra Arbejder og Udgifter, saa var efter hans Mening inden ret lang Tid det hele at opsamle i Fjorden eller Kattegat.

Der blev nu sendt Ansøgning til Amtet om Tilladelse til at føre Svinninge Aa under Landevejen ved Vejlen sydlig Side ved en Bro af mindst 7 Alens Bredde samt Udgravning af et nyt Aaløb Øst for Landevejen. Atter maatte en Landvæsenskommission træde i Virksomhed for at bestemme Broens Anlæg gennem Vejen, og derefter blev følgende Arbejder udbudt:

Bro gennem Landevejen — Overslagspris 1623 Rdl.

En Slusebygning for samme 1195 Rdl. 84 Sk.

En Slusebygning for den gamle Aa 501 Rdl. 66 Sk.

Disse Arbejder blev overdraget Tømrermester Fugl, Allerup.

Erstatningerne for Afgivelse af Jord til det nye Aaløb, Sluseværker m. m. blev ved Forhandlinger med de paa-gældende Lodsejere ansat til en Pris, der beregnes efter 400 Rdl. pr. Td. Land.

Uden Licitation opføres et Hus paa 6 Fag til Bolig for en Opsynsmand til Pasning af Sluseværkerne. Hertil

kom senere Pasning af Vindmølle m. m. Som Opsynsmand antoges Hmd. Jens Christensen, Svinninge, endnu husket af mange under Navnet »Jens Væver«.

Tømrermester Fugl blev nu overdraget Opførelsen af en Vindmølle med Snekke eller Snegl til Udmaling af Vandet fra Vejlen. Senere anskaffedes en Vandskraber til Hjælp i Vindstille. Til denne anvendte man Hestekraft.

Engmester Tind, Dragsholm, havde paa et tidligt Tidspunkt nivelleret og udarbejdet Planer for de Jordarbejder i og omkring Vejlen, der skulde udføres. Der blev udgravet en Grøft (Pumpekanal) midt gennem Vejlen, dette skulde føre Vejleens Vand ind til Mølle og Pumpværk for der at udpumpe.

Dernæst blev der udgravet et saakaldt Landdige (Landkanal) rundt om Vejlen. Gennem denne Kanal skulde Vandet fra de omliggende Lodsejeres Jorder ledes gennem den store Vejlebro for gennem Svinninge Aa at føres ud i Lammefjorden. Den opgravede Jord blev lagt som en Vold ind imod Vejlen for at hindre Vandet i Landkanalerne fra at trænge ind i denne.

Næsten hver Vinter gik Vandet fra Landkanalerne over Volden, eller ogsaa skete der Brud paa denne, hvorved I/S fik meget mere Vand at udpumpe. Tid efter anden blev Volden baade forstærket og gjort højere, men alligevel var det kun i de sidste Aar af I/S Levetid, den kunde modstaa den høje Vandstand i Landkanalerne. Værst var det for Lodsejerne omkring Vejlen, naar der indtraf meget regnfulde Foraars- eller Høstmaaneder; man fik ikke saaet rettidigt og oftest i ubekvem Jord. Følgen var en ringe Høst, tit baade af Hø og Korn.

Der blev ofte fra Lodsejerne ført Klage over Landkanalernes mangelfulde Oprensning og Vedligeholdelse. Denne paahvilede I/S, og der var derfor tit nogle Gnidninger mellem Lodsejerne og I/S.

Ogsaa over for høj Vandstand i Svinninge Aa blev der ofte klaget, og meget ofte blev der anket over Luk-

ningen af det gamle Aaløb Vest for Landevejen. Det førte endog saa vidt, at en enkelt Lodsejer tog sig selv til Rette og afledede Vandet fra sine Jorder ved en Gennemgravning af den ved Stigbordet anlagte Dæmning.

Senere anlagde nævnte Lodsejer Proces imod I/S om Lukningen af det gamle Aaløb og den anlagte Dæmning og fremsatte Erstatningskrav. Klagen blev ved Dom erkendt uberettiget.

At der ogsaa fra Amtets Side blev taget Hensyn til disse Klager viser følgende: Søndag den 10. April 1858 Eftm. Kl. 3 blev der afholdt Generalforsamling i I/S »Svinninge Vejle«. Medlemmerne var blevet indvarslet af Formanden den foregaaende Aften. I en fra Amtet modtaget Skrivelse af Gaars Dato var der givet Tilhold om uopholdeligt at aabne Stigbordet over det gamle Aaløb eller at bortskaffe en over samme anlagt Dæmning.

I/S kunde i k k e erkende at have nogen Forpligtelse udover, hvad der i Landvæsenskommissions Kendelse af 3. Juni 1851 var paalagt, lydende saaledes:

»Ligesom dette ogsaa maa anses forpligtet at sætte Stigbord i det gamle Aaløb af dettes Bredde, nemlig 3 Alen, for at dette kan aabnes, naar Strandvandet maatte stemme saaledes op i det nye Aaløb, at Svinninge-Aaens Løb derved maatte hindres.«

Det fremgaar heraf klart, at det opførte Stigbord ikke er opført for at aflede det sydfra gennem Svinninge-Aaen strømmende Vand, og hvad Dæmningen angaar, saa er denne opført paa tørt Land fra Stigbordet til Landevejen og stemmer ikke for noget Vandløb, men forhindrer Aavandet i at udbrede sig over Englodden mellem den gamle Aa og Landevejen, og I/S kan derfor ikke andet end anse det af Amtet forelagte Alternativ, at »Dæmningen aldeles borttages«, som aldeles ubeføjet.

I/S anser sig derfor i sin gode Ret til i k k e at have aabnet Stigbordet over Aaløbet i andre Tilfælde end ved

indtrædende Højvande og imødeser derfor med stor Romulig fremkommende Erstatningskrav.

Skønt man maa beklage, at der fra Amtet er fremkommet — med 24 Timers Varsel — et saadant Krav som foranførte og uden at undersøge, om I/S har foretaget sig noget, som strider imod Loven, saa skal vi dog aldrig ophøre at erkende, at vi altid har mødt Velvilje og Humanitet fra Amtet, og det er i Erkendelse heraf, at I/S i Dag lader Slusen aabne over det gamle Aaløb.

Ved at vise denne Imødekommenhed maa man vel forvare sig imod, at dette sker som en Erkendelse af at have overtraadt nogen som helst Pligt eller heraf at drage nogen Slutning for Fremtiden. I 1855 blev udmeldt en Landvæsenskommission til Behandling af Spørgsmaalet om den høje Vandstand i Svinninge Aa. Man kan ikke af det derom anførte slutte, om der er afsluttet Forlig eller afsagt Kendelse, men der er noteret i I/S Forhandlingsprotokol, at I/S vedtog at aqvisere og forbeholdt sig Tilsvaret i Realiteten, naar Aaen var blevet nivelleret. I 1858 ved Generalforsamling i Foreningen nedlagde den ved Foreningens Danelse valgte Komite sit Hverv, og herefter vælges en Bestyrelse paa 3 Medlemmer, hvis Funktion fastsættes til 2-aarige Perioder. Baron Zytphen Adeler, der nu udgik af Ledelsen, havde i den forløbne Tid udført et meget stort Arbejde, baade de forberedende og de til Dato udførte Arbejder, især for at overvinde alle de mange Vanskeligheder og Forhindringer, der har været, og man siger vist ikke for meget ved at tillægge ham Æren og Anerkendelsen for Udtørringen af »Svinninge Vejle«.

5. Anvendelse af Dampkraft.

Der var stadig Vanskeligheder med at holde Havvandet ude ved Sluseværkerne. Et af Ingeniørkaptajn Hedemann udarbejdet Overslag om Ramning af en saakaldt Spunsvæg maatte henlægges paa Grund af den store Bekostning — 6000 Rdl.

Udpumpningen af Vand ved Vind- og Hestekraft var sikkert ogsaa meget utilfredsstillende og i 1860 indhentede man Overslag og Tilbud paa Anlæg af Dampmaskine til Drift af et stort Skovlhjul.

Et Tilbud fra Englisch & Hansen, København, blev antaget. Tilbudet lød paa 8350 Rdl. for Dampkedel og Maskine, hertil kommer desuden Skovlhjul, Afløbsrende m. m. samt Opførelse af en Bolig til Opsynsmand ved Vejle's nordre Side. Der blev nu ogsaa antaget ny Opsynsmand — Christen Nielsen —, endnu husket af de ældre under Navn af »Dampmølleren«.

Anlægget blev taget i Brug Foraaret 1862. Den I/S tilhørende Vindmølle med Snegl, Hestegang m. m. blev herefter solgt.

Nu gik der nogle Aar uden store Forandringer, men med ret store Udgifter til Vedligeholdelse af Volde og Kanaler. Omtrent hver Vinter gik Vandet over Kanal-digerne ind i Vejlen, og saa snart som Afløbsforholdene i Svinninge-Aaen om Foraaret blev saaledes, at der kunde pumpes, blev Dampmaskinen sat i Gang. Det var en betydelig Masse Vand, som det store Hjul kunde udskovle. Vel ca. 1 Maaned gik Maskinen hvert Foraar og ofte ogsaa senere, men da som Regel kun nogle Dage eller en Uges Tid.

Først i Halvfjerdserne blev der Tale om Udtørring af Lammefjorden, hvilket vakte stor Frygt for, at Afløbsforholdene i Svinninge-Aaen gennem de projekterede Lammefjordskanaler skulde forværre Forholdene i og omkring Vejlen.

6. Forhandlingerne med Lammefjordsselskabet.

1875 var der Forhandling med en Landvæsenkommission bl. a. for at sætte et Flodmaal i Svinninge-Aaen. I/S henholdt sig til en Protest, som det allerede 1872 ved et den Gang afholdt Forhandlingsmøde for Landvæsenkommissionen havde ladet tilføre Protokollen saalydende: »De mødte Medlemmer af I/S »Svinninge Vejle« erklærede,

at de intet havde imod Foretagendet, naar man beholdt uhindret Afløb for Vandet fra »Svinninge Vejle«, men dette skønnes ikke at kunne opnaas ved det nu foreslaaede høje Flodmaal, hvorfor man reserverer sig sin Ret.«

1877 udmeldtes Overlandvæsenskommission om Flodmaalets Ansættelse. Denne udsatte Spørgsmaalets endelige Afgørelse, til en Regulering af Svinninge Aa havde fundet Sted. Der fastsattes dog et midlertidigt Flodmaal, der gik ud paa, at Vandet ikke maatte stige højere end 5 Decimaltommer om Sommeren og 11 Decimaltommer om Vinteren fra Slusens Bundflade.

Da Vandstanden til de fleste Tider var endog betydelig højere, krævede man af Lammefjordsselskabet, at Vandstanden i alt Fald en Gang i hvert Døgn om Sommeren og en Gang hvert 12. Døgn om Vinteren skulde nedbringes til det foreslaaede Flodmaal.

Der blev ført mange Forhandlinger med Lammefjordsselskabet, bl. a. ogsaa om, at dette skulde modtage Vand fra »Svinninge Vejle«, f. Eks. ved at Vandet skulde føres ind i Lammefjorden ved en Rørledning fra Vejlen, men der kunde ikke opnaas Enighed om den aarlige Ydelse fra I/S til Lammefjordsselskabet.

Der forelaa ved en af I/S Generalforsamlinger Tilbud fra Lammefjordsselskabet om en aarlig Ydelse paa 3250 Kr. I/S vilde kun gaa med til 1500 Kr. aarlig, desuden skulde I/S selv afholde Udgifterne ved Tunnelens Anlæg m. m. Der kom derfor ingen Overenskomst i Stand.

I Begyndelsen af Firserne blev der efter et særlig vaadt Aar af Lodsejere ved Svinninge Aa, Lodsejere omkring Vejlen og af I/S »Svinninge Vejle« rejst Erstatningskrav mod Lammefjordsselskabet for den Skade, som den høje Vandstand i Lammefjordens Kanaler havde foraarsaget. I/S vedtog at betale Halvdelen af Udgifterne ved dette Sagsanlæg. Der blev om Sommeren af to af Retten udmeldte Mænd foretaget Syns- og Skønsforretning over den foraarsagede Skade, og jeg husker, at Skaden paa

mine Forældres Ejendom ansattes til 300 Kr. og andre vel i Forhold dertil efter Arealernes Størrelse og Tab.

Det hele blev dog til intet, idet Erstatningskravene og deres Ansættelse ikke blev taget til Følge.

I/S foretog nu en Indstilling til Indenrigsministeriet om ved dettes Medvirkning at faa Forholdet til Lammefjordsselskabet ordnet tilfredsstillende. Angaaende Lammefjordsselskabet skal tillige nævnes, at i Aarene 1919—20 blev, navnlig fra Lodsejere omkring Vejlen, rejst Krav om forøget og bedre Oprensning af Lammefjordens Kanaler. Dette resulterede i Udmeldelse af en Landvæsenskommission, hvis Kendelse gav Klagerne Medhold.

Fra Lammefjordsselskabet blev der herefter begæret Overlandvæsenskommission, der afviste Sagen og henlagde den under Amtsraadets Afgørelse. Amtets Afgørelse kom derefter til at lyde paa, at der forsøgsvis i 3 Aar skulde foretages 3 Gange Oprensning aarlig i Stedet for de hidtil gældende 2 Gange. Den tredie Oprensning er igen bortfaldet, hvilket mange af Lodsejerne baade ved Vejlen og ved Lammefjordskanalen er kede af, da en Optrækning af Grøden i Lammefjordskanalen tit havde stor Virkning for Vandets frie Afløb mod Audebo.

I 1875 var Svinningegaarden blevet solgt, og den nye Ejer — Godsejer Hansen — var blevet Formand for I/S og førte i sin 3-aarige Formandstid de mange og vanskelige Forhandlinger med Lammefjordsselskabet. Han beklagede ved sin Bortrejse, at disse Forhandlinger ikke havde ført til noget Resultat, men haabede, at der en Gang maatte blive en retfærdig Overenskomst mellem Parterne. Der blev ogsaa forbedret meget paa Voldene og indlagt ny Dampkedel i hans Formandstid.

Om der nedsattes Landvæsenskommissione om Sagen husker jeg ikke, men i 1883 blev det gamle Aaløb Vest for Landevejen atter opgravet, og den opsatte Dæmning og Stigbordet, der nu var meget i Forfald, fjernet. Svinninge-Aaen har herefter to Løb ned til den store Bro.

Oprensningspligten blev paalagt Lodsejerne ved Aaløbet, hvilket disse var meget utilfredse med, da Løbet havde været nedlagt i ca. 33 Aar.

I 1886 opførtes en Vindmølle som Hjælpekraft for Dampmaskinen. Den opførtes af Møllebygger Hansen, Holbæk, for en Pris af 4000 Kr. I en stærk Storm i 1909 blæste denne Mølle om, og i Stedet for Møllen blev der nu af Fabrikant Dahlgaard, Holbæk, opført en stor Vindmotor til en Pris af 3340 Kr. + Grus og Sten til Fundament.

1925 skete der stor Stormskade paa Vindmotoren. Ved Forsikringsselskabet blev Erstatningen ansat til 2209 Kr., hvorefter Vindmotoren atter sattes i brugbar Stand.

7. Forholdet til Lodsejerne omkring Vejlen.

Efterhaanden som Volden omkring Vejlen forstærkedes og forhøjedes, og der som Følge deraf gik mindre Vand ind i Vejlen, blev Vandstandsforholdene i Landkanalerne tit meget generende for de til Vejlen grænsende Jorder. Der var Planer om at lægge Landkanalerne meget højere op imod Landgrænsen, saaledes at der kom større Arealer ind under I/S, men det var særlig Udsigten til de store Udgifter ved Anlæg og Drift, der var Aarsag til, at denne Plan fik for lille Tilslutning. Der var flere Gange rettet Opfordring til Oberstløjtnant Dalgas, Aarhus, om at komme til Stede og give Raad og Vejledning om Vejleus Udtørring og Kultivering. Han har dog vist ikke været her personlig, men det fremgaar, at han har været medvirkende ved Udarbejdelsen af Tunnelspørgsmaalet mellem Vejlen og Lammefjorden.

1890 blev der atter foretaget en Forhøjelse af Landkanalvolden i Henhold til et Tilbud fra Rasmussen og Petersen, Audebo. Tilbudet lød paa 5200 Kr. eller 1 Kr. 15 Øre pr. Kubikfavn Fyld at opgrave. For første Gang i Vejleus Historie blev det bestemt at optage Laan — 5000 Kr. at afdrage med 1000 Kr. aarligt i 5 Aar.

1892 blev der paa Begæring af Hjembæk-Svinninge

Sogneraad afholdt en Vandsynsforretning, hvortil de 3 om-
liggende Kommuner, I/S »Svinninge Vejle« samt 48 Lods-
ejere omkring Vejlen var indvarslede. Der blev opnaaet
et Forlig, saaledes at der ansattes Dimensioner for Land-
kanalernes Bredde og Dybde. Inden hvert Aars 15. Juli
skulde de oprensnes for I/S Regning og derefter synes af
Vandsynet for de 3 tilgrænsende Kommuner.

Kanalerne indgik herefter paa Fortegnelsen over disse
Kommuners mindre, offentlige Vandløb.

1904 blev der rettet Henvendelse fra Lodsejerne om-
kring Vejlen, om I/S vilde udpumpe Vand fra deres Enge
imod en fast aarlig Sum, eller om I/S i alt Fald i Aar vilde
udpumpe Vand. Svaret lød paa, at man paa visse Betin-
gelser var villig til at pumpe, dog først naar Vejleens eget
Vand var udpumpet.

Der blev dog ingen Overenskomst mellem Parterne,
men i Juni Maaned blev der holdt et godt besøgt Møde i
Svinninge Kro, hvor Forholdene, og hvad man kunde gøre
for at sænke den alt for høje Vandstand i Landkanalerne
og Svinninge-Aaen, blev drøftede. Af Lodsejerne omkring
Vejlen blev nedsat et Udvalg, og dette havde ret hurtigt
et Møde sammen med Amtets Vej- og Vandløbsudvalg.

Ved foretagen Undersøgelse havde det vist sig, at Fun-
damentet under Bropillerne i den store Vejlebro var ca.
21" højere end Bunden paa Svinninge-Aaen, og at baade
dennes og Vejleens Vand som Følge deraf blev hindret i
dets Afløb.

For at faa Broen ombygget og en Del af Svinninge-
Aaen udvidet og reguleret, blev det nødvendigt at for-
lange en Landvæsenskommission udmeldt. Landvæsens-
kommissionen blev derefter nedsat bestod af Herredsfoged
Ingerslev, Holbæk, Godsejer Lunn, Knabstrup, og Gdr.
Niels Jensen, Bredtved. Den antog daværende Landinspek-
tør Chr. Weitemeyer, Svinninge, til at udarbejde Planerne
for Reguleringen. Amtet projekterede selv Arbejdet ved
Broens Ombygning.

15. Juni 1905 holdt Landvæsenskommissionen afsluttende Møde paa Aastedet og i Svinninge Kro, hvortil alle Lodsejerne omkring Vejlen var indvarslede. Kommissionens Kendelse blev dog først afgivet 14 Dage senere og bestemte, at Arbejdet skulde fremmes i Overensstemmelse med de Planer, som ved Mødet var fremlagte og forhandlede.

Amtet skulde lade hele Arbejdet udføre og forskudsvis afholde de dermed forbundne Udgifter samt selv betale $\frac{1}{3}$ af Udgiften ved ved Broens Ombygning. Den øvrige Udgift fordeltes saaledes: I/S »Svinninge Vejle« betaler 10 % af denne, nogle Lodsejere ved Svinninge Aa andre 10 %, og Restbeløbet betales af Lodsejere omkring Vejlen i de fire Sogne: Særslev, Vallekilde, Hørve og Svinninge, alt at forrente og afdrage i Løbet af 10 Aar. Det hele Beløb androg dog ikke mere end ca. 10 Kr. pr. Td. Land ialt, og det var en meget gavnlige Foranstaltning, der var sket ved Vejlebroens Ombygning.

Landinspektør Chr. Weitemeyer udtalte, at der efter hans Mening ikke kunde skabes bedre Afløbsforhold for Svinninge-Aaen, end der nu var blevet.

Der gik atter en Del Aar, uden at store Forandringer blev foretaget. I 1914 anskaffedes Elektromotor til Sneglen. Elektriciteten leveredes fra det oprettede »Nordvestsjællands Elektricitetsværk« i Svinninge.

1924 blev under et meget stærkt Tøbrud Vejlen atter fuld af Vand. Man fik først udpumpet ved Midten af Maj Maaned.

Der var Tale om Anskaffelse af en Centrifugalpumpe, hvilket dog ikke blev til noget, da den mentes at blive for dyr.

Atter kom der Forhandlinger mellem Lodsejerne og I/S gaaende ud paa at dette imod Betaling skulde udpumpe Vand fra Landkanalerne. Der blev foretaget Prøvepumpninger, der viste, at Vandet i Landkanalerne kunde sænkes ganske betydeligt. Der opnaaedes en Overenskomst med

en Del af Lodsejerne, men da ikke nær alle disse var med i Overenskomsten, var dette Forhold ogsaa uholdbart, især da Udpumpningen først blev foretaget efter, at Vej lens eget Vand var udpumpet.

I 1928—29 kom den gamle Plan om at udvide Grænserne for Udpumpning atter frem, der blev holdt Generalforsamling i I/S og derefter Møde med Lodsejerne, der var mødt ret fuldtalligt. Landinspektør A. Weitemeyer, Svinninge, var til Stede og gav forskellige Oplysninger, og Mødet resulterede i Nedsættelse af et Udvalg paa 7 Medlemmer, hvoraf de 3 var I/S Bestyrelse. Dette Udvalg foretog nu sammen med Landinspektøren en Besigtigelse af de uden for I/S liggende Arealer og bestemte derefter Grænserne for den nye Forenings Omraade.

Man tænkte sig Foreningen oprettet i Henhold til Lov Nr. 347 af 2. Juni 1917 om Oprettelse af fælles Pumpelag.

8. Pumpelaget oprettes.

Der blev nu af Landinspektør A. Weitemeyer udarbejdet et fuldstændigt Projekt over det hele samt Overslag for sammes Udførelse. Foruden de 309 Tdr. Land, der var under det gamle I/S, vilde der tilføres ca. 559 Tdr. Land. Til dette Omraades Areal strømmes der Vand fra et Omraade paa ca. 25 km², der har naturligt Fald mod de lave Enge. De nuværende Kanaler i og omkring Vejl en udvides og uddybes ganske betydeligt for at føre Vandet ind til den gl. Pumpestation.

I den søndre Kanal opstilles ved det nuværende Stigbord en stor Skruerpumpe med en Ydeevne af 1000 Liter pr. Sek., og som Drivkraft opstilles en Elektromotor paa 40 HK. Ved det gamle Anlæg opstilles en mindre Pumpe, hvis Ydeevne er 150 Liter pr. Sek., og Sneglen ved det gamle Pumpeanlæg bibeholdes. Disse Pumper i Forening med Sneglen er beregnet at kunne udpumpe alt det tilstrømmende Vand, ogsaa under Maksimalnedbør.

Vindmotoren, der for Tiden er ubrugelig, nedtages.

Efter nyt Mødes Afholdelse, hvor det i første Række drejede sig om den foreslaaede Partsfordeling, og om der skulde betales lige højt Bidrag af alle Parter uanset deres Beliggenhed, blev Udvalget bemyndiget til paa Lodsejernes Vegne at begære en Landvæsenskommission udmeldt til at behandle Sagen til endelig Afgørelse.

Landvæsenskommisisonen kom til at bestaa af Dommer Helms, Holbæk, Propr. Plesner, Tømmerupgaarden, og Bmd. And. Sørensen, Dramstrup. Landinspektør Nielsen, Slagelse, ydede Kommissionen den tekniske Hjælp.

Kommissionen holdt sit første Møde paa Sørslevgaard, og i Marts 1930 holdt den Møde i Svinninge Kro, hvortil samtlige Lodsejere var indvarslet og ca. $\frac{3}{4}$ af dem var mødte.

Blandt de mindre Lodsejere var der nogen Modstand, men ved Afstemningen var der alligevel stort Flertal, især naar Arealet lægges til Grund, der var ogsaa Flertal for, at der skulde betales lige stort Bidrag pr. Arealenhed.

Det aarlige Bidrag til Drift, Forrentning og Afdrag var beregnet til 10 a 12 Kr. pr. Td. Land. Anlægssummen til ca. 53,000 Kr.

Lammefjordens Lodsejerlag mødte ved sin Formand og protesterede mod Planens Gennemførelse, da han ikke mente, at Lammefjordens Kanaler kunde tage Vandet fra det nye Pumpelag.

Herimod blev gjort gældende, at Lammefjorden har Pligt til at holde sine Kanaler i Stand til at modtage Vandet lige saa vel i Fremtiden, som det har været dets Pligt i Fortiden. Landvæsenskommissionen vedtog at fremme Sagen, men da der endnu skulde fremskaffes forskellige Oplysninger m. m., blev der af Udvalget og Kommissionen holdt flere Møder, hvor der sammen med Landinspektør Weitemeyer blev foretaget nogle mindre Ændringer i Projektet, bl. a. blev foreslaet dybere Udgravning af Kanalerne. I Juli Maaned holdtes afsluttende Møde paa Svinninge Kro, hvor Kommissionen afgav Kendelse om Sagen,

der nu skulde fremmes og udføres efter det ændrede Projekt.

Med Hensyn til Lammefjorden er Kendelsen saalydende: »I Henhold til den mellem Formændene for Udvalgene angaaende Pumpelaget »Svinninge Vejle« og Lammefjordens Lodsejerlag indgaaede Overenskomst af 25. April d. A. — se Bilag 16 — bestemmes følgende: Pumpelaget for Svinninge Vejle har Ret til at udpumpe Vandet gennem Lammefjordslagets Landkanaler. Dog har Lammefjordens Lodsejerlag over for Pumpelaget »Svinninge Vejle« Krav paa, at Pumpningen i alle Tilfælde indstilles, naar der opstaar Fare for Gennembrud af Kanalvolden om Lammefjorden paa Grund af ekstraordinær høj Vandstand i Kanalerne, hvilket navnlig kan indtræde, naar Kanalerne umiddelbart før stærkt Tøbrud er fyldt med Is.

Pumpelaget maa i saadanne Tilfælde rette sig efter Lodsejerlagets Henstilling og indstille Udpumpningen, til Faren er overstaaet.

Pumpelaget overtager alle det gamle I/S Ejendomme, Rettigheder og Forpligtelser. Ved det afsluttende Møde valgtes det nedsatte Udvalg som midlertidig Bestyrelse og til under Ansvar for Landvæsenskommissionen at lade Anlægget udføre og fremskaffe den fornødne Kapital m. m.

Landinspektør A. Weitemeyer blev antaget som tilsynsførende ved Arbejdet, hvis Afslutning ansattes til 1. Januar 1932. Denne Tidsfrist blev paa det nærmeste overholdt.

Jordarbejdet, Rørlægningen og Levering af Pumper, Elektromotor m. m. blev nu udbudt i Henhold til de udarbejdede Planer og Overslag.

Levering af den lille Pumpe med Elektromotor, Bygning af Fundamenter og Hus blev overdraget Ingeniør Hassenkamm, København, for en Sum af 6675 Kr. færdig til Brug 1. November 1931.

Levering af den store Pumpe med Elektromotor blev

overdraget Ingeniør Langebæk, København, til en Pris af 5620 Kr.

Opførelse af Fundamenter og Hus til den store Pumpe blev overdraget Julius Jensen, Kalundborg, for en Sum af 4680 Kr. færdig til Opstilling af Pumpen senest den 20. September 1931.

Paa Jordarbejdet, Rørlægning, Opførelse af Broen m. m. indkom 8 Tilbud. Det højeste Tilbud lød paa 26,975 Kr., det laveste paa 17412 Kr. Man antog et Tilbud fra S. A. Sørensen, Roskilde, paa 19,985 Kr., dog under Forbehold, at den forlangte Kautions stillede.

Sørensen paabegyndte Arbejdet, men da den forlangte Kautions ikke blev stillet, ophævedes Kontrakten, og der udbetaltes Sørensens Arbejdere ca. 800 Kr. Sørensen havde herefter intet Krav mere paa Pumpelaget.

Herefter blev Jordarbejdet m. m. overdraget til Entreprenør Andreasen, Slagelse, for en Sum af 20,500 Kr. med Fradrag af de til Sørensen udbetalte 800 Kr.

Kort efter Arbejdets Paabegyndelse viste det sig, at der var meget mere Jord at opgrave, end Beregning og Overslag viste, hvorfor Andreasen forlangte en yderligere Betaling i Forhold hertil. Denne Merbetaling udregnedes til 7500 Kr.

Efter at Bestyrelsen havde forhandlet med Landvæsenkommissionen, vedtog man at betale det krævede Beløb. Arbejdet blev nu under ret gode Vejrforhold udført i Løbet af Sommeren. Der maatte enkelte Steder i Midterkanal og Landkanal opsættes Sikringer imod Jordskred. Disse Sikringer, der ikke var indbefattet i de projekterede Jordarbejder, blev overdraget Entreprenør Andreasen at udføre for et Beløb af 2672 Kr.

Fra Andreasen blev der senere sendt Regning paa Ekstraarbejder til et Beløb af ca. 2000 Kr., men ved Forhandling, hvori ogsaa Landvæsenkommissionen deltog, enedes man om at betale Andreasen til fuld Afgørelse 304 Kr. 50 Øre.

Hele Anlægget blev nu godkendt af Landvæsenskommissionen, og den midlertidige Bestyrelse aflagde Regnskab, der godkendtes. Anlægssummen var ca. 64,000 Kr. Efter Anlæggets Afslutning staar Pumpelaget under Tilsyn af Holbæk Amtsraad, der udmelder en teknisk Uddannet tilsynsførende Inspektør, en autoriseret Landinspektør til at foretage Bidragsudstykninger, en Revisor til at revidere fremtidige Regnskaber samt et Medlem af Pumpelagets Bestyrelse.

I Følge den af Landvæsenskommissionen og Amtsraadet godkendte Vedtægt deles Medlemmerne i tre Grupper, som hver vælger 2 Medlemmer til Styrelsen. Grupperne skal være lige store og deles efter Arealets Størrelse. Stemmernes Vægt er 3, 2 og 1 henholdsvis for de store, mellemstore og mindre Arealer.

Af Amtets Vandløbsvæsen, hvilket er overdraget Tilsynet med Pumpelaget, er der udarbejdet et Licitationsforslag, som godkendtes af Styrelsen, hvorefter Kanalerne skal oprensnes og synes to Gange aarlig. Licitationstilbudene gjaldt første Gang for 3 Aar.

Bidragene, der opkræves gennem Amtstuen, har for de nu forløbne 3 Aar andraget ca. 12 Kr. pr. Td. Land, for 1935—36 er Bidragene omregnet til at opkræves med 2 Kr. 24 Øre pr. Andel, men svarer omtrentlig til samme Opkrævning som før. Hver Andel er beregnet til $\frac{1}{10}$ ha.

Der har i de senere Aar af Geologer været foretaget Undersøgelser af den gamle Havbund; disse Undersøgelser viser, at der tidligere har været Egeskov, dernæst i en Periode Mose med Dannelse af Tørvelag, disse er dog ret smaa, men derefter er der sket en yderligere Sænkning, og Havvandet fra Lammefjorden er skyllet ind og har øvet sin Indflydelse paa Jorddannelsen, bl. a. ved, at der flere Steder er dannet ret udstrakte Lejer af Strandkaller. Man mener ikke, at Østersen har levet her, men at de faa Østersskaller, der forekommer, er skyllet ind fra Lammefjorden. Hovedmassen af Skaller er fra Hjærte- og Blaa-

muslinger. Paa Arnakkegaarden begyndte man i Aarene 1909—10 under ret beskedne Forhold paa Opgravning og Salg af Skaller. Ejeren fik 10 Øre pr. Sæk à 50 kg, men da Prisen paa Skaller var højest, blev der dog betalt 90 Øre à 1 Krone pr. Sæk, ligesom der i enkelte Tilfælde blev købt Skaller fra et bestemt Areal og til en forud aftalt Pris. Det har her drejet sig om meget store Værdier for de paagældende Ejere, ligesom det ogsaa gav Fortjeneste ved Opgravning og Kørsel for mange Mennesker. Enkelte Aar har der været beskæftiget 70 à 80 Mand ved Opgravningen. Den sidste Sommer er der 30 à 35 Mand i Arbejde, hertil kommer saa Kørselen til Jernbanestation eller Lager. Skallerne ligger i meget forskellig Dybde og Tykkelse, den sidste indtil 2 Meter, men de fleste Steder betydeligt mindre. Paa de Arealer, der tilhører Arnakkegaarden, Egemarke, Svinningegaarden, Vejlegaarden og Dannegaarden i Svinninge, er Størstedelen af Skallerne taget op. De opgravede Skaller anvendes hovedsagelig til Hønsefoder, dog nok ogsaa til teknisk eller kemisk Brug i enkelte Fabriksvirksomheder, og en Del er eksporteret til andre Lande.

9. Afslutning.

Udtørringen og Sænkningen af Vandstanden i og omkring Vejlen, kan man vel godt sige, er først nu ved Pumpelagets Oprettelse blevet saa betryggende, at Fremtiden giver Udsigt til et forøget Udbytte.

Det er jo heller ikke nogen lille Udgift, der nu hviler paa de tørlagte Arealer, som tillige for Størsteparten skal drænes, men allerede nu viser det sig, hvor der er udført Dræningsarbejder, at der kan høstes store Afgrøder.

Den vestlige Del af Pumpelagets Omraade er langt det bedste i Bonitet, og der blev i sin Tid høstet meget Hø, vel ikke af særlig god Kvalitet, hvilket maaske ogsaa Datidens Tilberedning af Hø gjorde sit til.

I flere Aar kneb det med at faa godt Drikkevand til Kreaturer, Jordens Saltholdighed var vel Grunden her-

til, og Kreaturerne blev fra mange Enge drevet ind til Svinninge Aar for at faa det fornødne Drikkevand.

Efterhaanden blev der paa de gamle Enge prøvet med Kornavl, og i den nyere Tid ogsaa Avl af Rodfrugter, men det er dog først nu, da man er Herre over Vandstandsforholdene, at man kan vente gode Afgrøder, og de allerfleste af Pumpelagets Medlemmer udtaler da ogsaa deres Tilfredshed med Sammenslutningen af det gamle I/S og Lodsjerne om dette.

Jeg tror, at det forøgede Udbytte let kan opveje den paalignede Pumpeudgift.

Der er nu forløbet ca. 90 Aar, siden Tanken om Udtørring af »Svinninge Vejle« fødtes, og Forarbejderne for Arbejdet paabegyndtes. Man vil maaske sige, det har været en alt for lang Tid for at naa til de nuværende Forhold, men foranstaaende Optegnelser viser jo, at Begyndelsen har været ualmindelig svær og Interessen hos de enkelte Medlemmer ringe, hvilket nødvendigvis maatte give sig Udslag i meget smaa Fremskridt. Desuden har den tekniske Hjælp, der nu er taget i Brug, slet ikke været til Stede før nu.

Som en af dem, der har ydet et ganske beskedent Arbejde for Pumpelagets Dannelse, maa jeg til Slut udtale Haabet om, at Pumpelaget og dets Virksomhed maa vinde alle Medlemmernes Tilfredshed.

NYKØBING BYS MARKJORDER

MARKVEDTÆGTERNE 1704 OG 1731

Af G. Knudsen.

In memoriam.

I Maj 1936 døde Pastor emer. G. Knudsen, Nykøbing Sj. Ved hans Død mistede Historisk Samfund et af sine mangeaarige, trofaste Medlemmer, der paa forskellig Maa-
de har vist Historisk Samfund sin Interesse. Saaledes findes der i Aarbogen for 1911 en Afhandling af Pastor Knudsen om den gamle Præstegaard i Nykøbing, og adskillige Medlemmer vil endnu fra Sommerudflugten i 1927 kunne mindes vort Besøg i Nykøbing Kirke, ved hvilken Lejlighed den gamle Præst i smukke og føjte Ord gav os en Skildring af sin Kirkes Historie.

Paa Opfordring af Historisk Samfunds Bestyrelse havde Pastor Knudsen i de senere Aar arbejdet paa en Afhandling til Belysning af Nykøbing Byvedtægt fra 1704. Til dette Arbejde havde han indsamlet og til Dels bearbejdet et omfattende Materiale; men de senere Aars ret hyppige Sygdomsanfald forhaledede dette Arbejdes Afslutning.

Ved Pastor Knudsens Død forelaa da ca. Halvdelen heraf i Renskrift, saavel af den historisk-topografiske For-
klaring som af de oplysende Noter til selve Vedtægten. Paa Grundlag af en Kladde med tilhørende Notater er da sidste Halvdel blevet samarbejdet, idet dog den Ramme, Pastor Knudsen havde lagt for sit Arbejde, nøje er blevet fulgt.

Nykøbing Sj., September 1936.

J. M e y e r.

I.

Nykøbings Vang.

Alle lever vi af Jorden og den Afgrøde, som den hvert Aar bærer til os, naar vi dyrker den.

I vore Dage med de stærkt udviklede Færdselsmidler er den Rug og Hvede, som giver os vort daglige Brød, ofte modnet langt borte. Men i gamle Dage fik man det daglige Brød af den nærmestliggende Jord.

Efter det Kort over Nykøbing, der hænger paa Mu-seet — det menes at være en Kopi af Reesens Atlas — var der i Nykøbing, inden man begyndte at skrive 1700, 95 Ejendomme, de fleste mindre, kun to firelængede Gaarde. Den ene af disse var Gaarden paa Hjørnet af Gronnehavestræde og Algade, Bryggergaarden. Denne var den yderste Ejendom mod Vest. Den anden laa ved Gadebrønden, nuværende Algade Nr. 53, der en Tid var Sognepræstens Ejendom og hans Bolig.

De forholdsvis faa Beboere i denne lille, afsidesliggende Købstad fik deres daglige Brød fra den Vang, der som en Ring — ganske vist ikke lige bred alle Vegne — laa omkring Byen. Næsten alle Byens bedrestillede Indbyggere havde Lodder paa Vangen, ikke blot de egentlige Avlsbrugere, men ogsaa Købmænd og Haandværkere, ja endog Embedsmænd. Sognepræsten i Nykøbing har fra ældgamme Tid som Embedsjord haft 4 Lodder paa Vangen, beliggende paa forskellige Steder. Og heri kan vi formodentlig se et Fingerpeg paa, hvorledes Lodderne paa Vangen har været fordelt mellem Ejerne. Præsteembedet ejede Matr. Nr. 1 paa Vangen, c. 20 Tdr. Land. Først en Lod god Jord lige ved Byen, den største Lod. Denne Lod kaldes paa det ældste Kort, der findes over Vangen fra 1803, det, som her er aftrykt, for Sløje, hvilket efter Molbechs Dialektordbog er nordsjællandsk Dialekt, almindeligt i Marknavne og betyder et Stykke Pløjeland. Denne Lod begrænses mod Syd af Vesterbro, mod Vest af Vinkelvej, mod Nord af Vinkelvej og Billesvejs Forlæn-

gelse og mod Øst af Haverne paa Grundtvigsvejs Vestside. Den østligste Del af denne Lod var en lav Eng, Præsteengen kaldet endnu i min Tid. Den laa op til den nu opfyldte Bysø, der laa Syd for Billesvejs Forlængelse, hvor den udgaar fra Grundtvigsvej. Denne Eng stod endnu i min Tid under Vand i fugtige Vintre. Tennisbanerne og Savværksejer Poulsens Plads og Hjulmand Eriksens Hus og Have hørte til denne Lod samt hele den store Købmandsgaards Terræn. Kommunen har nu købt største Delen af denne Lod.

Den anden Lod laa langt fra Byen og var af ringere Beskaffenhed. Det var den i Vedtægtens Artikel 34 omtalte St. Ane eller Annas Have. Have betyder et Stykke indhegnet Mark. St. Anna regnedes i den katolske Tid for en meget høj Helgen. Det var Jomfru Marias Moder. I Vejby Kirke i Salling, hvor jeg før var Præst, blev der i min Tid fundet Kalkmalerier. Paa den lodrette Del af Koraabningen fandtes et Billede af St. Anna med et spædt Barn paa hver Arm. Det ene Barn forestillede hendes egen Datter, Marie, det andet hendes Dattersøn, Jesusbarnet. At disse to ikke var Børn paa samme Tid, betød intet for den naive Betragter. St. Annas Hjælp blev især paakaldt under Livsfare. Da Martin Luther i Sommeren 1505 gik fra Mansfeld til Erfurt, blev han overfaldet af et stærkt Tordenvejr, der var lige over ham. Lynet slog ned lige foran ham. Luther faldt bævende til Jorden og udbrød: Hjælp, kære St. Anna, saa vil jeg blive Munk. En Borger i Nykøbing har formodentlig engang været i Livsfare og paakaldt hendes Hjælp og lovet hende en Mark som Gave. Denne Mark er saaledes blevet Kirkens Ejendom. Kirken var vistnok indviet til St. Anna, den havde i alt Fald et Alter, der kaldtes St. Annas Alter. Fra Kirken er denne Mark saa overgaaet til Præsteembedet. Den ligger langt ude ad Nordstrandsvej, lige før man kommer til afdøde, fhv. Økonom ved Sygehuset Kjølvels Ejendom, som er det i Vedtægtens Artikel 38

omtalte Fiskersted. St. Annas Have er nu solgt til 2 Statshusmænd.

Den 3. Præstelod var en lille Eng Sydøst for Byen, en Strandeng, som paa Kortet kaldes *Præstens Eng* h a u g e. Den blev solgt til Odsherreds Jernbane, den Gang der var Tale om, at Odsherredsbanen skulde forlænges til Rørvig, og Stationspladsen derfor udvides

Den 4. Præstelod laa paa de i Vedtægtens Artikel 8 nævnte *Forskudder*. De skal senere blive omtalt. Denne Lod blev tilligemed den nordvestlige Del af St. Annas Have solgt til den ene af de to nævnte Statshusmænd. Det er rimeligt at antage, at Vangen er blevet fordeilt til Indbyggerne i Nykøbing paa en lignende retfærdig Maade, saa at den enkelte Ejer fik noget af hver Slags Jord.

Vi vil nu forsøge at finde Vangens Grænser og gaar saa fra den nævnte Matr. Nr. 1 paa Vangen til Nr. 2. Det er et Spring fra Vesterbros Begyndelse til midt paa *Lindealléens Sydøstside*. Her bor *Avlsbruger Adolf Larsen* i Nr. 16; han ejer Matr. Nr. 2, 3 og 4 paa Vangen. Disse Lodder ligger yderst paa Vangens Sydøstside. *Æggepækker Johannes Nielsens* Hus paa Vejen ud til Lergravene ligger paa Vangens Matr. Nr. 2, medens det følgende Hus ligger paa østre Lyng, Matr. Nr. 36. Det gamle Vanggærde mellem Adolf Larsens Jord paa Vangen og hans Jord paa Lyngen er ganske bortsløjft. Vangen strækker sig her et godt Stykke Sydøst for Jernbaneterrænet, omtrent i Retning af Egebjærgvejens Begyndelse. Nr. 14 paa Lindealléen er det yderste Sted paa denne Gades Sydøstside, som ligger paa Bygrundene. Disse Steder paa Lindealléens Sydøstside har en lille Baghave paa Bygrundene, som er blevet udvidet ved Køb af Vangjord. Paa Kortet kaldes Matr. Nr. 2 *Schous Enghauge*, Matr. Numrene 3, 4, 5 og 6 kaldes *Schous store Enghauge*. Og Nr. 11, som gaar fra Strandstræde til Havnevej, kaldes *Schous liden Enghauge*. Schou var en stor Købmand i Nykøbing i Slutningen af det 18. Aar-

hundrede. Dog ikke den største. Han hed Larsen og regnedes for den rigeste Mand ikke blot i Nykøbing, men i hele Odsherred. Han klagede i Aaret 1797 over, at han var sat for højt i Ekstraskat. Klagen fandt ikke Medhold blandt Ligningsmændene. Klagen gik til Stiftsbefalingsmangen. Denne indhentede en Erklæring fra Byfogeden i Nykøbing, der hed Kindler. Købmand Larsen havde i sin Klage anført, at han ikke burde betale saa meget i Skat som Købmand Schou. Byfogeden erklærer, at der er »tvende Steder her i Byen, hvor der handles med Larsens Varer, og at han har dobbelt saa stor Korn- og Træhandel som Købmand Schou«. Denne ejede foruden nævnte Matrikelnumre tillige Matr. Nr. 31 a., Schous Fogedhaug Sløje, og 32, Schous Galgebierg. Disse to Lodder ligger mellem Vesterbro og Skoven, Galgebjærgget nærmest Skoven.

Den smukke Sti fra Strandstræde til Stationspladsen danner Grænsen mellem Bygrundene og Vangen. Stationsterrænet ligger paa Vangen. Mærkelig er Matr. Nr. 10 paa Vangen. Denne Lod ligger som en Forlængelse af Strandstræde paa den anden Side Jernbanens Terræn og er en lang, smal Grund, der tilhører Kommunen og nu lejes ud som Havejord. Den er en Levning af den gamle Skibningsvej, der førte fra Algade gennem Strandstræde og videre ud over Strandengen og gennem Fladvandet. Dette blev valgt til Skibningsvej, fordi der her findes det jævreste Terræn. Ved Havnevej og Dronning Margrethes Vej finder vi den ret stejle Strandbakke, medens denne ved Strandstræde ligger paa den anden Side af Algade op imod Kirken. Ad denne gamle Skibningsvej blev Vognene med Korn kørt ud, saa langt Hestene kunde gaa, og Vognene køre. Der blev saa Varerne omladet i Pramme og roet ud til Skibene, der laa til Ankers paa Reden.

Hvor langt Vangen gaar ned ad Stranden til, kan bedst ses ved Havnevej, Nr. 11, afdøde Kaptajn Hen-

riksens Sted. Det ligger dels paa Vangen, Matr. Nr. 11 c, dels paa Østre Lyng, Matr. Nr. 33. Gaar vi mod Sydvest, danner Egebjærgvej Vangens Grænse indtil lidt før Kalkbrænderivej; Husene paa denne Vej ligger paa Østre Lyng, medens deres Baghaver ligger paa Vangen. Matr. Nr. 12, 15 og 16 har paa Kortet Navn efter de daværende Ejere. Det lille Anlæg paa Vejen ud til Skoven, Schepelerns Anlæg, ligger paa Østre Lyng; men Vest for denne Vej ligger Vangen helt ud til Skoven, som den adskilles fra ved den kendte lille Grøft, der stadig glæder mange store og smaa Nykøbingensere ved Vandets Rislen og Klukken. Vandet i denne Grøft er Afløb fra Drænrør; den afvander ikke blot Vangen, men ogsaa Dele af Staarup By, Højby Sogn. Matr. Nr. 17 paa Vangen, Christen Pedersens Markhauge, er den Lod, der ligger bagved, Vest for den smalle frempringende Del af Skoven, som ligger Vest for Skovløbernes Tjenestjord. Langs Grønnehavestræde og Skovvejen ligger Matr. Nr. 18, 19 og 20, der paa Kortet bærer Fællesnavnet Skaffer-Hauge. Skafferen var i gamle Dage en af Byens Borgere, som var valgt til et Samfundshverv. I Middelalderen, da Kongen som Regel var langt borte, og Statsmagten ikke gjorde sig ret meget gældende i det daglige Liv, sluttede Købstædernes Borgere sig sammen i »Gilder« for at hjælpe hverandre med at værgе sig selv og deres Ret. I Spidsen for »Gildet«, der senere afløstes af Haandværkslaugene, stod en Oldermænd, der havde to Medhjælpere, som sad ved Siden af ham og kaldtes Stolsmænd. Den ene af dem havde Pengekassen og førte Regnskabet over Pengene, det var Skafferen. Den anden vilde vi i vor Tid kalde Sekretær, han førte Protokollen.

Naar man følger den omtalte Grøft langs Skovbrynet, til man naar det Sted, hvor en Grøft fra Skoven munder ud i den, faar man Øje paa det ret anselige Vang- og Sognegrærde, der her adskiller Staarup Bys Jorder i Højby Sogn fra Nykøbing. Det er meget bugtet. Man kan følge

det med Øjnene, naar man gaar ud ad den Markvej, som fra Holbækvejen fører mod Syd forbi Trinbrættet og langs med afdøde Gartner Hoelgaards Have. Det er stadig ret bugtet og udmunder paa Holbækvejen lige inden Tømrer Anton Niensens Ejendom, der ligger ved Nyledsbakken, men i Højby Sogn. Paa den anden Side af Holbækvejen — mod Nord — gaar Nykøbing Vang længere ud, lige saa langt som den nuværende Bebyggelse naar, saaledes at det yderste Hus her, Statsbetjent Bygballes, er det yderste i Nykøbing og grænser til Højby Sogn.

Vangens Matr. Nr. 28, hvor Fru T. W. Jørgensens og Dr. Madsens Villaer ligger, kaldes paa Kortet Mølletofte. Her har ligget nogle af de smaa gamle Stubmøller. Efter Kortet paa Museet synes det, som disse Møller tidligere har ligget paa Præstemarken.

Matr. Nr. 31 og 32 er den nu kaldte Møllemark, der har hørt til Grønnehave Mølle, men er udstykket til Beboelse og Villakvarter. Disse to Lodder kaldes paa Kortet Schous Fogedhauge Sløje. Schou er nok den før omtalte store Købmand. Fogedhauge kaldes den formodentlig, fordi den en Gang har tilhørt Byfogeden eller hans Embede. Den nordvestlige Del af Matr. Nr. 32 kaldes Schous Galgebjerg. Her har Galgen været rejst, inden den blev flyttet til Skærby Bakke, hvor den sidste Henrettelse efter mundtlige Udsagn fandt Sted først i 1850'erne. En Kvinde fra Højby var dømt til Døden for Mord og blev henrettet paa Skærby Bakke. Det fortælles, at hun sang, da hun blev ført ud fra det gamle Raadhus (nu den tekniske Skoles Plads) for at føres til Retterstedet. Schous Galgebjerg ses lettest fra Alléen til Skoven som en kullet Bakke lidt til venstre for Vandtaarnet.

Torsjorden.

Nord for Landevejen fra Nykøbing til Holbæk strækker sig som et smalt Bælte Vangjorderne helt ud til Sogneskillet; men Nord for dette Bælte ligger den saakaldte

Torsjord; det er den øde (ubebyggede) By, Torups Jorder, der oprindeligt hørte under Højby Sogn. Grænsen mellem Vangen og Torsjorden er den Markvej, der fra Nyledsbakkens Midte fører nordpaa, skærer Banelinien og udmunder ved Jul. Vilhelmsens Gaard i Vejen til Vestre Lyng. Øst for denne Vej ligger Vangen; Vest for ligger Torsjorden. Derimod strækker Torsjorden sig langt mod Øst ind mod Byen, langs Nordsiden af Vejen til Vestre Lyng. Markvejen tæt Nordvest for »Nordgaard« danner Skel mellem Torsjorden i Vest og Vangen i Øst. Skellet gaar lige mod Nord til den lille Plantage, hvor det drejer mod Vest langs Plantagen, St. Annas Have og det omtalte Fiskersted.

Man kan godt forstaa, at det faldt Nykøbing Borgere for Brystet, at denne Torsjord, der laa nær ind til Byen og greb ind i dens Jorder, hørte til Højby Sogn. Den 7. Sept. 1553 fik da ogsaa Nykøbing Bys Borgmester og Raad Kongens Tilladelse til at bruge disse øde Jorder mod at yde paa Kalundborg Slot hvert andet Aar 1 Læst Byg og hvert andet Aar $\frac{1}{2}$ Læst Korn (Korn bruges nogle Steder i Landet som Benævnelse for Byg, andre Steder for Rug; her maa det altsaa være Rug). 1 Kornlæst = 22 Tønder.

Senere lagdes disse Jorder ind under Herregaarden Drosselholm i Nygaard, Højby Sogn. Tidligere Birkedommer Brendstrup mener at kunne fastslaa disse Jorders Tilbagevenden til Nykøbing under Kr. d. 4., men stadig holdes i Pantebogen Torsjord og Vangjord adskilt hver for sig. Der er næppe Tvivl om, at Torsjorden er drevet sammen med Vangen, og at Vedtægten for Vangens Drift ogsaa gælder Torsjorden. Et Bevis for dette finder vi i Vedtægtens Art. 8, hvor Rørmosen omtales. Denne Mose ligger Vest for den sydlige Del af Torsjordens ret bratte Skraaning, noget af den i Højby Sogn og kun den nordlige Del i Nykøbing, nemlig den Del, hvorpaa Pumpestationen til Vandværket ligger. Her træffes et ret betydeligt Stengærde som Grænse mellem Torsjorden og

Vestre Lyng, og en af mine Hjemmelsmænd, fhv. E j e n - d o m s m æ g l e r H. N i e l s e n, kalder dette Gærde »det gamle Vanggærde«, skønt det ikke afgrænser nogen Del af Vangen.

Dette gamle Vanggærde kan vi endnu finde Rester af ude ved Nordstrandsvej, lidt forbi F r u K j ø r v e l s S t e d. Her fører en Markvej mod Nordøst til afdøde R i - c h a r d P e t e r s e n s S t e d, og langs denne ses tydeligt Resterne af Vanggærdet, der ellers de fleste Steder er sløjfet. Det har en anselig Bredde, for man sparede ikke paa Jorden i hine Tider. Oven paa Gærdet har saa været anbragt lodrette Stivere (Vedtægtens Art. 13) med vandrette Stave imellem, og mellem disse var et Fletværk af Tjørnegrene, der skulde hindre Vangens Dyr i at komme ud og samtidig holde ubudne Gæster ude.

Vangens østlige Del (»Forskudderne«).

Fra Nordstrandsvej gaar Vangens Grænse i nordøstlig Retning som en Bue, der drejer mod Syd til Rørvigvej til det Sted, hvor Vejen fra Lejrpladsen udmunder i Rørvigvej. Paa dennes Østside fortsætter Grænsen som et nu udjævnet Dige, hvorpaa der var og stadig er en smal Vej. Grænsen gaar videre i sydøstlig Retning og omslutter den Del af Vangen, som endnu i daglig Tale kaldes F o r - s k u d d e r n e eller F o r s k o d d e r n e (omtalt i Vedtægtens Art. 8). Forskudderne er en meget lav, noget sid Strækning af Vangen Nordøst for Byen, hvorfor den da ogsaa mangler naturligt Afløb. Afdøde G a r t n e r C h r i - s t i a n s e n, der ejede en Lod her, undrede sig over, at der var Strandsand under Muldlaget. At dette forholdt sig rigtigt, blev godtgjort, da der en Gang efter Krigsaarene kom en Udsending fra Krigsministeriet og uddannet hos Hedeselskabet for at undersøge, om der mulig kunde skaffes større Udbytte af de til Præsteembedet hørende Enge. Jeg fulgte ham ud til Præstekaldets Forskudslod,

*) Forskud er Navn paa en Grundskat i Købstæderne især i 1600'erne. R e d.

hvor han ved at grave fandt det rene Strandsand under et godt Lag Muld. Dette Sandlag i Bunden tyder vel paa, at der en Gang har været Forbindelse mellem det lave Terræn og Nykøbing Bugt.

Forskudderne har sikkert staaet under Vand før i Tiden som en lille Sø, der senere er blevet til en sid Mose, om Vinteren oversvømmet og om Sommeren benyttet som Eng. Ingen har hidtil kunnet give Forklaring paa dette Navn. Mulig er den første Stavelse den samme, vi møder i Ordet *F o r s t a d*, men hvad er saa »S k u d d e r«. Jeg kunde tænke mig en anden Tydning: Oprindeligt har Forskudderne henligget i en saa fugtig Tilstand, at Dyrkning var umulig. De har derfor ikke været udstykket mellem Vangejerne; men Udstykningen er først sket, da Mulddannelsen var saa fremskreden og Jordsmonnet saa hævet, at en begyndende Kultivering var mulig. Jeg formoder, at Jorden saa er udstykket af Borgmesteren og de 8 Mænd af de daværende Vangejere, som har faaet Lov at dyrke den »paa Forskud« (som Forskudsjord), indtil Udstykningen har kunnet godkendes af højere Myndigheder.

Vangens øvrige Dele.

Mod Øst grænser Vangen til Lyngen og Lergravene. Den nordlige Del af den ret store Matr. Nr. 129 er den saakaldte *A s k e h a v e*, hvorpaa der endnu efter Kortet fra 1846 var Skov. Langs en Del af Matr. Nr. 129 (nuværende Ejer er *A v l s b r u g e r V a l d e m a r A n d e r s e n*) ses en Del af det ret anselige gamle Vanggærde, der her er af Sten, da Jorden skraaner ret brat.

Endelig er der en lille Del af Vangen tilbage, en Enklave, en Ø, skilt fra den øvrige Del af Vangen ved Lyngen og den før brugte gamle Lyngvej, der fører fra Lergravene til *Ø s t r e L y n g* over den høje Skrænt, en gammel Strandvold, der gaar Nord for den nu mest befærdede Vej fra Byen over Lyngen. Denne lille, afsondrede Del er den saakaldte »*T h u l e s E n g h a v e*«; en Borger af

dette Navn, der her før har været brugt som Fornavn, har ejet denne Lods sydlige Del; deraf Navnet. Den har sikkert før i Tiden været den yndigste, lille rundede Havbugt, mod Nord begrænset af den omtalte Strandvold, der er betydelig højere end Enghaven og skraaner ret brat ned mod denne.

For at værne denne Enghave mod Saltvand, der trængte ind ved Højvande i Fjorden, rejste man langs den østlige Side det gamle Maredige, hvis Rester, nogle store Sten, endnu ses i Grøften paa den vestlige Side af den Vej, der nu er Hovedvejen fra Lergravene til Østre Lyng. A r b m d. T h. H o l m, der døde for faa Aar siden, har fortalt mig, at han har været med til at rydde dette Maredige; men da nogle af Stenene var for vanskelige at flytte, lod man dem blive i den nævnte Grøft. Ogsaa andre nulevende erindrer dette Dige. Fhv. Ejer af B o r g g a a r d e n i N a k k e, J e n s H a n s e n, nu Landvæsenskommisær i Nykøbing, var i sin Ungdom i Handelslære i Nykøbing og færdedes ofte ad Vejen fra Nakke til Byen. Efter at være gaaet over Stien, der forbandt Nakke med Hovvig, gik han paa den videre Vej ind mod Byen ofte paa det gamle Maredige, hvorpaa der dengang var en Sti. Uden for Diget, hvor der nu er en god Færdselsvej, var paa den Tid kun en daarlig Markvej, og paa den sydøstlige Side af denne Vej ligger de saakaldte Marelodder, der nu som Følge af »Ringholm«s Inddæmning ikke mere er Strandenge. Nu er »Th u l e s E n g h a v e« opdyrket og stærkt udstykket; allerede i 1846 ses den af Körtet at være udstykket i 13 Parceller, Matr. Nr. 149—161.

Vi har fulgt Vangens Grænser mod Bygrundene og Lyngen, saa godt det nu lader sig gøre; men det skal indrømmes, at det nogle Steder næsten er umuligt. Saaledes ligger i Grønnehavestræde afdøde T o l d f o r v a l t e r A g e r s k o v s Villa »Agrisilvana« paa Vangen, hvor-

imod alle andre Huse paa Strædets samme Side er beliggende paa Bygrundene. Paa Strædets modsatte Side, mod Vest, strækker Vangen sig helt op til Hovedgadens Bygrunde, og her er end ikke Rester af det gamle Vanggårde. Grænsens videre Forløb mod Vest som Skel mellem Bygrunde og Vangjorder er ganske forsvundet ud over enkelte sparsomme Rester. En tidligere Fuldmægtig paa Byfogedkontoret og boende paa Vesterbro opdagede ved nøjere Undersøgelse, at han i sin Seng laa med Hovedet paa Bygrunden, men med Benene paa Vangen — al Grænse var forsvunden. I øvrigt er det ejendommeligt, at Husene paa Vesterbros Nordside ligger paa Vangen. Paa Vesterbros Sydside ligger derimod Husene fra *M a s k i n b y g g e r J e n s e n* og mod Vest paa Vangen. Møllen og Møllegaarden ligger paa Vangen; stadig griber nu By- og Vangjorder uregelmæssigt ind i hinanden.

Lodderne paa Nykøbing Vang har ofte været solgt eller mageskiftet, og mange forskellige har ejet dem; enkelte Købmænd har før i Tiden i stor Stil været Ejere af Vanglodder og har dengang drevet et betydeligt Landbrug. Ogsaa nu er disse Lodder paa mange Hænder, men alligevel til Dels samlet om Ejernes Bopæl, for adskillige Avlsbrugere har — særlig før i Tiden — haft Held til at samle saa mange Lodder, at de tilsammen har kunnet udgøre et passende Areal for et større eller mindre udflyttet Landbrug. Et særlig oplysende Eksempel herpaa er »Nordgaarden«, hvis ret betydelige Jordtilliggende er Resultat af afdøde Dyr læge *P. V i n d i n g s* maalbevidste Stræben efter at samle sine Agre om sin Gaard; dette lykkedes ogsaa ved Køb, Salg og Mageskifte, før Gaarden i 1907 solgtes til den nuværende Ejer. Paa samme Maade er det ogsaa — ofte gennem flere Slægtled — lykkedes Vangjordernes Avlsbrugere at samle de før saa spredte Vanglodder til et samlet Hele om deres Ejendom.

NYKØBING BYS VEDTÆGTER 1704 OG 1737.

(Fra Nykøbings Raadstuearkiv i Landsarkivet.)

I. Vedtægten 1704.

Copia.

F 4. Fiire og tiuge Skilling.

Kongelig May:tts Byefoged¹⁾ Peter Isaaksøn Schumacher udi Nykiøbing og Lars Christensøn Riiber, Byeskriver i b d m., gjøre vitterlig:

At Aar 1704, Mandagen dend 14de April, paa Nykiøbing Byeting fremkom agtbare og velforstandige Mand Peder Svendsøn, Byens Kæmner her ibd m.; paa Byens Vegne med Kaldsmænd, Hans Larsøn og Hendrik Larsøn her sammestæds, de hiemlede lovlig 8te Dagens Kald og Varsel over samptlige meenige Indbygger og Borgerskab, ingen undtagen, her i Staden anlangende Byens forige og sædvanlige Vedtegt, som er oprettet af meenige Indbyggere Anno 1664, d: 25. April, hvilcken bemelte Vedtegt nest afviget d: 17de Julij Aar 1703 af samptlige Borgerskabet paa Raadhuuset begierede, samme maatte komme for Lyset, saasom dend eendeel ikke var bevist²⁾, og eendeel gaaen af Glemme, dog til eenhvers Nytte og Gavn til een god Skik og Orden; altsaa er efterskrevne deraf udtaget, fornyet og formeeret med itzige Borgerskabs Samtykke at oprette og indgaae, saaledes som dend forbemelte d: 17de Julij 1703 blev samtykt, og nu i sine indbemelte A r t i c l e r ordentlig indførís, og dend herefter saaledis af alle og eenhver uryggeligen at holde og rette sig, hvorføre det til i Dag er indstevnet, om nogen af Borgerskabet herimod haver noget at tale. Da efter at denne nedentegnede Vedtegt udi alle sine 36 A r t i c l e r var oplæst lydeligen for samptlig Borgerskabet, var ingen som sig indfandt med Vederfølge³⁾ eller

¹⁾ Paa denne Tid (1704) udnævnte Kongen Byfogederne i Købstæderne. Byfogeden skulde varetage Kongens og Statens Interesser, oppebære Kongens Andel af de ikendte Bøder og sørge for, at de fældede Straffedomme blev fuldbyrdede. Efterhaanden fik Byfogeden ogsaa Indflydelse paa Paatalen af visse Forbrydelser og endelig paa selve Undersøgelsen af disse og Domfældelsen.

Byskriveren foretog alt Skriveriet ved de i Bytinget behandlede Retssager samt Skriveriet ved Skøde- og Pantevæsenet.

Juridisk Eksamen ved Universitetet oprettedes først 1736. Intet af de to nævnte Embeder beklædtes saaledes i 1704 af eksaminerede Jurister.

²⁾ bevist ∅: bekendt.

³⁾ Vederfølge ∅: Modsigelse, Protest.

Protestation imod forbemelte Vedtegt, som her efter Ord til andet skal vorde indført, eller og for indførte Kald og Varsel her for Retten vedersagt, men alle samptlige Indvaanere og Borgere velvilligen indgaaet og consentereret, at de saa uryggeligen holde vil, og lyder Vedtegten som følger.

Effter Meenige-Mands og Borgerskabets Samtykke herudi Nykiøbing nest afviget d: 17de Julij 1703 anlangende Byens forige Vedtegt paa nye igien at oprette, saasom dend forige ikke alleeniste i nogle Poster var imod Loven, men endog fast¹⁾ dend gaaet eenhver af Glemme, altsaa er effterskreven deraf udtaget, fornyet, forbedret og samtykt, som ey er lovstridigt, men mere til een god Politie²⁾ og hver Mands Nytte og Gavn, saaledis:

1. Alle Rugvangs-Gierder og Biugvangs-Gierder³⁾, saasom her ikkun een Vedstaais-Vang⁷⁾ til Byen er, skal være lovlig fuldlykt om Sct: Valborg Dag⁸⁾. Befindes nogen Mands Gierder, som da ere ulovlige, da bøde derfor 4 Sk.; og leggis for⁹⁾ at lukke inden anden Dag Aften, om da ikke er helligt, bøde saa

¹⁾ fast o: næsten.

²⁾ Politie, ordnet Bystyre, Ordenshaandhævelse.

³⁾ Man brugte i de Tider Trevangsdriften. Denne var saaledes: Efter at Græsmarken i Løbet af Efteraaret var gødet — saa vidt det var muligt — og pløjet, blev den om Foraaret tilsaaet med Byg, saa vidt den havde faaet Gødning, og gik da under Navnet Bygvangen (Biugvangen). Men hvor Gødningen ikke havde kunnet strække til, eller hvor Marken var for langt fraliggende eller for sandet, blev der saaet Havre, og saadanne lettere Jorder kaldtes da »Havreland«. Efter Høsten blev Bygstubben fældet og Vangen endnu samme Efteraar, sædvanlig i Løbet af Oktober eller Begyndelsen af November, tilsaaet med Vintersæd o: Rug. Uden for Smaaøerne var Hvede den Gang kun lidet kendt. Dette Aar kaldtes Vangen en Vinter- eller Rugvang. De Strækninger, som der havde været Havre i, blev liggende til næste Foraar og da tilsaaet med Blandkorn eller Ærter og Boghvede. Efter denne Afgrøde blev hele Rugvangen og Havrelandet udlagt til »Fang« eller »Fælled« o: Fællesgræsning for efter et Aars Hvile paany at blive oprudt og begynde Omgangen forfra. Se Povl Hansen, Højskoleforstander: Bidrag til det danske Landbrugs Historie. København 1899. Side 51 flg.

⁷⁾ Vedstaais-Vang kan ikke forklares med Sikkerhed. Rimeligvis er det det samme som Udstaais-Vang, idet v ofte brugtes i Stedet for u og betyder den tredje, hvilende Vang med Græs.

⁸⁾ Valborg Dag er 1. Maj. Gærderne var dannet af lodrette Stiver med 3 vandrette Staver (Lægter). I disse var der flettet Tjørn. Se Art. 13.

⁹⁾ leggis for o: paalægges.

anden Gang 8 Sk.; 3de Gang 1 Rixort¹⁰⁾ foruden at betale Skaden efter Vurdering til vedkommende, som derover kunde fangis; hvis ey de ere lovlig lukte efter bemelte 3de Udvarseleer, da skal Gierdemændene have Magt Gierderne at fuldlukke, og siden uden Lov og Domb tage deris Betaling ved Pant, som staae til Løsen i 14 Dage.

2. Hvilken Mands Sviin eller Qvæg som befindes at bryde nogen Mands Gierde eller springe derover, efter det er lovlig lukket, skal bøde derfor 1ste Gang for en Hest, Hoppe, Koe eller Oxe 2 Sk.; for 1 Føl, ung Nød¹¹⁾ eller Sviin 1 Sk.; for 1t Faar eller Lam 4 Sk.; for 1 Gaas som overflyver 1 Sk.; og om de ikke heftis¹²⁾ af Eyer mændene, da at være fredløs.
3. Dersom nogen med Villie længer holder sligt vangevaante Qvæg uheftet og ey skaffer det andenstæds bort, saa det kand være vedkommende uden Skade, da betale 1ste Gang Eyer-Mændene Skaden, det giordte, efter Vurdering, og hvis Gierderne kiendes dygtig af 4re Mænd, da at betale uden Lov og Domb 1 Mk.; til Mændene Halvparten og Halvparten til Byens Fattige-Lemmer.
4. Ingen maae tøyre Heste udi Vangen eller andet uden paa sin egen Grund; hvem som tøyre paa anden Mands Grund uden Minde, da bøde 1ste Gang 4 Sk.; 2den Gang 1 Mk.; 3de Gang 1 Mk: og betale Skaden efter Vurdering, men dersom nogen Mands Heste slipper løs imod hands Vilile og bliver indtaget, da bøde hver Gang for Stk: 1 Sk.; end gjorde de Skade i nogen Mands Eng eller Korn, da betale hand Skaden efter Danne-Mænds Vurdering og eenhver at holde forsvarlig Tøyr til sine Heste.
5. Skal aarlig d: 1ste April til Sct: Mortens Dag fæstis Vangehyrde, hvilken der skal vogte imedens der er Korn i Vangen og skal have sin Kost¹³⁾ hos Borgerne, som haver Avling og Sæd efter Gierdebogen.
6. Dersom nogen findes modtvillig og ikke vil holde samme Vangehyrde til Kost, naar dend med Rette tilkommer, da bødis 1ste

¹⁰⁾ Rixort, en gammel Mønt — Navnet brugtes endnu i min Barn-dom, $\frac{1}{4}$ Rigsdaler, $\frac{1}{2}$ Specie = 24 Skilling $\circ$: 50 Øre eller 1 Mark (16 Skilling) og 8 Skilling. »Foruden at betale Skaden — — —, som derover kunde fangis« $\circ$: som deraf kunde faaes.

¹¹⁾ Nød $\circ$: Hornkvæg.

¹²⁾ heftis $\circ$: fanges og tøjres.

¹³⁾ I Byen Skænkelsø i Hjørlande Sogn var det Skik, at Hyrden fik Ærter til Middag hver Dag. P. Hansen: Det danske Landbrugs Historie, S. 84.

Gang 3 Sk.; 2den Gang 1 Mk.; 3de Gang 1½ Mk.; og alligevel svare ham Kosten.

7. Dersom Vangehyrden findes forsømmelig¹⁴⁾ og ikke vogter som det sig bør, da straffis hand af Øvrigheden, eftersom Forseelsen er til, foruden at miste 1 Part af sin Løn til dend, som Skaden lidt haver; findes hand modtvillig med Forseelse tidt og ofte, da forvises hand, og een anden i hands Stæd at fæstis, som bedre vil tage Vare paa.
8. Maae ingen Mand om Foraaret enten til Grøntfaa¹⁵⁾, Havresæd, Biugsæd bede¹⁶⁾ med sit Plovqvæg enten Pløye- eller Høste-Tiden paa andens Græs, enten i Rugvangen, Cappelvang¹⁷⁾, Hessellose, Rørmos eller Forskudder; hvo dermed findes bøde 1ste Gang 4 Sk.; 2den Gang 8 Sk.; 3de Gang 1 Mk.; mens naar opreven er, da at tøyre paa sit eget under samme Straf til vedkommende Lods-Eyere, hvormed og Vangehyrden skal have Indseende at give vedkommende tilkiende.
9. Maae ingen sig tilfordriste at indlade andet Qvæg i Vangen, efter dend er lovligen indelukt, end det som de pløyer med; hvo det gjør bøde for hver Høvde, saa ofte det skeer, 2 Sk.; enten lidet eller stort.
10. Item maae ingen længer have sit Plovqvæg i Vangen, end Biug er tilsaaet, uden paa Oldager¹⁸⁾ i Tøyr; hvo derimod gjør bøde

¹⁴⁾ Der klages fra Vordingborg over, at Hyrden havde mere Om-sorg for Leddene, som han aabnede og lukkede for de vejfarende — i Forventning om Drikkepenge derfor — end for Husdyrene, som han forsømte. P. H., S. 86.

¹⁵⁾ Grøntfaa ∴ Grøntfoder.

¹⁶⁾ bede ∴ holde Hvil og fodre Trækyrene.

¹⁷⁾ Cappelvang ∴ Kappelvang, en Del af Vangen, som enten laa ved et forlængst nedrevet Kapel eller udgjorde det økonomiske Grundlag for Kapellets Vedligeholdelse og Drift. Snedkermester G. Gottschalk, boende paa Hjørnet af Algade og Kildestræde, fortæller, at han i sin Tid har gravet Munkesten op i sin Have. Om disse Sten stammer fra en ældgammel Bolig eller fra Kapellet vides ikke. Kapellet har sikkert stammet fra den katolske Tid og er ikke blevet benyttet, da man efter Reformationen ophørte at læse Sjælemesser for de afdøde. Matr. Nr. 105 og 103 — mellem Nordvestvej og Præsteboligen, langs Nordstrandsvej — kaldes paa Kortet Kapelmark Sloje ∴ Pløjemark.

Hvor Hessellose har ligget, vides ikke.

Rørmos ligger Vest for Torsjorden. En Del af den mod Syd hører til Højby Sogn, en anden Del til Nykøbing. Der har Byen en elektrisk Pumpestation til sit Vandværk. Paa en endnu ikke opdyrket Del af Rørmosen findes endnu en hel Skov af Tagrør.

Forskudderne er en Lavning Nord-Nordøst for Byen, se Side 57.

¹⁸⁾ Oldager er en højere liggende gammel Græsmark, modsat Eng.

for hver Høvde 1ste Gang 8 Sk.; 2den Gang 1 Mk.; 3de Gang 1 Rixort, og efter tilsaaet er, da intet Qvæg maa tøyres i Vangen.

11. Item hvilke som ikke møder, eller hands visse Bud, naar tilsiges at udviise sine Gierder¹⁹⁾, uden hand har lovlig Forfald, da bøde derfor 4 Sk.; Halvparten til Gierdemændene og Halvpart til de fattige.
12. Item som bryder anden Mands Gierder, naar Evret er opgiven²⁰⁾, eller anden Tiid, og der jager driver sit Qvæg ud eller ind, bøde 4 Mk.:
13. Hvo som nogen Tiid bliver befunden at at bryde eller tage Stiver, Stavre, Tiørn eller andet af nogen Mands Gierde og det hiembærer eller andenstæd eller om sit Gierde lukker, bøde hver Gang 1 Sl:drl.²¹⁾; har de ikke at bøde, da at lide Hals-Jernet²²⁾ 1 Time som for andet Tiuverie.
14. Hvem som springer over nogen Mands Gierder og gjør der Stedte²³⁾ paa, eller over hans Korn eller Eng, bøde derfor 1ste Gang 4 Sk.; 2den Gang 8 Sk.; findes det meere end af een Person at skee, bøde 1 Sl:drl. Angiveren 1 Mk.; de fattige 1 Mk: og det øvrige dend som Skaden lidt haver.
15. Hvo som enten selv eller hands Qvæg bryder Hul paa anden Mands Gierde, der lovlig findes at være lukt, bøde imod hannem derfor 1ste Gang 4 Sk.; 2den Gang 8 Sk.; 3de Gang 2 Mk: og betale Skaden efter Vurdering; Angiveren 8 Sk.; de fattige 8 Sk.; det øvrige Eyer mændene.

¹⁹⁾ se Artikel 1.

²⁰⁾ Evret ɔ: fælles Græsgang, særlig paa Stubmarkerne. Opgive Evret er at lade Kvæget efter Kornets Indhøstning gaa frit om og græsse paa Stubmarkerne.

²¹⁾ 1 Sl:daler ɔ: 1 Slet (ikke fuldtlødige) Daler, af Værdi 4 Mark ɔ: 1 Kr. 33 Øre. Den lødige Rigsdaler var sidst 6 Mark ɔ: 2 Kroner. En Speciedaler var 4 Kr., 2 Rigsdaler.

²²⁾ Halsjernet eller Gabestokken var et fra Middelalderen nedarvet Strafferedskab. Det var et Jern, der kunde anbringes om Halsen paa den, der havde forbrudt sig, og fastgøres om Halsen, laases. Jernet var sat fast paa en Pæl (Stokken), der enten var nedgravet i Jorden eller anbragt i en Mur. Gabestokken var opstillet paa et befærdet Sted, saa den straffede var udsat for de forbigaaendes Haan og Spot og undertiden for Overlast. Jeg har aldrig hørt, at nogen ved, hvor Gabestokken har staaet i Nykøbing. Nogle Steder har den staaet ved Kirken, andre Steder paa Torvet. I Danmark er Gabestokken aldrig afskaffet ved Lov, men af Livet og Tidsaanden. 1851 stod den endnu paa Torvet i Nordby paa Samsø. I København stod der en Gabestok ved hver Accisebod, for at de Landboere, der vilde smugle Fødevarer ind i Byen, straks kunde faa deres Straf.

²³⁾ Stedte ɔ: Stente, Overgang over Gærde med Trin og Sti.

16. Hvem som ager over anden Mands Eng eller Korn, andenstæds end Veye bør at være med Rette, bøde 1 Sl:dlr.
17. Hvem som indlader sine Creatur udi Vangen undtagen de som tøyrrer paa deres eget, førend alle vorder eens Vangen at opgive, bøde for hver stor Høvde 8 Sk.; lidet 4 Sk.; og derforuden betale Skaden; men hvis nogen findes forsømmelig med Høsten at opholde og ey haver indhøstet med de andre fleeste, leggis Lavdag for²⁴⁾, 3 a 4 Dage, dog helligt ey regnis eller ubeständig Væirlig, da at have Skade for Hiemgiæld.
18. Hvilken som med Magt tager sit Qvæg fra Vangehyrden eller andre, som det haver fundet udi Eng eller Korn og vilde sætte det udi Folden, eller tager det af Folden om Natten, da bøde til Byer: 2 Mk: og derforuden betale Skaden.
19. Hvem som kører igiennem Vange-Leddene og lader dem staae ulukkede imedens der er Eng og Korn i Vangen, og der kommer Qvæg og gjør Skade, da betale Skaden, og betale for hver Creatur 2 Mk.; enten lidet eller stort, foruden at betale for sin egen Person 8 Sk.; fordi hand ikke lukkede.
20. Ingen maae opskiære Byens Græsning, og paa de forbudne Stæder, nemlig Hovs Maer²⁵⁾, Brygge Tords Maer og Gienstreds Mose²⁵⁾, som er grøn Mark-Jord, til Brende-Tørv; hvo det be-gaar, bøde 2 Mk.; dog Borgerne ikke formeent at skiære Huus-tørv, Digetørv til deris Huuse og Gierder saa vidt fornøden giøris, som sædvanlig været haver; de 8te Mænd 1 Mk: og de fattige 1 Mk:.
21. Ey heller maae nogen lade sig finde at skiære Brende-Tørv paa Lyngen²⁶⁾ førend medio Maij, og da som eenhver afstæd kand komme at skiære indtil 8te Dage efter Sct: Hans Dag; hvo dermed betreffis bøde for hver Spade 1 Mk.; hvilket de 8te Mænd skal have Indsende med, og Bøderne oppebærge de for deris Umage, og hvo som lader deris skaaren Tørv ligge efter

²⁴⁾ leggis Lavdag for 3: saa skal der forelægges ham en lovlig Frist, inden hvilken han skal have ophøstet.

²⁵⁾ Moer betyder Strandeng. Hovs Moer er en Strandeng, stødende op til Vestsiden af Hov Vig; paa dette Sted findes endnu saa fast Græstørv, at den er skikket til Mønning paa Straatage. Tords Moer er sandsynligvis en Strandeng, der har tilhørt Bryggergaarden paa Hjørnet af Algade og Grønnehavestræde. Denne Gaard var den vestligste i Nykøbing Hovedgade paa hin Tid. Gienstreds Mose kendes ikke mere; men det har sikkert været en af de mange Smaamoser, som den nærmeste Omegn dengang var saa rig paa. Hovs Moer, der strengt taget ikke laa paa Vangen, men paa Lyngen, er vel paa Grund af sin særlige Beskaffenhed regnet med her.

²⁶⁾ Skønt Vedtægten egentlig kun gælder Vangen, indeholder den dog Bestemmelser for de brugelige Dele af Lyngen.

- Sct: Mikkels Dag paa Lyngen ,og ikke haver kast den i Hob, skal bøde for hver Læs 4 Sk:
22. Hvilken som holder Byens Tyr til Foder, og ikke føder dend, hand bøde derfor efter 4 Danne-Mænds Sigelse.
  23. Ingen maae bygge Svinestie anden hands Medborgere til Trengsel og Skade; hvo det gjør imod anden, bøde hannem 1 Mk: og føre Stien af, og ingen i Vangen maae være at finde eller at vænne deris Svin nogen Medgifter²⁷⁾ om Vinteren.
  24. Hvem som haver siine Humble-Haver, Frugthaver eller Kaal-haver imellem deris Huuse, Gaarde, de skulde altid baade Vinter og Sommer holde deris Mellemgierder der omkring lovlige lukte; findes der Bryst²⁸⁾ paa og de ikke strax vil dem lukke, naar paamindes, bøde 1ste Gang 4 Sk:, 2den Gang 1 Mk:, 3de Gang 2 Mk: og betale Skaden; end brydes samme Gierder af nogen Mand eller hands Qvæg, da bødis imod dend derfor som foreskreved staaer dend ½ Part til de fattige, dend halve Part til Eyer-Mændene.
  25. Byens Vandinger²⁹⁾, baade i Byen og Marken, samt Veyen og Broen³⁰⁾, skal hver for sig sin Part, eller og ald Byen, som sædvanlig været haver, altid til at rense og færdig gjøre, naar derom af Øvrigheden tilsiges; findes nogen forsømmelig, som ikke vil hielpe, da bøde 2 Mk: til dennes Reparation, hvor-med de 3de Mænd skal have Tilsuun, og derfor nyder 1 Mk: af forbemelte 2 Mk:

²⁷⁾ eller at vænne deris Svin nogen Medgifter om Vinteren : unde,, indrømme deres Svin nogen Tillægfsføde om Vinteren paa Vangen, saaledes at de fik Vane til at gaa paa Vangen og rode med Trynen for at faa lidt Ekstrafoder. Et gammelt Ord siger: det er ondt at vænne Svin af Vang.

²⁸⁾ Bryst, gammeldansk i Stedet for Brøst : Mangel, Skade.

²⁹⁾ Byens Vandinger var a) Gadebrønden ud for Nr. 53 paa Algade, der før i Tiden ejedes af Sognepræsten og var hans Bolig, b) Kilden ved Kildestræde, nu kun en almindelig Brønd, c) Bysøen, der laa Vest for den nuværende Grundtvigsvej, Nr. 21—25, og grænsede op til Præsteengen, der i gamle Dage stod under Vand om Vinteren. Ved Udgravning af Kældere til Beboelseshuse har man for 10—15 Aar siden truffet den gamle Bysø Bund med tykt Tørvelag. Afløbet fra Bysøen var ad Grundtvigsvej gennem »Adammen« (Agedammen), hvori man anbragte Vogne om Sommeren for Hjulenes Skyld. Afløbet fortsattes ad en Rende over Gaden ved Købmand Lausens Hjørne og førtes mod Syd som en anselig Grøft, hvis Forløb endnu kan paavises, mellem Nr. 22 og 24 paa Algade, d) endelig var der Fællesvanding paa Matr. Nr. 48 paa Vangen, lige Vest for Nordgaard.

³⁰⁾ Vejen og Broen. Ved Vejen tænkes formodentlig paa de mest befærdede Veje, f. Eks. Holbækvejen. Broen maa her betyde Brolægningen paa selve Byens Gader.

26. Hvilken der lader ligger sin Miøding paa Gaden³¹⁾ eller Stræder og ikke vil holde reent for sin Plads, naar hand tilsiges, eller holder Vand for sin Dør om Sommeren³²⁾, naar derom befalls, hand bøde 1 Mk: til de 8te Mænd.
27. Hvilken som ikke vil lade feye sin Ildstæd³³⁾ lovlig, naar de af Øvrigheden og de 8te Mænd advaris, bøde 1ste Gang 1 Mk.: 2den Gang 2 Mk, 3de Gang 1 Rdl:; dersom nogen deris Naboer imidlertid fanger derover Skade, da stande dend derfor til Rette, og derforuden efter foregaaende 3de Advarsler og Straf, og efter dend allernaadigste Politie-Forordning Skorsteenene at c a s s e r i s.
28. Hvilken som ikke vil lukke lovlig omkring sin Brynd³⁴⁾, naar hand derom af de 8te Mænd advaris, bøde 1ste Gang 8 Sk.: 2den Gang 1 Mk: og 3de Gang 1½ Mk.:, hvoraf de 8te Mænd for deris Tilsium = Umage nyder dend ½ Part og de fattige her i Staden dend ½; men om nogen Mands Qvæg derover fanger Skade, da betale hand Skaden, detsforuden bødis til ham 2 Mk:.
29. Hvo som kaster Leergrav³⁵⁾ og dend ikke strax lader tilkaste, og nogen Mands Qvæg derover fanger Skade, da betale hand Skaden og bøde hand 1 Mk:; ½ Part til de 8te Mænd, ½ Part til de fattige.
30. For hvis Qvæg Vangehyrden finder i Eng eller Korn, og det indsætter i Folden, skal ham betalís, førend det igjen udløsis, af hvert stort Høvde 1 Sk.:, og hver smaa Høvde ½ Sk:.

³¹⁾ Man var i gamle Dage tilbøjelig til at henlægge Affald paa Gaden. Her lægger man Mærke til den Forskel, der endnu gøres her i Nykøbing i daglig Tale mellem »Gaden« og Stræderne.

³²⁾ Husene i Nykøbing var saa lave, at man fra Gaden gik lige ind i Huset. Da Nykøbing ligger paa en Strandbakke, kunde Vandet let samle sig ved Indgangsdøren. Om Vinteren var det ikke muligt at faa det helt bort; men om Sommeren var det altsaa Pligt at lede Vandet bort.

³³⁾ lade flye sin Ildsted o: ordne, istandsætte sit Ildsted, der var aabent med en stor, muret Aabning og i Skorstenen.

³⁴⁾ Brynd, gammeldansk for Brønd.

³⁵⁾ Husenes Vægge var Lervægge og er det endnu til Dels i de ældste Huse. Disse Vægge krævede efter hver Vinter en grundig Istandsættelse med Klining af æltet Ler paa de mest medtagne Steder. For at faa Leret gravede man lidt ned i Jorden, hvor der fandtes Lerunderlag; men Graven skulde derefter tilkastes. Heraf forklares Navnet »Lergravene«, en lille Forstad Nordøst for Byen, hvor Lergravene nu er helt tilkastede, hvad de ikke altid har været. Det fortælles saaledes (af afdøde Overlærer Steincke), at Byens Kæmner i sin Tid søgte Døden i en af disse Grave.

31. Belangende Kongl: *Contributioner*³⁶⁾, eller Skatter eller andet *extra ordinaire* Udgift, hvis Byens Øvrighed paa Byens Vegne tilkommer at lade indkræve ved Byens Kæmner og ikke er af dend *Importence*³⁷⁾, at derpaa giordtis fornøden at hende Domb, de tiltalende til største Skade og Bekostning, som dog er ikkun af ringe Værdie, paa 8, 12 eller 16 Skilling og derover til 1 Sl:dlr. at regne i Anstalten³⁸⁾, er samtykt i Byefogdens 2de af de 8te Mænds Nærværelse vedkommende derfor at lade udpante, da samme Pant skal staae til Løsen³⁹⁾ i 14 Dage i det længste, hvilket ogsaa forholdis paa lige Maade med Kirkens, fattiges, aarlig Jordleye og Rente samt deslige smaae Pluk.
32. Belangende Byens Tyr, skal dend, som aarlig høster Tyre-Engen⁴⁰⁾ og tilkommer at holde Tyren, være forpligtet at indtage Tyren paa Foder om Sct: Mortens Dag og føde dend til Valborg Dag, saa at dend da kunde af 4re Mænd eragtes at være lovlig fød og ved Magt.
33. Naar nogen Tyr bliver udygtig eller bortdøer, da skal eenhver være forpligtet sin *Q v o t a* til een anden Tyr at udlegge igien, saafrembt de ikke derfor vil pantis; og eenhver, som ikke sine Kiør eller Qvæg angiver, bøde 1 Mk:.
34. Belangende Fiskerstædten⁴¹⁾, som sædvanlig haver været af Arilds Tiid i Sct: Ane Have, som nu falder paa *N o m*, skal holdis vedlige af Christian Hendriksøn eller hvem samme Gierder kand tilfalde.
35. Belangende ulovlige Voger⁴²⁾, som huggis om Vinteren paa Iisen enten paa Parke eller Damme, og nogen Mands Qvæg eller Sviin kommer til Skade eller druknes derudi, og ikke holdet lov-

³⁶⁾ *Contributioner* ∴ Bidrag, Skat.

³⁷⁾ *Importence* ∴ Betydning.

³⁸⁾ Afgiften paa 8, 12 eller 16 Skilling og derover til en Sl:dlr ∴ 64 Skilling i Ansættelsen (Anstalten).

³⁹⁾ til Løsen ∴ Indløsning.

⁴⁰⁾ Nord for Tyrejorden (Vangen Matr. Nr. 126) ligger Tyrengen. Den ligger lavere end Omgivelserne, er smal og ligner en lille, isoleret Dalsænkning.

⁴¹⁾ Fiskerstædten ∴ Fiskerstedet, Fiskerhuset, har oprindeligt hørt til St. Ane Have, men nu falder paa *Nom.* ∴ har sit eget Nummer, nemlig Nr. 78 i Jordebogen (Matriklen), mens St. Ane Have (∴ indhegnet Jord) er Nr. 1 og har tilhørt Præsteembedet, indtil den i 1922 blev solgt til to Statshusmænd til Forøgelse af deres Jorder. Fra Arilds Tid har der altsaa boet en Fisker i Fiskerstedet, hvis nuværende Ejer er Enkefru Kørvel.

⁴²⁾ Voger ∴ Vaager som skulde hugges i Isen paa Parker og Damme af Hensyn til mulige Fisk i dem. Disse Vaager skulde saa afmærkes med Ris eller andet.

lig med Riis eller andet forvaret, da bøde derfor 2 Mk: og betale Skaden og detsforuden kaste det⁴³⁾ af Vandingen.

36. Hvo som befindes af den som udsendis Qvæget at malke om Sommeren, og med antræffis Græs, Korn eller andet noget saadant og dermed tilvænder deres Qvæg paa Vange-Gierderne for at spare deris lange Gang, hvorudover Qvæget mod Tiden, det skal malkis, bryder paa Gierderne⁴⁴⁾, da skal Vange-Hyrden og enhver have Magt at fratage dem alt noget saadant og strax angives for Øvrigheden eller i hands Absence⁴⁵⁾ for Sætte-Dommeren Knud Dinesøn, da bødis 1ste Gang af ham, sligt begaaes, 8 Sk:, 2den Gang 1Mk:, 3de Gang 2 Mk:, hvoraf Angiveren skal have sin Part og de fattige.

Byfogden resolverede, at som udi forbemeldte Vedtægt ey findes noget lovstridig, hvorfor dend kand hindres, blev Begieringen consenteret⁴⁶⁾, og saaledis samme Vedtægt vil have approberet og ratificeret⁴⁷⁾, hvorefter Byens Kæmner var Tingsvidne begierende beskrevet udi 8te Stokke Mænds Nærværelse, som dend Dag til Stokke var skreven, navnlig Søveren⁴⁸⁾ Rasmussen, Niels Guldsmed, Niels Larsøn

⁴³⁾ kaste det af Vandingen ∴ Kvæg eller Svin, som var faldet i Vaagen og druknet.

⁴⁴⁾ Hermed sigtes til den gamle Skik, at den, som skulde malke Kvæget, der gik løst og græssede, først skulde finde Kvæget. Man forsynede sig da med nogle lækre Urter, som Kvæget holdt af, og brugte saadanne som Løkkemad; derved vænnedes Kvæget til at være i Nærheden af Malkepigen, naar Tiden til dets Malkning var inde. (Min Hjemmelsmand er Landvæsenskommissær Jens Hansen, forhen Gaardejer i Nakke.) Denne Vane, der egentlig synes smuk og god, kan altsaa ogsaa have sin daarlige Side: at Kvæget »bryder paa Gierderne« for at nærme sig Malkepigen med de gode Urter.

⁴⁵⁾ Øvrigheden ∴ Byfogeden. Absence ∴ Fraværelse.

⁴⁶⁾ consenteret ∴ bifaldet.

⁴⁷⁾ approberet og ratificeret ∴ kendt god og gyldig.

⁴⁸⁾ 8 Stokke Mænd: Kristian d. 5. Danske Lov, 1. Bog, 7. Kapitels 1. Art.: Tingkørere, Tingmænd eller Stokkemænd skulde være otte eller i det mindste 7 foruden Fogeden til Stede paa Ting, naar Retten holdtes, til Rettens Sager at fordre (∴ fremme) og til et lovligt Tingsvidne at udstede. De udtoges af Borgerskabet i Købstæderne samt af Bymændene i Landsbyerne til Bytinget. De kaldes Stokkemænd af flere Grunde; saaledes var der paa Landsbyernes i Jordan nedrammet 4 Stokke, hvorpaa de ledende Bymænd sad. De hjalp ogsaa til med at sætte Folk, der havde forbrudt sig i Gabestokken, og endelig havde de en Stok, hvorpaa de idømte Bøder, og den dømtes Navn eller Bømærke blev opført.

⁴⁹⁾ Søveren, gammel Form for Søren, brugtes endnu for nogle Aar tier siden af de ældre i Jylland.

Dreyer, Lars Oelson, Villads Jensøn, Thomas Jensøn, Hans Pedersøn og Thomas Hansøn.

At saaledes for Retten er passeret til Vidnesbyrd under vores Hænder og Zignete Actum Nykiøbing ut supra⁵⁰).

Peter Schumacher.
(L. S.)

Laurids Christensøn.
(L. S.)

II. Vedtægten 1737.

Anno 1737 d. 13. Maij vare vi underskrevne 8te Borgere af Byfogden udmeldet for at igiennemsee vores Byes Vedtegt, som af samplig Borgerskabet oprettet Anno 1704 d. 14de April, og at be-
tragte om noget derudi kand forandris, eller og om fornøden at
giøre Tilleg paa de Poster, som nødvendig kand er agtis⁵¹). Og
have vi paa det nøyeste samme eftergrandsket, og finder ikke no-
get at forandre, at dend io i alle sine 36 Articler bør stande
ved Magt, undtagen hvad Bøderne paa sine Stæder noget er til-
lagt, eller andenstæds henlagt, saa vel og nogle af Articlerne
vidtløftigere forklaret, som denne Tiids⁵²) Vanskelighed har kun-
det udfordre, hvorudover dette Tillæg er giort paa adskillige Po-
ster, hvilket bør føyes og tilheftis samme voris Vedtegt; begge
Forretninger paa eet Document under een Orden lige med hin-
anden er overeensstemmende og bør af lige Kraft efter meenige
Borgerskabets Samtykke fuldkommen stadfæstis og og efterlevis.

Følger i Orden efter dend gamle Vedtegt.

37. Alle Byens Vange-Gierder bør være gravlukkede⁵³), at Van-
gen kand være i Fred aarlig d. 16de April, dernæst at være
fuldlukket til d. 6. Maij, paa hvilken Dag bør gaais fuld Gierde-
gang, og befindes nogen Mands Gierder, som efter Advarsel
til bestemte Tiider, ikke gravlukt, eller ikke fuldlukkede, da
bøde for hver Gierde fra ½ Skp: Jord til 6 Skp: 6 Sk:, fra
6 Skp: til 16 Skp: Jord 12 Sk:, fra 16 Skp: Jord og derover 1
Mk: og ikke meere; for eet Gav 4 Sk:, for 1 Smøge⁵⁴) 2 Sk:;
kiendes Gierdevolden udygtig bøde for hver Gierde ligesom
foranmeldt 1ste Gang det befindes, siden at holde sig dend 1ste
Artikels Meldende efterrettelig; og bør Gierde-Mændene

⁵⁰) Actum ut supra ∴ foretaget som ovenfor (nævnt) ∴ Aar 1704, Mandag d. 14. April.

⁵¹) eragtis ∴ agtes, anses.

⁵²) denne Tids ∴ 1737.

⁵³) gavlukkede ∴ alle Gab (Huller) i Gærdet skal være udbedret eller lukket.

⁵⁴) Smøge, mindre Hul med snæver Gennemgang.

derefter gaae Gierdegang hver 14de Dag under Straf efter Borgerskabets Tykke.

38. Gies, Ender og Høns, som overflyer eller springer i Vangen, skal 1ste Gang løsis a Stk. 1 Sk.; og af Eyerændene heftis eller bortskaffis; findes det 2den Gang bøde a Stk: 2 Sk.; findes samme 3de Gang, da at være fredløse og vil ødeleggis paa hvad Maade skee kand.
39. Alle Tøyre-Hester i Vangen bør de 4re Gierde-Mænd, 2 af dem hver Uge, at have flittig Tilsuun med, i det ringeste eengang om Ugen tillige med Hyrden, og dersom nogen Mands Tøyr befindes at være brøstfældig eller udygtig, da advare Eyermanden til visse Klokkeslet at forandre eller forskaffe dygtig Tøyr, og skal da paa samme Klokkeslet eftersees ,og befindes det udygtig bøde 1 Mk.; ligeledis advaris og eftersees anden Gang og om det endda findes udygtig bøde 2 Mk: og 3de Gang, om det saa befindes, bøde 4 Mk: foruden at erstatte ald dend giordte Skade til vedkommende; forsømmer Gierde-Mændene denne Op-siun, bøde for hver Uge 2 Mk:.
40. Ingen maa tøyre paa anden Mands Ager eller Stub, Oldager⁵⁵⁾ eller Eng, om samme endskiøndt er høstet, uden det havis udi Mindelighed med Jorden eller Engens Eyere; hvem dermed treffis bøde 1ste Gang for hver Høvde 2 Sk:, anden Gang 4 Sk:, 3de Gang 8 Sk:.
41. Qvæg og Kalve item Hopper, som gaaer med Føl, bør ikke tøyres i Vangen; skeer det, bør de første Gang bøde 4 Sk: og udladis, 2den Gang 8 Sk:, undtagen Følle-Hopper bliver tøyret paa Eyermandens eget saa langt fra andens Korn og Sæd, saa mand kand vide, at Føllet ey kand giøre Skade; da tillades det, men ingenlunde tillades Qvæg eller Kalve.
42. Til fuld Gierdegang, som skal skee paa d: 6. Maij, bør dette alt Borgerskabet, som haver Jord i Marken, advaris at møde Klokken 1 slett ved det øverste Byens Vangeleed, og følge med Gierde-Mændene at besee alle Byens Gierder, dend eene med dend anden, item Havegierder, som vender ud til Marken, eller Byens Venger⁵⁶⁾ som og bør eftersees, og hvo som ikke møder eller hands Bud efter Advarsel bøder efter dend 11te Articul, og hvo som møder og ikke følger til Gierdernes Ende bøde lige saa meget, og for hvilket Gierde, der ikke findes Pæl med Eyermandens Navn, bøde 2 Sk.

⁵⁵⁾ Oldager, se Note 18.

⁵⁶⁾ Venger, nu Vænger, var Foldene nær Byen og bestemt for Ungkreaturer og Faar.

43. Ingen maae kiøre eller giøre Vey over nogen Mands usaaede Ager eller Eng med Giødning eller anden Udkiørsel om Efterhøst Vinter eller Foraar, uden det havis med Minde af Jordens Eyere; er det nødvendigt, at han ikke anderledes kand, da bør hand først følge de rette Lande-Veye saa længe hand kand og siden kiøre til sin Jord; er Jordan pløyet til Rug eller Grønfaar maa ingen kiøre med Giødning eller andet paa dend, undtagen med Harre eller Plov; betreffis nogen herimod, bøde 1ste Gang for hver Vogn 2 Mk.; 2den Gang 4 Mk.; foruden at betale Skaden.
44. Falder Høst-Vey over andens Ager, som er besaaet, advaris Eyermænden naar Sæden er tienlig at afhugge dend, førend mand kiører; over Gangstie, som falder over Kornsæd, maae ingen ride med 2 Hester; hvo herimod giør, bøde 1ste Gang 8 Sk.; siden dobbelt.
45. Unge Gies eller Unger, som ikke tilleggis, bør ikke findes i Byens Vange eller Rugsæd efter Alle Helgens Dag, under Stykket⁵⁷⁾ 1 Sk.; og borttagis.
46. Sviin bør altiid efter Skov-Forordningen⁵⁸⁾ være ringet.
47. Hvo som af Armod, Svaghed eller Skrøbelighed ey kand høste med sine Naboer, leggis hannem saa lang Tiid for at hand kand høste udi og eenhver efter sin gode Villie hielpe ham; skeer det af Forsømmelse eller Fortred, da gaais efter dend 17de Post, og naar Vangen bliver opgivet, bør Gierdemændene gaae til Vangeledene og lette dem af ved Siden af Gierderne, og give Eyermænden det tilkiende, at de kand forvare Leddene; findes noget Creatur før i Vangen, bøde efter 13de Post.
48. Betreffis nogen med Forseelse at bør pantis, angives det for Gierdemændene, som bør uden Lov eller Søgemaal giøre Udpantningen foruden Angiverens Tilstædeværelse eller Tilkiendegivelse; er Angiveren urigtig og befindes at have været falsk, da uden Lov eller Søgemaal at pantis til fuld Erstatning for hvad heraf kand flyde samt alle behørige Omkostninger.
49. Overskioldis ,trues eller undsiges og ilde beegnis de pantende af nogen Mand, Qvinde, eller hands Folk, saa at de ikke tør tage Pant, da bør alt Borgerskabet, som har Jord og Eng i Marken, samptlig til eet vist Klokke-Slet at møde og at pante dend skyldige dobbelt, hvoraf dend $\frac{1}{2}$ Part tilleggis Byens Tiener⁵⁹⁾ for sin Advarsel; hvo som ikke møder efter Advarsel eller hands visse Bud, uden lovlig Forfald det forhindrer, bøde 1 Mk.; og hvo som møder og ikke følger bøde lige saa meget;

⁵⁷⁾ under Stykket en Skilling: med Bøde af 1 Sk. pr. Stk.

⁵⁸⁾ Skovforordningen af 13. September 1687, § 6.

reyses sig nogen *Process* herudaf, gaaer dend paa ald *Borgerskabets* Bekostning, at dend skyldige betale sin *Anpart*.

50. Ingen maae sanke *Ax* paa nogen *Mands Ager*, førend dend er tilende opbunden, og det havis i *Minde af Eyeren*; ey heller maae nogen plukke *Ax* op i *Regn* eller andet *Uveyr*, naar *Høste-folk* ey kand binde *Sæd* i *Marken*; hvo herimod gjør *straffis* og miste det hand har sanket.
51. Hvem som plukker *Ax* af nogen *Mands Sæd* i *Traven*, eller mens det staaer paa *Roden*, ved *Nat* eller *Dag*, eller tager af nogen *Mands Hvede*, *Erter*, *Vikker* eller anden *Sæd*, bunden eller ubunden, ey heller *Høe* eller *Græs* i *Vangen* eller i *Byevangen*⁶⁰⁾, hvo som det gjør *straffis* som for andet *Tyverie*; iligemaade hvo som gaaer ind i anden *Mands Kaalhave* eller *Urtehave* for at tage noget med sig.
52. De *Bøder* og *Straf*, som efter disse foranmelte *Artikler* hos dend skyldige ved *Udpantning* tagis, skeer uden *Lov* eller *Søgsmaal* og henleggis til *Byens Casse*, saasom de *fattiges*, hvorend dend største *Deel* af disse *Bøder* har været henlagt, er ved dend allernaadigst kongl: *Anordning* om de *fattiges Ophold* saaledes *beneficerede* med *Skat* fra *Borgerskabet*, at de ikke saa hart nu som før behøver saadant *Tilleg*. Naar derfor slige *Bøder* bliver taget, skal de *pantende* overlevere dem til *Byens Kæmner*, derfor at gjøre rigtig *Regnskab* ved hver sin *Aftrædelse*, som hand agter at tilsvare; *betreffis* nogen med slige *Bøder* at have *fordølget* enten *Kæmner* eller de *pantende*, da ansees som *Falsk* og derfor bøde ved *Udpantning*; og bør *Gierdemændene* ved *Kæmnerens* afleggende *Regnskab* lade *erfare* dessen⁶¹⁾ *Rigtighed* i denne *Post*.
53. Og at denne *Vedtægt*, som nu med dette sit *Tilleg* og *Forbedring* tilføyet det gamle, indeholder ialt 53 *Articler*, ikke skal være ubekendt, men stedse i frisk *Minde* og til enhver *Eftersun*, da maae dend stedse findes *in duplo*; *Originalen* paa det stemplede *Papiir*, som i *Retten* leveris at læsis og *indføris*, bliver fra *Byeskriveren* leveret til *Byens Kæmner*, som nu i dette *Aar* er *Just Andreason Feldbereder*, og samme haver at *affordre* hos *Byeskriveren*, at tage under *Ansvar*, og ved sin *Aftrædelse* levere til sin *Efterkommere*; og naar *Hyrden* fæstis, bør *Kæmneren* undervise ham om *Vedtegten* hvad dend indeholder, saa at hand kand rette sig derefter. Een *Copie* paa slet *Papiir* rigtig efter *Originalen* til *For-*

⁶⁰⁾ *Byens Tiener* ∴ *Politibetjenten*.

⁶⁰⁾ *Vangen* eller *Byevangen* skelnes altsaa her fra hinanden.

⁶¹⁾ dessen ∴ dettes, nemlig *Regnskabets*.

manden for Gierde-Mændene, som i dette Aar er Morten Mortensøn, og samme Copie haver at imodtage og tilsvare, at levere sin Efterkommere; og om samme Document hos nogen af de vedkommende skulde bortkomme, skal de forfærdiges paa deres Bekostning.

Dette saa kortelig forestillet Hr. Byefogden med samptlig Borgerskabet, som det nødvendigste vi har kundet eragte til ventelig Approbation; hvorefter vi formoder, at dette Document bliver til Tinge læst og i Acten⁶²⁾ tilført; hvilket vi med Hænder Underskrift bekræfte. Nykiøbing ut supra.

H. Birk.   Jyrgen Rasmussøn Juul.   Tønnes Roeskilde.

Lars Danielsen.   C. DS: Torsbroe⁶³⁾.

Jens Madsøn.   Niels Jensen.   Mads Danielsen.

⁶²⁾ i Acten tilført 3: indført i Tingbogen og Retsakten.

⁶³⁾ C. D. S. Torsbroe: C betyder Christian og D S Danielsen. Tilnavnet har sandsynligvis Forbindelse med Torsjorden.

VESTSJÆLLÆNDEREN
HUSMAND NIELS JENSEN

GØRLEV MARK

(1836—1929)

I Anledning af Hundreдаarsdagen for hans Fødsel.

Af Jens Peter Jensen, Høng.

I det kommende Foraar er det 20 Aar siden, at den gamle Husmand, Niels Jensen fra Gørlev Mark, overgav til mig sine nedskrevne Erindringer. Han var dengang 81 Aar og levede endnu en Række Aar. Hans Død indtraf den 25. April 1929, da han var henved 93 Aar gl. Et langt og virksomt Menneskeliv var afsluttet.

Hundreдаarsdagen for hans Fødsel indtraf sidste Sommer, den 22. Juli 1936. Og i den Anledning synes jeg, at hans nedskrevne Erindringer, der er saa interessante og oplysende, bør kendes i en videre Kreds end den, han i sin Tid var hjemme i, og at Pladsen for en saadan Afhandling burde være »Historisk Samfunds Aarbog for Holbæk Amt«, hvor der i Aarbogen for 1936 var et lignende Hundreдаarsminde om Niels Jensens mangeaarige gode Ven, Gaardmand Esben Poulsen, Vind Helsing. Niels Jensen havde i mange Aar et lille Husmandshjem paa 3 Tdr. Land, som han fik drevet op til et Mønsterbrug samtidig med, at han i en lang Aarrække gik paa Arbejde paa en nærliggende Herregaard for en Dagløn af 1 Krone — paa egen Kost. Han fortalte engang, at naar han kom hjem om Aftenen, kunde han være saa træt, at han godt kunde sætte sig hen og hvile med det samme; men han

vidste godt, at naar han først fik sat sig, kom han ikke op igen, og han tog saa — om Vinteren ved Hjælp af Lygte og Maaneskin — fat paa de forskellige Arbejder, der var paa hans lille Bedrift. »Og« — føjede han til — »det var altid en Fryd at gaa hjem og vide, at Hjemmet ventede mig«. Han sagde senere om sin og sin Hustrus Stilling i disse travle Aar: »Vi tjente lidt, bestilte meget og havde det godt«. Hvilken Følelse af Nøjsomhed og Tilfredshed laa der ikke i disse hans Ord. Han var aandsfrisk til det sidste, en Ordets Hører og Gører som faa; sine Erindringer, som han paa Opfordring samlede og nedskrev, har han givet følgende Form:

Jeg vil begynde med det første og for mig det største, som jeg kan huske fra min Barndom. Det foregik den 20. December 1842, da jeg var 6½ Aar gl. Da havde jeg min første store Sorg, for da lukkede min egen kære Mor sine Øjne i Døden, og jeg græd, som kun et bedrøvet Barn kan græde. Jeg mindes endnu hendes sidste Ord til min Mormor: »Sørg for mine Børn og for Jens Madsen!« Hun døde i Barselseng, og min Fader (Jens Madsen) var gaaet til Præsten i Kirke Helsinge for at melde, at der var født et Barn. Jeg løb min Far i Møde og fortalte ham, at Mor var død.

Saa var min Far Enkemand 2den Gang. Men Aaret efter giftede han sig 3die Gang; og vi Børn fik Stedmoder. Min Fader var som Fæstebonde hoveripligtig til Aagaard, og i den Tid kunde en saadan Gaardmand aldrig bestemme noget af sit eget Arbejde, for de skulde jo udføre Arbejde paa Herregaarden, og de vidste aldrig, hvilket Øjeblik det lød med Banken paa Porten: »I skal til Hove!« Jeg har selv som 12-aarig Dreng været med til at køre Gødning ud paa Hovmarkerne. Den ene Hest blev saa træt, saa det blev sent, før jeg kom hjem den Aften. Vi maatte ogsaa pløje og harve paa Hovmarken, og naar

Høhøsten kom, skulde vi først slaa Græsset med et almindeligt Slaatøj, saa rive det i Stak og køre det hjem, og det paa bestemte Tider. Vort eget Arbejde hjemme maatte vente, til Arbejdet var gjort paa Herregaarden. Og ligesaa, naar Sædhøsten kom. Saa skulde vi meje og binde vore visse tilmaalte Tønder Land, og saa køre Traverne hjem til Herregaarden. Og naar vi imellem fandt Lejlighed til at høste hjemme, saa var der mange andre Forhindringer. Vi skulde f. Eks., før vi maatte køre noget hjem, have Skolelæreren til at tælle alle Negene, og hvert tiende Neg blev taget til T i e n d e. Det kneb lidt med at faa fat i Skolelæreren; sendte man Bud efter ham i Dag, kunde han undertiden først komme i Morgen. Men naar Morgenen kom, og det saa var godt Vejr, kunde det ske, at det med eet bankede paa Porten: »I skal til Hove i Dag med 2 Vogne til at køre Korn ind!« Saa maatte vort eget Korn vente til en anden Dag. Naar Kornet var tærsket paa Herregaarden, maatte Bønderne køre det til Kalundborg eller Slagelse; det kaldte man for H o v r e j s e r, og saaledes maatte de ogsaa køre det Brændsel hjem fra Skoven, som Herregaarden skulde bruge; det kaldtes for S k o v r e j s e r. Vejen fra min Faders Gaard og til Vinde Helsing var om Vinteren til Tider saa slem, saa naar de kørte med 4 Tønder Korn, maatte de have 4 Heste for Læsset.

Aaret efter, at min Fader havde giftet sig 3die Gang, blev han træt af at være Hoveribonde, for det var jo trykkende Tider for saadanne Fæstebønder, og det passer, hvad Digteren Hostrup senere skrev i Sangen:

»Helt tungt han efter sig Foden drog,
 som før var saa rap;
 højt Lærken over hans Hoved slog,
 men han hørte det knap.
 Hans Sans var dummet, hans Kraft som død,
 hans Daad for længst gaaet i Glem;
 han angst fo'r sammen den Gang, det lød:
 Frem, Bondemand! Frem!«

Der var saa meget, der endnu i de Dage lagde Tryk paa Bondens Sind, ogsaa paa min Fars Sind. Saa byttede Far Fæstegaarden, der var paa 70 Tdr. Land, bort — saa underlig det lyder — med et Sted paa 20 Td. Land, blot for at blive fri Mand, fri for Hoveriet. Og saa gik det Far, som Hostrup siger:

»saa retted han langsomt sin brede Ryg
og slog Øjnene op.«

Men min Far kunde ikke høre Lærkens Sang, da han var tunghørig. Nu begyndte saa min Virketid, fra jeg var 9 Aar gl., og allerede den Gang var det min Lyst at være med til alt, hvad der hørte Landlivet til. Men jeg skulde jo ogsaa gaa i Skole, og denne Skolegang var det smaat med, for hjemme var der Brug for mig hver Dag. Til mit 10. Aar gik det dog saa nogenlunde, da jeg endnu var for ung til at kunne udrette al Slags Arbejde. Mine Læselektier skulde jeg nok sørge for at faa lært, det var mit Aftenarbejde, og det voldte mig ikke megen Besværlighed; men derimod kneb det med at faa lært Regning og Skrivning. Jeg fik altsaa ikke meget Udbytte af min Skolegang, for det var jo kun Ramselæsning og ingen levende Fortælling, vi hørte i Skolen eller Hjemmet.

Og da jeg var 10 Aar gl., maatte jeg rigtig til at tage fat paa alt, hvad der skulde udføres derhjemme. Jeg lærte snart at styre Ploven i Marken. I Begyndelsen var det strengt nok, for Fader vilde have det Arbejde udført godt, og jeg græd, fordi jeg ikke magtede det rigtigt. Og da Fader var døv, maatte jeg ogsaa til at udføre alt, hvad der skulde køres og rides efter. En af de første lange Rejser, jeg havde, var til Kalundborg, hvor jeg skulde »bytte Korn for Malt«, da vi selv bryggede vort Øl. Fader kom 2 Skæpper Byg i en Sæk, 1 Skp. i hver Ende af Sækken, og lagde den paa Hestens Ryg og mig ovenpaa. Saa red jeg en haard Vinterdag de 3 Mil til Kalundborg og fik Malt for Kornet; men det var ikke saa let at komme

ind i Kalundborg. Først skulde jeg give Bompeng, det var 2 Skilling — det vidste jeg nok —, men der var ogsaa en Akcisebom, hvor man skulde melde sig, og det vidste jeg ikke. Da jeg derfor var kommen igennem, kom der en Politimand og raabte: »Hvad har du i Sækken?« — »Jeg har Korn til Malt«, sagde jeg. — »Ja«, sagde han, Korn maatte jeg nok føre ind til Byen uden at »cise« det ind.

Saa kom den Tid, da min Stedmoder skulde have et Barn. Det var om Natten. Far skulde hente Jordmoderen (»Madammen«) i Kirke Helsinge. Og jeg skulde med, for det var jo mørkt. Da vi kom til K. Helsinge, og Far fik kaldt paa Madammen, sagde han til mig, at han vilde gaa hjem over Kirkestien, saa skulde jeg køre hende hjem. Da Jordmoderen lidt efter kom ud til Vognen, spurgte hun straks: »Hvor er Jens Madsen?« Jeg sagde: »Han er gaaet hjemad.« — »Saa tager jeg ikke med, naar det kun er et Barn, som skal være Kusk«, svarede hun. Men jeg forsikrede hende paa det mest bestemte, at hun skulde ikke frygte. Og endelig lod hun sig bevæge til at sætte sig op paa Vognen. Men der var kun eet Sæde, og dèr sad hun. Jeg laa paa mine Knæ foran i Vognen og kørte, og vi kom godt hjem. Jeg fik Hestene i Stald, men — Far var endnu ikke kommen hjem. Saa gik jeg ud og mødte ham. Da det blev Dag, kørte jeg Madammen hjem igen til Helsinge, og saa var hun glad, og jeg fik Ros af hende for min Dygtighed som Kusk. Men saa var det værste tilbage: jeg maatte nemlig ogsaa til Præsten og Degnen for at faa indskrevet Barnet, som var født. Jeg undsaa mig, ikke saa meget for Præsten; men da jeg kom ind i Skolen, var den fuld af Børn; det undsaa jeg mig meget for; thi det var jo mine jævnaldrende. Jeg husker det saa godt. Men ogsaa det kom jeg over tilligemed saa meget andet.

Jeg kørte ogsaa til Mølle, men det var ikke til Vinde Helsinge, men til den, vi kaldte »Kongens Mølle«. Den laa

over 2 Mil borte. Det var en Vandmølle, som ligger i en Dal imellem Svejle og Jyderup. Det var Skik, at til Jul skulde vi derud med et Læs Rug til Julebrød og Byg til Gryn og Sigtemel. Og det skulde jeg have malet om Natten for ikke at sinke Mølleren noget om Dagen. Jeg naaede ikke derhen, før Folk var gaaet i Seng. Det var en streng Tur, for det var klingrende Frost; men jeg kom i en god Seng derhenne, og da det blev Dag, var mit Læs malet færdig, og jeg kørte hjem. Men det kan jeg huske, at vore Naboer roste mig for denne min første Mølletur, hvor jeg, som de syntes, havde vist saa stor barnlig Dygtighed. Der maa ogsaa have været en usynlig Haand, som ledsagede mig, for ellers forstod jeg ikke, hvorledes jeg kunde færdes Dag og Nat, tidt paa helt ukendte Steder. En Dag kørte jeg til Slagelse og fik en Tønde Kartofler med, som jeg skulde sælge paa Torvet; men da jeg kom derop, var det omtrent Aften, og jeg fik ikke Kartoflerne solgt. Jeg kørte da ud i Slagelse Lystskov til min Stedmoders Søster og solgte Kartoflerne, og jeg og Hestene fik et Foder; og saa skulde jeg jo hjem igen. Da jeg kom ind i Slagelse By, var der Lys i alle Huse, og da jeg kørte ind ad Smedegades Port, tænkte jeg ikke paa, at jeg skulde melde mig ved Akcisebommen, da jeg havde meldt mig, da jeg om Eftermiddagen kørte ind ad Løvegades Port. Der kom straks en Politibetjent ud og holdt mig an, og jeg maatte ind og skrive mit Navn derinde; saa fik jeg Lov til at køre. Jeg gik saa ind hos en Købmand og købte mig en Pisk; jeg havde jo faaet 2 Mark i Drikkepenge for Kartoflerne; Piskeren gav jeg 24 Skilling for. Da jeg kom uden for Byen, blev det et strengt »Røjvejr« (Snevejr), og jeg havde Modvind. Jeg lagde mig derfor ned paa Knæene paa Vognbunden, saa var det ikke saa strengt at køre imod Vejret. Men saa mødte der mig en stor Sorg. Jeg kørte uden om et Læs Grenebrænde, og der blev Snoren af min nye Pisk hængende. Jeg kom alligevel godt hjem; men det var ikke behagelige Ture, jeg saaledes gjorde. Den

vanskeligste kom dog, da jeg var 12 Aar. Det var om Foraaret. Min Fader var i Marken at pløje, saa kom han ind midt paa Dagen og sagde, at den ene Hest var træt, om ikke jeg kunde ride til Kalundborg Marked næste Morgen for at sælge Hesten og købe en bedre. Og saa kunde jeg tage en Ko med og sælge for at faa Penge at give i Bytte. Jeg sagde jo, det kunde jeg nok, for jeg var aldrig bange for noget; men jeg har saa tidt undret mig over, at Fader turde betro mig en saadan Handel, og det gik heller ikke godt. Jeg kom godt nok til Marked baade med Hest og Ko. Og Hesten solgte jeg snart for 221½ Rigsdaler, saadan var Hestepriserne dengang. Koen maatte jeg lade en anden Mand staa paa Markedet med; men den fik jeg ikke solgt, skønt jeg havde faaet Lov at sælge den for 11 Rigsdaler. Og nu var det ikke nemt at faa købt en bedre Hest, for jeg havde kun de 221½ Rigsdaler at købe for. Jeg fik alligevel købt en køn Hest til den Pris, og da jeg kom hen i Købmandens Gaard med den, sagde Gaardskarlen: »Har du købt den, min Dreng, saa er det godt gjort.« Men nu var det jo Aften, og jeg skulde den lange Tur hjem med Koen bag efter Hesten. Det var en besværlig Tur. Det blev Midnat, inden jeg kom hjem. Og da det saa blev Dag, vilde Fader til at pløje med den ny Hest; men den var stædig og vilde ikke trække. Det saa jo daarligt ud. Vi skulde gøre ved Jorden, men kunde ikke faa den ny Hest i Gang, hvordan vi saa end bar os ad. En Dag kom Peder Hjulmand dog med et Raad. »I har nok faaet en stædig Hest«, sagde han. »Lad os prøve den. Den skal nok komme til at gaa.« Vi fik den spændt for. Peder Hjulmand stak en Knappenaal i Hestens ene Øre, og nu gik det fremad ud over Marken og tilbage igen. Vi skulde blot, sagde Hjulmanden, hver Gang Hesten skulde bruges, stikke Naalen i Hestens Øre og lade den blive sidende dèr, indtil Hesten skulde spændes fra. Det gik ogsaa nogenlunde hver Gang, vi brugte det Raad, men glad ved den Hest var vi ikke. Og da der 14 Dage efter var

Marked i Slagelse, red jeg dertil og fik solgt den for 22 Rigsdaler; men saa kan jeg huske, at jeg græd, for jeg skulde jo købe en ny Hest igen. Jeg fik da fat i en kendt Mand, der lovede at hjælpe mig, og jeg fik ogsaa købt en lille uanselig, radmager Stakkel at se til, men som var vant til at arbejde. Den gav jeg 16 Rigsdaler for. Saa fik jeg saa mange Penge tilovers, saa jeg købte et Par Hesteseler til 3 Rigsdaler. Det var den sidste og bedste Handel, jeg gjorde som Dreng.

Ja, jeg kunde fortælle meget endnu af den Slags Oplevelser; men nu vil jeg gaa over til at fortælle om noget andet, som havde en dybere Betydning for mig, og det var min Konfirmationsforberedelse. Den foregik hos Provst Bøgh i Kirke Helsing og var egentlig kun Ramselæsning om igen. Men saa kom min Konfirmationsdag, hvor jeg fik et Pust af Aandens Vingeslag. Det var ved Haandspaalæggelsen, da de velsignede Ord lød til mig: »Den treenige Gud, som fordem har antaget dig som sit Barn i den hellige Daab og gjort dig til en Arving af det evige Liv« — disse Ord tilligemed Bønnen gjorde mig saa usigelig godt. Og det gør mig godt ogsaa i denne Stund, da jeg nedskriver dette. Gud, lad mig aldrig tabe denne Erindring!

Til mine Konfirmationsminder hører ogsaa dette, at da jeg skulde have Klæder til Konfirmationen, gik min Stedmoder til Komtesserne paa Aagaard og bad dem om at give mig Klæderne. Jeg fik det ogsaa. Men da jeg saa var konfirmeret, maatte jeg følges med hende til Aagaard og vise dem, hvor fin jeg var, og saa maatte jeg kysse Komtessernes Kjoler og sige Tak.

Da jeg var 15 Aar, rejste jeg hjemmefra, ud at tjene. Det gjorde mig ondt, at jeg skulde rejse fra min gamle Fader, som trængte saa haardt til min Hjælp; men jeg kunde ikke færdes med min Stedmoder. Jeg tjente saa i 2½ Aar paa Vinde Helsing Mark, hvor jeg havde det godt udadtil; men jeg levede letsindigt, uden Gud, i et letlevende

Selskab af jævnaldrende. Min Løn var 16 Rigsdaler, 3 Alen hvidt Vadmel og 2 Skjorter om Aaret. Det, syntes jeg, var for lille en Løn; og saa rejste jeg til en anden Mand, hvor jeg fik 40 Rigsdaler om Aaret. Det var mange Penge i den Tid.

I de Dage var der ikke meget kristeligt Liv at mærke paa denne Egn. Men jeg havde en gammel Madmoder, som fortalte mig meget om Vorherre og om Synd og Naade. Hun hed Maren Nielsdatter og levede paa Dalby Mark, hvor hun opnaaede at blive 96 Aar gl. Og saa begyndte jeg at tænke paa, om ikke jeg skulde gaa noget i Kirke, og det gjorde jeg saa. Og jeg syntes, det var rart at deltage i Sangen, for jeg kunde godt synge den Gang. Men saa var det en Dag, det Spørgsmaal kom op i mig, hvorfor jeg gik saa meget i Kirke. Og saa besluttede jeg, at jeg skulde for Alvor høre efter, hvad Præsten sagde. Saa var det en Søndag, han talte om den Bøn, som Vorherres Disciple bad: »Herre, forøg os Troen!« Og disse Ord lagde han megen Vægt paa i sin Prædiken, saa da jeg havde hørt Ordene, følte jeg, at jeg havde faaet noget ud af mit Kirkebesøg. Da jeg gik hjem fra Kirke, mødte jeg paa Vinde Helsing Gade min Ven Esben Povlsen, hvem jeg fortalte, hvad Præsten havde sagt. Og Esben Povlsen var enig i, at det var et godt Ord, jeg havde hørt. Saa begyndte jeg efter fattig Evne saa smaat at stamme paa den Bøn: »Herre, forøg os Troen!« — dog uden at jeg følte nogen rigtig Trang til en Frelser. Men Guds Veje er jo underlige. Nu var jeg — i 1855 — 19 Aar gl., og en Dag fik jeg Bud fra Gmd. Lars Michaelsen i Dalby, som skulde være Soldat, om jeg ikke vilde tjene der i den Tid, han var borte, for han vilde have en Karl, han kunde stole paa. Jeg skulde nok faa en stor Løn, 50 Rigsdaler for et Aar, den største Løn, der overhovedet blev givet den Gang. Jeg tog saa imod Pladsen og var der i 7 Aar, indtil jeg blev gift. Og der oplevede jeg meget: meget daarligt, men

ogsaa det bedste, som et Menneske kan opleve her paa Jorden.

I Løbet af de 7 Aar kom jeg til at erfare Sandheden af det gamle Ord: at det, som synes at være til vor store Skade, kan blive til vort Gavn. Der kom nemlig en fremmed omrejsende Mand til Gaarden, hvor jeg tjente. Han fik bildt Manden og Konen ind tilligemed flere, at de var besat af en ond Aand, som han nok skulde hjælpe dem af med, naar de vilde betale ham godt. Og de troede ham, skønt der i Grunden intet var i Vejen med dem. Men den kloge Mand havde formørket deres Forstand, saa de ikke kunde se Forskel paa Løgn og Sandhed. Den Mand, jeg tjente hos, kom en Dag til mig og havde en lille Pakke i sin Haand og sagde til mig, at den Pakke skulde jeg binde under Manken paa den kloge Mands Hest, saa den ikke var til at se. Jeg smilte ad Manden og spurgte, hvad det skulde betyde. Men han sagde: »Gør det bare, for det er en klog Mand!« Og jeg gjorde det ogsaa. Men der boede nogle gamle Folk nær ved Gaarden, og dem blev jeg forbudt at laane noget, thi fra dem skulde det onde Væsen være kommet. Den kloge Mand gik ogsaa rundt om deres Hus og saa op efter Skorstenen. Disse sorte Kunster foretog den kloge Mand sig ogsaa, hvor jeg tjente, og alt dette satte Folk i Byen i Harnisk, saa de sagde: »Ham skal vi nok fange!« Og en Nat, han kom ridende til Byen, fangede de ham og førte ham til Sognefogden, der saa fik ham til Arresthuset i Høng. Det var vistnok i 1858, at dette skete.

Men da den kloge Mand nu var borte, skete det, som jeg begyndte med at nævne, at det, som syntes at være til den store Skade, blev til det sande Gavn. Thi nu vaagnede Folkene i Gaarden, hvor jeg tjente, op af deres mørke Drømme og saa, hvor dumme de havde været, og at det var Bedrag alt, hvad de havde troet paa; og saa begyndte de at føle, at de var Syndere, og at de trængte til en Frelser. Jeg haaber ogsaa, at de fandt ham og døde i Troen paa deres Synders Forladelse. De begyndte at deltage i

gudelige Forsamlinger og at køre til Ubbø for at høre den unge Pastor Vilhelm Beck.

Ja,

»Herren besøgte sit Folk,
og Natten, hun blev til Morgen.«

Han besøgte ogsaa mig, mens jeg tjente paa det Sted, hvor det gik saa underligt til, saa jeg for Alvor fik lært mig selv og min Gud at kende. Det var en Morgen, jeg vaagnede, at det lød til mig som aldrig før: »Vaagn op, du, som sover, at Kristus kan lyse for dig!« Jeg blev saa betaget af Frygt for Guds Vrede, saa det var paa en Gang, som jeg var forladt af Gud; men i denne store Syndenød, hvori jeg befandt mig, hvor jeg græd og bad Dag og Nat, og hvor jeg følte mig som den fortabte Søn langt bort fra Gud — dør var der alligevel en Stemme, som hviskede til mig som til den forlorne Søn, om en naadig Gud Fader i Himlen, og jeg bad af hele mit Hjertes inderste Trang: »Jesus, skjul dog ikke dit Ansigt for mig!«

Saa var det en Nat, jeg drømte, at jeg var Soldat og stod i første Geled. Og som jeg stod, saa jeg noget dale ned fra Skyerne; men jeg kunde ikke rigtig se, hvad det var, før det kom nærmere; men da saa jeg, det var i menneskelig Skikkelse og klædt i rødt og hvidt, og da Skikkelsen stod paa Jorden noget til højre for mig, saa kendte jeg ham og saa, det var Jesus. Og jeg blev saa bange. Men saa bevægede jeg mig frem i Geledet og saa til højre efter ham, og saa mødtes vore Øjne, og han vinkede til mig med sin Arm, og — saa vaagnede jeg, glad over den Drøm, jeg havde haft, og som jeg haaber en Gang vil gaa i Opfyldelse. For dette Aandens Besøg fra det høje siger jeg Gud og Faderen Tak i Jesu Navn.

Jeg havde begyndt at komme sammen med enkelte af dem, der i de Dage hørte til det gudelige Forsamlingsfolk. En af disse var J ø r g e n L a r s e n i D a l b y. Min ældste Broder, Jørgen Jensen, Vinde Helsing, havde ogsaa i flere Aar deltaget i Forsamlingslivet, og hans Hjem

paavirkede mig meget. Naar jeg havde været derude i Besøg, sagde Folk gerne til mig: »Du har nok været ude hos din hellige Broder.« Men i de Aar var det ogsaa, at den unge Vilhelm Beck havde begyndt sin Virksomhed i Ubby ved Jerslev, og han kom snart videre ud til Møder, saaledes ogsaa til Vinde Helsingø. Han var i sin fagreste Alder, red gerne paa en lille, rød Hest og skyede hverken vaadt eller tørt. »Der er ikke noget, jeg er mere glad ved at komme ud i end et forrygende Snevejr«, sagde han en Gang, jeg var til Stede ved et af hans Møder, da jeg tjente i Dalby, men ellers ikke dengang havde noget Kendskab til Vilhelm Beck eller Ubbymøderne. Det var min Ven, Jørgen Larsen, der i 1858 fik mig med derud. Sidste Gang, jeg havde været med til Dans, var det, ligesom nogen sagde til mig inderst inde: »Her kan du ikke være!« Jeg gik uden for og græd den Aften, men blev der alligevel til om Morgenens, Dansen sluttede. Men da jeg den Morgen gik hjem, sagde jeg til mig selv: Det er sidste Gang, du er med til saadanne Gilder.

Da mine Bekendte imellem de unge fik dette at vide, fandt de paa en List. De bestilte Dansegilde hos min Husbond for at være sikker paa, at jeg kom med. Men netop den Dag var det, jeg kom med til Vilhelm Becks Missionsmøde i Ubby. Jeg spurgte min Husbond om Morgenens, om jeg maatte tage med til Ubby. Han sagde: »Det kan du ikke være bekendt, naar der skal være Gilde her.« Jeg svarede: »Jo, det kan jeg nok.« Saa gik jeg, og min Broder kørte for mig til Ubby.

Da Vilh. Beck ved Mødet, efter at en Missionær fra Indien havde talt, opfordrede til at give Gaver til den ydre Mission, gav jeg de 2 Rigsdaler, som jeg vidste, det vilde koste at gaa til Dansegilde for om Aftenens. Men da jeg kørte hjem fra Ubby, stod det hele Tiden i mine Tanker: Hvordan skal du undgaa Gildet derhjemme? Du har rigtignok givet 2 Rdl. til Missionen, men har endnu 2 andre Rdl. at give ud til Gildet.

Da vi kom til min Broders Sted paa Vinde Helsingemark, fik vi først nogen Mad. Saa vilde jeg gaa hjem for at hjælpe min Husbond med Kreaturerne. Men min Broder fik mig til at blive. Vi sang saa Salmer og taltes ved til henad Sengetid. De sagde til mig, inden jeg gik: »Ja, nu tror du maaske, du har tjent Gud i Dag og saa kan gaa hjem og tjene Satan i Nat.«

Saa gik jeg hjem til Dalby, gik ind paa mit Kammer og klædte mig af og laasede Døren. Dansegildet var nu paa sit højeste. Jeg kunde ikke sove. Henad Midnat kom flere af Gildesgæsterne og vilde undersøge Kammeret, om jeg var kommet hjem; men de kom ikke ind. Om Morgen var jeg oppe at strigle Hestene, mens de sidste af Gildesgæsterne, øre i Hovedet, kom ned til mig. Men det gjorde ikke noget, hvad de sagde. Og det var med Tilfredshed, jeg tog fat paa Arbejdet.

Dette foregik i 1858. Salmesangen i Uby Kirke var gaaet mig nær til Hjerte. Og ligeledes om Aftenen hjemme hos min Broder, hvor jeg hørte hans Kone og Datter synge. De sang saa smukt »Er Gud for mig, saa træde« og »Hvi vil du græmme dig for Livet?«

I 1861, da jeg var 25 Aar, lærte jeg J o h a n n e at kende — født paa Toelstand i Gerslev Sogn den 6. December 1838 —, den Kvinde, som jeg nu har levet saa lykkeligt sammen med i over 50 Aar, og som jeg elskede som ingen anden paa Jorden. Jeg følte ogsaa, at hun gengældte min Kærlighed. Men saa kom den alvorlige Tanke op i mig og det Spørgsmaal, om ogsaa vi to passede sammen, saa vi kunde komme til at leve Gud til Ære og os selv til Lykke og Velsignelse. Det turde jeg ikke afgøre paa egen Haand, men saa lagde jeg Sagen i min himmelske Faders Hænder og bad, at dersom han saa, at vi passede sammen, at det saa maatte lykkes. Og som Tiden gik, og Johnne og jeg lærte hinanden bedre at kende, blev jeg overbevist om, at Johanne var en Gave, skænket mig af Gud til mit Livs Ledsagerinde. Ja, Gud ske Lov! Nu var jeg altsaa

blevet forlovet, og saa begyndte jeg at tænke over, hvorledes vi bedst kunde faa vort eget Hjem. En Søndag gik jeg hen for at besøge min Fader og Stedmoder, som havde byttet Sted med min Broder og var kommet til at bo der, hvor vi nu bor. Og da jeg kom ud paa den lille Husmandslod, fik jeg den Tanke, at kunde jeg faa den Plet at dyrke og bo paa, vilde jeg være glad. Og saa lagde jeg ogsaa det Ønske i Guds Haand og bad den lille Bøn: »Und mig et ringe Nazareth, en lille rolig Rede, hvori Guds fulde Liv jeg ret dig, Frelser, kan oplede!« Ogsaa den Bøn fik jeg opfyldt; thi Vinteren efter døde min Fader, og saa fik jeg en Mand, som var godt kendt med Greven paa Aagaard, til at bede ham, om jeg maatte faa det Fæstehus, naar det blev ledigt. Og Greven svarede, at det maatte jeg. »Men sig til den unge Mand, at han kommer ud til mig, for jeg vil gerne se og tale med ham.« — Jeg vilde dog ikke have Huset, saa længe min Stedmoder var i det. Men underligt var det, for Aaret efter, at min Fader var død, døde ogsaa min Stedmoder, og saa var Huset ledigt. Og tidlig om Morgen, Dagen efter, at hun var død, kørte jeg til Nørager; men paa Vejen derhen mødte jeg en Mand, som allerede havde været hos Forvalteren for at begære Huset. Da jeg kom til Nørager, var Greven ikke hjemme, men jeg sagde til Forvalteren, at Greven havde lovet mig Huset, og jeg skulde nok komme en anden Dag. Men da denne anden Dag kom, og jeg igen mødte paa Nørager — denne Gang med en Mand, som jeg havde taget med —, var det saa uheldigt, at Greven var ved at køre bort. Jeg fik dog alligevel talt med ham, og han lovede mig, at ingen anden skulde faa Huset end jeg. Og naar jeg fik Bud om at komme igen, saa skulde det nok blive ordnet, og saa gav jeg 100 Rigsdaler i Fæste, og det var alle mine Penge. I aarlig Fæsteafgift skulde jeg betale 2 Td. Byg og 12 Rdl.

Der kunde maaske nu til Dags (1915) være nogen, der vilde spørge, hvorfor jeg vilde anstrenge mig saa meget for at faa 3 Tønder Land med et Hus paa, som var

faldefærdigt. Men saa vil jeg svare: Jo, i de Tider var det jo højt regnet at faa et saadant Sted. Jeg var derfor meget glad; de Penge, jeg havde tjent og sparet sammen, kunde heller ikke række længer. Og det var endda godt, jeg kunde faa saa meget. En Karls Løn var den Gang højst 50 Rigsdaler, saa man skulde ikke lægge store Summer paa Kistebunden, naar man vilde være ordentlig klædt.

Men nu var jeg altsaa bleven Husmand, og saa spurgte jeg min Kæreste, om vi saa skulde gifte os; og hun sagde Ja. Og saa bestemte vi, at vi skulde holde Bryllup den 2. Maj 1863. Vi var ogsaa enige om, at Vilhelm Beck i Udby skulde vie os; ham holdt vi begge to meget af at høre den Gang. Vi kom derved til at gøre min Fæstemøds Forældre en Sorg, da de helst vilde, at Brylluppet skulde være holdt hos dem, og vor Vielse saa være foretaget i Gierslev Kirke. — Min Husbond, Lars Michaelsen, Dalby, kørte for os til Ubby paa vor Bryllupsdag. Jeg husker endnu den Tale, Vilh. Beck holdt til os. Den var indholdsrig. Han sagde, foruden meget mere, dette, som for os to var det bedste:

»Jeg tror, at I to elsker hverandre og vil gerne leve lykkeligt med hinanden; men saa maa I ikke tro, at I nu har lært hverandre at kende til Bunds, for det har I ikke. Nej, naar I nu skal til at gaa Side om Side med hinanden, saa opdager I først, at I har Fejl begge to, som I ikke før saa; og naar I opdager disse Fejl, kommer den gamle Satan fra Helvede og siger til Jer: »Nej, det er dog for galt, naar Du og Du er saadan, saa kan jeg ikke elske Dig.« Men naar den Fristelse kommer — og den skal nok komme — lad det Onde saa ikke overvinde Jer, saa I bliver vrede paa hinanden; men gaa hen og læg Jeres Hænder paa hinandens Hænder og bekend saa sammen, at I forsager Djævelen og alle hans Geringer og alt hans Væsen, og at I tror paa Gud Fader, Søn og Helligaand. Og lad saa det være Jeres daglige Bekendelse; saa bygger I paa den Klippe, som ingen kan rokke«.

Ja, dette har vi erfaret, at i den Bekendelse, som Vilh. Beck her nævnte, og med et Fadervor i Pagt skal vi aldrig gysse. Vi havde kun 4 Mennesker med til vort Bryllup, men

vi bad den Herre med, som kan forvandle Vand til Vin og Smaakaar til Velstand.

Nu skulde jeg saa til at dyrke den lille Jordlod for at faa en god Høst. Jeg saaede første Aar 1 Td. Byg, men Jorden var i megen Uorden, og da vi skulde til at høste, kunde vi ikke se stort andet end Tidsler som en hel Skov, og vi høstede heller ikke mere end 4 Fold. Det var jo en tarvelig Begyndelse, men efterhaanden naaede vi op til 20 Fold. Det saa jo ikke lyst ud for os i det første Aar, for i Slutningen af Aaret udbrød Krigen, og vi fik jo snart at vide, at Dannevirke var forladt; og lidt ind i det nye Kalendarjaar 1864, fik jeg Ordre til at melde mig i København til Krigsøvelse den 14. Marts 1864, da jeg ikke havde været Soldat. Jeg var dengang henved 28 Aar.

Det var jo mørke Skyer, der trak op paa vort Livs Himmel; men der var jo ikke noget at gøre, andet end gaa med, da Budet kom. Jeg rejste altsaa den 14. Marts til København og var der i 6 Uger og blev uddannet til Krigsmand. Og en af de sidste Dage i April rejste jeg og mine Soldaterkammerater fra København med Jernbanen til Korsør og videre over Fyn til Sønderborg paa Als. Det var et trist Syn, der mødte os her. Byen Sønderborg laa skudt ned, og Skanserne paa Broager var forladt, og Tyskerne laa lige paa den anden Side Alssund, sa vi kunde raabe til hverandre, om vi vilde; men der blev ikke løsnet et Skud. Vi blev snart afløst af et andet Regiment, og jeg maatte udbryde i Tak til Gud, fordi jeg kom derfra. Det var for mig, som om jeg ikke skulde være der, hvor Faren var størst. Vi blev saa den 19. Juni sejlet over til Fyn, og 10 Dage senere gik Tyskerne over Alssund og indtog Als; og der faldt jo mange af dem, som løste os af. Paa Fyn blev vi modtaget med megen Venlighed. De vidste aldrig det gode, de vilde gøre os, blot vi kunde hindre Tyskerne i at komme over til Fyn.

Den Dag, da Tyskerne havde taget Als, kom der hastig Ordre til os, der stod ved Nyborg, at vi hurtig skulde

gøre os parat til at marchere til Middelfart, for nu vilde Tyskerne gaa over fra Fredericia til Fyn. Jeg var sammen med tre andre Soldater indkvarteret hos en Bonde- mand i Vindinge ved Navn Jørgen Jensen. Byens Folk kørte for os til Odense. Da Jørgen Jensen hørte, at vi skulde af Sted, sagde han til os fire: »Gaa ind til vor Mor og se, hvad hun har til jer af Fødevarer, saa skal jeg se at faa Vognen i Stand«. Næste Dag var vi i Røjle ved Middelfart. En Nat blev vi kaldt ud af vore Kvarterer, da det hed sig: »I Nat vil Tyskerne gaa over Lille Bælt«. Vi skulde ned til Stranden og tage imod dem. Vi fik den Ordre fra vor Kaptajn, at naar vi kom ned til Stranden, vilde der ingen Kommando-Ord lyde, men vi skulde rede for os, saa godt vi kunde, ved at tage Fjenderne paa Bajonetten og støde dem ned i Stranden, naar de vilde gaa i Land. Da blev jeg grebet af Krigens Rædsel, men følte tillige den Trøst af Sandheds Aaad, at jeg skulde opløfte mit Øje og mit Hjerte til min Fader i Himlen og lægge alle mine Sagen i hans Hænder. Og da jeg havde gjort det, blev jeg glad og gik trøstig og rolig den Vej, jeg skulde. Jeg følte, at jeg havde et Hjem og et Fædreland at kæmpe for. Men fra flere af mine Kammerater hørte jeg det sørgelige Raad: »Lad os nu drikke, for nu skal vi ud at slaas ihjel!« — Det viste sig imidlertid at være blind Alarm, det Rygte, at Fjenden var ved at gaa over Bæltet. Vi laa saa Resten af Tiden ved Røjle og Billeshave. Jeg husker en Dag, at vi fik udleveret Risen-grød og Klipfisk, og det skulde jeg koge. Det gik meget godt, men da jeg skulde anrette Maden, havde jeg ikke noget at sætte Fadet paa; men saa fandt jeg et Par Møgfjælle, og saa øste jeg Maden op og skar Fisken ud i 11 Stykker, et til hver Mand, og lagde det hele paa de bare Fjælle; og det smagte os allesammen godt. En anden Gang kogte jeg Suppe ved et Gærde og skar Kødets ud og lagde Stykkerne oven paa Gærdet, paa den bare Jord! Ja, saadan spiser man i Krigstider og er glade til, at man kan

faa Tid til at faa noget; for det skete jo, at naar Maden var ved at være færdig, saa maatte vi spille Maden og løbe fra det hele, ved at der blev blæst til hastig Udrykning.

Mens jeg var indkaldt til Krigstjeneste, fra Marts til Oktober, skrev jeg regelmæssig 2 Gange om Ugen hjem til min unge Kone. Disse Breve gemte hun i mange Aar, men tilsidst blev de lagt op paa Loftet. Og da de fyldte saa meget op, blev vi begge to en Gang enige om at brænde dem. Siden hen, især i Mindeaaret 1914, da der udefra blev spurgt efter disse Breve, saa vi godt, at det var en Fejl, vi havde begaaet, da vi brændte dem.

Paa Fyn var det, at jeg lærte Ernst Trier*) at kende. I Kullerup Kirke — mellem Nyborg og Faaborg — skulde en Feltpræst tale, mens jeg laa i Kvarter i Nyborg-egnen. Det blev saa sagt til os, at de, der vilde i Kullerup Kirke, kunde melde sig. Jeg meldte mig og kom derhen; men det var ikke ret mange Soldater, der var mødt. Her saa jeg første Gang Feltdegnen, den sorthaarede Mand Ernst Trier. Han sang saa mageløst, som jeg aldrig før havde kendt. Jeg var saa modtagelig dengang for Indtryk. Trier gik frem og tilbage paa Kirkegulvet og slog Takt til Sangen, og saa saa han næsten os alle ind i Øjnene. Trier var Feltdegn ved 15. Regiment, som jeg stod ved. Det blev ogsaa bekendtgjort, at Trier senere vilde tale til Soldaterne. Men kort efter var det, at vi kom over paa Vestfyn.

Ved Billeshave blev det igen bekendtgjort, at Trier vilde tale for os. Jeg hørte ham flere Gange. En Gang talte han om Vægtersersene. Men især blev jeg grebet og løftet af hans Sang. Han sang mig saa højt op over det, der var tungt og trangt. Da jeg mange Aar senere traf ham paa Vallekilde, sagde han: »Vi to har vist set hinanden før.«

I August Maaned blev mit Regiment flyttet til Helsingør, hvor vi Soldater saa var, til vi blev hjemsendt. Det

*) Den senere Højskoleforstander i Vallekilde, født 23. Jan. 1837.

var en stor Glæde at komme hjem. Nu skulde jeg jo for Alvor til at tage fat paa alt det forsømte. Jorden skulde forbedres, Huset skulde bygges op; men jeg skulde først have tjent nogle Penge. Jeg fik ogsaa fast Arbejde paa Søggaard, nær ved mit Hus. Daglønnen var 1 Krone paa egen Kost; vi fik da tilsidst 16 Øres Forhøjelse. Paa den Gaard arbejdede jeg i 20 Aar. Og i den Tid var der noget at bestille; der var jo ingen Maskiner dengang. Alt skulde udføres med Haandkraft, og naar det saa var Fyr-aften, skulde jeg tage fat hjemme, for om Søndagen arbejdede jeg ikke. Det store Gode havde jeg. Søndagen har altid været mig en kær Fridag. Om Mandagen tog jeg saa fat med fornyet Kraft. Og da jeg havde arbejdet et Aar for ovennævnte Dagløn, og Johanne ogsaa tjente lidt som Syerske, saa begyndte vi at bygge Huset op. Det fik vi ogsaa gjort, men det blev ikke bygget saa flot som i Nutiden. Vi var glade, blot vi kunde bo lunt og tørt. Vi klinede Væggene op af Ler og beklædte dem udvendig med Halm, for at det ikke skulde regne ned, og vi lagde ogsaa Gulvet af Ler, og det var vi stolte af og glade for, at vi naaede saa langt frem.

Det gik ogsaa godt fremad med Jorden. Til at begynde med kunde vi kun fodre en Ko, men det varede ikke ret længe, før vi havde tre Køer. Men vi vilde længere frem. Jeg vilde være min egen Mand, og der skulde Mod til at leve selvstændig paa 3 Tønder Land, for Familien voksede jo; og før jeg vovede mig til at arbejde alene hjemme, havde vi 5 Børn og en gammel Bedstefader.

Da jeg ikke syntes, jeg kunde faa Jorden rigtig tilberedt med fremmed Hestekraft, tog jeg selv fat med Køerne som Trækkraft tilligemed Gravegreben; og det gik udmærket. — Paa den Maade fik jeg Jorden i en saa god Orden, saa vi fik to Gange Præmier for ypperlig Dyrkning af Huslodder, den første Gang 100 Kr. som Præmiesum, og anden Gang 20 Kr. til en Ajlebeholder. Vi høstede ogsaa alt det, der kunde staa paa Jorden.

Men vi skulde ogsaa bruge mange Penge. Vi holdt Børnene i Friskole, og de gik til Konfirmationsforberedelse hos Valgmenighedspræsten i Ubberup, og da de var konfirmeret, lærte de Haandværk og var paa Højskole. Det kostede altsammen Penge; men Pengene kom, og de kom ud af det lille Landbrug. Dette skriver jeg, for at andre Mennesker, som ikke heller kan faa et stort Landbrug, kan se, at de behøver ikke at være saa bange for at faa en lille Huslod, for der kan endda bringes mere ud af saadan en Plet, end jeg har formaaet.

Grundtvig havde jeg 1864 hørt tale i Vartou Kirke. Jeg var der sammen med Steffen Rasmussen fra Hallenskov, der var i Familie med Gmd. Hans Pedersen, Gørlev. Mit Indtryk af Grundtvig var ikke saa gunstigt. Jeg saa denne gamle hvidskæggede Mand og hørte hans Prædiken. Men da vi gik ud af Kirken, sagde jeg til Steffen Rasmussen: »Hvad var dog det for noget, vi der hørte? Det var noget underligt noget«. Vi havde ikke faaet noget ud af hans Forkyndelse. Siden skulde jeg bedre lære at forstaa ham. Derimod fik jeg ved min Soldatertid i København Glæde af mine Kirkebesøg hos Pastor Frimodt. Hos ham gik jeg til Alters, da jeg blev forberedt til Krigstjenesten. Og da jeg en Gang havde fortalt Frimodt, hvor inderligt jeg længtes efter mit Hjem, tog han mig om Halsen og fulgte mig ind til Byen og trøstede mig, saa godt han kunde. Da han tog Afsked med mig, sagde han: »Er De nu glad?« Ham kom jeg til at holde meget af.

Da jeg kom hjem efter Krigen 1864, hørte jeg igen Vilhelm Beck, der tit holdt Møde i Kirke Helsinge Sogn, snart i Vinde Helsinge hos Gmd. Esben Povlsen eller Hans Pedersen og snart i Dalby hos min gamle Husbond Lars Michaelsen og flere andre Steder. — De første Aar, jeg hørte Beck, syntes jeg, det var det dejligste Vidnesbyrd, jeg nogensinde havde hørt. Og en Gang, jeg var inde hos

ham i hans Kontor i Ubby, sagde han til mig: »Naar I ikke synes om at høre mig, gaa saa til min Broder Budtz i Havrebjerg og hør ham«. Pastor Budtz hørte min Hustru og jeg flere Gange. Han talte med en hjertelig blød Stemme, og tit løb Taarerne ham ned ad Kinderne, naar han talte. Vilhelm Becks haarde og dristige Udtalelser kunde vi dog ikke altid forliges med. Særlig blev min Hustru stødt, da hun en Gang i Gørlev Kirke hørte Beck sige: »Jeg er vis paa, at de fleste Mennesker i Gørlev Sogn gaar lige baglænds ind i Helvede, hvis de bliver ved at leve, som de hidtil har levet«.

Spørgsmaalet: Hvad er Sandhed? kom mere og mere til at omsvæve mig. Er der ikke et Ord, man kan stole paa og holde sig til, naar det gælder Salighedens Sag? Er det skrevne Ord i Bibelen Grundvolden for det hele? Eller hvor er det Ord, der ikke kan omtolkes? — Da kom der til mig et Aandens Vidnesbyrd, der sagde: Daabsordet, det livsskabende Ord, talt til mig i min Daab, Forsagelsens og Troens Ord, det og Menighedens Bøn, Fadervor, kan ingen omfortolke. Jeg talte med flere om dette, laante ogsaa Birkedals Prædikener af Hans Kristian i Vinde Helsing og fik en Samtale med Esben Povlsen, og han henledte min Opmærksomhed paa den grundtvigske Præst, V. Hoff, der nylig var kommen til Ubberup ved Kalundborg. Han var en af vore bedste Præster, sagde Esben Poulsen. Min Hustru og jeg maatte ud at høre ham. Og der hos Pastor Hoff i Ubberup fik jeg Bestyrkelse i, at Daabsordet er det Ord, vi trygt kan holde os til i vor Saligheds Sag. Her fik jeg det, jeg trængte til at høre.

Jeg og min Hustru havde mange Gange været i Ubberup Kirke, inden vi løste Sognebaand til Pastor Hoff. Naar Esben Poulsen, Vinde Helsing, Hans Pedersen, Gørlev, eller Skolelærer Rasmussen kørte derud til Gudstjeneste, saa sendte de altid Bud til os om at køre med; og dette var en hel Højtid at køre den lange Vej, om ogsaa det var en kold Vinterdag. Der var Liv i det hele den

Gang. Jeg husker det saa godt; efterhaanden som Vognene, der var fyldt af Mennesker, naaede hverandre, og vi saa kendte Ansigter paa Vognene, lettede vi paa Hatten og hilste »Godmorgen!« Naar vi saa kom i Kirken, og Hoff kom paa Prædikestolen og indledede med de 3 Salmevers: »Kom Helligaand og Vidne giv!« saa vidste vi, at vi fik noget godt at høre, som vi glade kunde rejse hjem med.

Men vi var alligevel ikke rigtig hjemme i Ubberup, før vi fik løst Sognebaand; da først følte vi os hjemme der hos Menigheden. Vi Sognebaandslødere fra Gørlevengen kunde jo ikke meget tit komme til Ubberup Kirke, da Vejen var saa lang. Men saa holdt vi skiftevis Menighedsmøder hjemme i Husene en Søndag om Maaned, hvor vi bekendte Troen og bad Fadervor og sang Salmer til Guds Ære, saa godt vi kunde. Og ved disse Møder lærte vi Sognebaandslødere bedre hverandre at kende, og det var vi glade for.

Saa kom den Tid, da Pastor Hoff blev opfordret til at forlade Valgmenigheden for at blive Præst ved Vartou Kirke i København. Den første Gang, han saaledes fik en Opfordring om at komme til København, var i 1889, og da sagde han Nej; han kunde ikke. Saa gik der nogle Aar igen til 1894, da han atter fik Opfordring. Han raadførte sig nu med Valgmenigheden, om det var ret at blive ved at sige Nej. Det forekom ham nemlig, at det var Gud, der kaldte paa ham. Og efter megen Raadslagning med Menigheden, sagde Pastor Hoff Ja til Opfordringen. »For«, sagde han, »jeg har jo min Medhjælper, Pastor Carl Koch, og ham kan jeg rolig anbefale Valgmenigheden i mit Sted«. Og vi blev heller ikke skuffet. Men svært var det alligevel at tage Afsked med Hoff, som vi havde lært at kende saa godt, og som vi holdt saa usigelig meget af. Der var ikke mange tørre Øjne i Ubberup Valgmenighedskirke den Dag, da han holdt sin Afskedsprædiken.

Ja, saa var Pastor Hoff rejst, og Pastor Koch bleven

Valgmenighedens Præst i Ubberup. Der var i denne Menighed, imellem de enkelte Medlemmer, megen indbyrdes Tale herom med det inderligste Ønske til Gud, at Pastor Koch ved Ordets og Aandens Hjælp maatte opbygge og bevare den Menighed, som var bleven samlet her. Og hvad har vi saa oplevet? Dette nemlig, at der er bleven en Menighedskreds til foruden den i Ubberup, saa den gamle Valgmenighedskreds er bleven langt større, end den var i Pastor Hoff's Tid. Dette er et Vidnesbyrd om, at Pastor Koch's Gerning har været rig og frugtbringende —, det tør jeg sige i hele Menighedens Navn. Vi siger Gud og Faderen Tak i Vor Herres Jesu Navn. Æren er hans i al Evighed! Vi er glade for vor Præst.

Da den lille Bethaniakirke i Gørlev skulde opføres i 1898 for den nyoprettede Valgmenighed der, og Grundstenen til Kirken var nedlagt om Eftermiddagen den 10. Juli, var der bagefter et lille Møde for Valgmenighedens Medlemmer, hvor jeg blev opfordret til at sige lidt. Jeg foreslog da, at vi først sang: »Aand over Aander, kom ned fra det høje!« Og da den var sunget, sagde jeg lidt om det, der laa mig paa Sinde angaaende Menighedens Tanke om at bygge en ny Kirke. Der var flere uden for Valgmenigheden, som ikke kunde forstaa, hvorfor vi rejste denne Kirkebygning. Det maatte være, sagde de, fordi Grundtvigianerne vilde have en Kirke for dem selv, hvor ingen andre maatte komme. Dette har jeg ikke kunnet taale at høre, og derfor vil jeg sige her i Menighedens Navn: Naar Kirken er bygget, saa er Døren aaben for ethvert Menneske, som vil gaa derind og tage Del i, hvad der foregaar. Alle skal være hjertelig velkommen. Og dette er ikke alene Menigheden, men Menighedens Herre, Jesus Kristus, som indbyder og siger: Kom! Alt er beredt! Derfor sang vi ogsaa:

Aand over Aander! kom ned fra det Høje!
 Aand, som med Fader og Søn er vor Gud.
 Kom, vore Sjæle tilsammen at føje!

Kom, at berede din himmelske Brud!
 Kalde, forsamle og Jesus forklare,
 bygge Guds Kirke, oplyse hans Folk,
 det er en Gerning, lad os den erfare,
 vær i vort Hjerte Guds Kærligheds Folk.

Paa den Grund bygger vi vort Menighedsliv. Kristus er Klippen, som Gudshuset skal hvile paa.

Og naar det ogsaa er blevet sagt i disse Dage, at vi Valgmenighedsfolk vil regne os for at være bedre end dem i Sognemenigheden, ved at vi skiller os ud fra de gamle Sognekirker og bygger en ny Kirke, saa vil jeg sige for mit eget Vedkommende: »Ak nej! Vi har ikke noget at gøre os til af. Det, at vi gaar ind i Valgmenigheden, er mere et Tegn paa, at vi føler os mere fattige og ringe end den, der ikke gaar med. Vi trænger til at samles om noget mere. Vi føler, at vi trænger yderligere til at hjælpes af Vorherre«.

Dette var nok omtrent Hovedindholdet af, hvad jeg fik sagt ved den Lejlighed i 1898. Og naar jeg efter at have oplevet alt dette, spørger mig selv, hvor langt jeg nu er kommen saa kan jeg ikke svare andet end dette: Jeg føler mig hver Dag mere og mere lille i mine egne Øjne. Af Guds Naade er jeg det, jeg er; og hans Naade imod mig har ikke været forgæves.

Men jeg føler tillige nu (1916), at det lakker mod Aften, og Dagen hælder. Jeg har saa meget, som jeg er glad for, og saa meget at takke Gud og Mennesker for, saa jeg kan aldrig blive færdig med at takke. Vorherre har bevist mig sin Godhed og Naade, selv før jeg lærte at stamme hans Navn; han har tit frelst mig fra Fare og Vaade, trofast han stedse har fremmet mit Gavn.

Jeg tænker ogsaa paa den sidste Aften, da jeg skal lukke mine Øjne i Døden, og paa den store Dag, da min Herre og Frelser kommer igen for at hente sin Brud fra det fremmede Land til sin Gud, hjem til sin himmelske Fred. Maatte jeg da med Frimodighed og Glæde kunne

møde ham og sige: »Herre! her er jeg! jeg og alle de, som du har givet mig!« Og maatte jeg saa faa de velsignede Ord at høre fra hans Mund: Gaa ind til din Herres Glæde!

Niels Jensen og Johanne.

OM NORDBY KIRKES BELIGGENHED OG SOGNETS FORSVUNDNE BYER

Af Jakob M. Hansen, Nordby, Samsø.

Paa Nordenden af Samsø ligger Nordby Sogn, der udgør et lille sluttet Samfund for sig selv, kun forbundet med Sydøen eller »Sønderlandet« ved en lang, smal, ubeboet Landstrimmel, der tidligere laa hen som Hede, men nu er bevokset med en stor Plantage. Sognet omfatter to Byer, N o r d b y (mod Nord) og M a a r u p (mod Syd), og før Udskiftningen 1797 var der overhovedet ikke anden Bebyggelse. Det vilde derfor have være naturligt, om Sognets gamle Kirke havde ligget ved Vejen imellem disse to Byer. Men det gør den ikke. Den ligger tværtimod et godt Stykke fra Vejen, mod Vest, saa at Nordby og Maarup Kirkeveje danner en omtrent ligesidet Trekant med Landevejen som Grundlinje. Dette ejendommelige Forhold, der ofte har givet Anledning til Undren, skal i det følgende gøres til Udgangspunkt for nogle historiske Bemærkninger.

I.

Følgen af Kirkens afsides Beliggenhed er for det første, at man baade fra Nordby og Maarup har forholdsvis langt dertil. Ikke nogen Vej at tale om ganske vist, kun et Par Kilometer eller saa, men dog langt nok i haardt Vejr, som det ses af en gammel Kirkebogsudskrift, der findes trykt i Ewald Tang Kristensens Danske Sagn (IV 1224). Den lyder saaledes:

»Anno 1660, 22. Søndag efter Trinitatis, d. 21. Nov., omkom tvende Mennesker i et Snefog, da de vilde gaa

hjem fra Kirken og havde været til Alters samme Dag. Den ene var Rasmus Røver i Maarup, 72 Aar gl., den anden var Kirsten Suders i Nordby, 48 Aar gl. Daværende Sognepræst, Hr. Knud Christensen Friis tillige med sin Kone, Kirsten Jørgensdatter, tvende Jomfruer: Præstens Søster Sidsel Christensdatter og Præstekonens Søster Marren Jørgensdatter, begge fra Aarhus, Mikkell Mouritsen og Jørgen Nielsen, Rasmus Clemmensen, Mikkell Nielsen og Christen Rasmussen, disse med flere bleve alle i Kirken Natten over. Det strenge Vejr varede fra Søndagen Kl. 10 slæt til Mandagen ved samme Klokkeslæt.

Da Opvarmning af Kirken dengang var et ukendt Begreb, har det været en kold Nat for de indesneede. At Begivenheden gjorde et stærkt Indtryk i Sognet, ses af, at Beretningen derom endnu lever i Folkemunde.

II.

En anden Følge af Kirkens Beliggenhed er, at Kirkeklokken kun under særlig gunstige Forhold kan høres i Nordby og Maarup. Den er nemlig ikke meget kraftig. Rimeligvis har den endda været svagere før. Den nuværende Klokke bærer i alt Fald en Indskrift, som beretter, at »Sophia Amalie Moth, Grævinde til Samsøe, haver Anno 1691 ladet denne Klokke omstøbe«, og hvorfor skulde Grevinden vel rose sig deraf, hvis Omstøbningen ikke betød en Forbedring?

Da man ikke kunde høre Kirkeklokken i Byerne, og der som nævnt ingen Mennesker boede udenfor Byerne, var det jo ret formaalsløst at ringe med den, naar der ikke holdtes Kirkegang. Paa et eller andet Tidspunkt indførte man da den Ordning, som vistnok er uden Sidestykke andetsteds, at Solen ikke bliver »ringet op« og »ringet ned« med Kirkeklokken, men med Nordby Gadeklokke, der, som Navnet antyder, har sin Plads paa Nordby Gade — eller rettere paa Torvet nær ved Gadekæret. Gadeklokken var tidligere anbragt i et højt Træstillads; men er

nu ophængt i det bekendte, runde Klokketaarn, der opførtes 1857, saa vidt vides efter Tegning af Provst J a c o b s e n, daværende Præst i Nordby. Ved samme Lejlighed blev Klokken, som var revnet, omstøbt og forstørret.

Provst Jacobsen oplyser i nogle Optegnelser i Nordby Sognearkiv, at »den ældre Klokke skal være kommen fra et

Fig. 1. Nordby Klokketaarn.

Skib og derpaa omstøbt, som saaes af Indskriften: Denne Klokke haver Nordby Sognemænd ladet omstøbe 1699«. — Altsaa 8 Aar efter Kirkeklokkens Omstøbning.

Ordet »derpaa« kunde opfattes saaledes, at Omstøbningen i 1699 havde fundet Sted ganske kort Tid efter, at den nævnte Skibsklokke var blevet anskaffet eller skænket til Byen. I saa Fald kunde Ophængningen af den første Gadeklokke dateres til Slutningen af det 17. Aarh., og den Antagelse vilde ligge nær, at Kirkeklokken efter

Sognemændenes Opfattelse var blevet forringet ved Omstøbningen, siden de netop paa dette Tidspunkt fandt Anledning til at have Bekostning paa en ekstra Klokke.

Det kan imidlertid anses for afgjort, at »derpaa« hos Jacobsen blot betyder »senere«. Nordby Bylov af 1697 (Landsarkivet i Viborg) nævner Gadeklokken uden Antydning af, at den paa det Tidspunkt havde nogen Nyhedens Interesse; formodentlig var den allerede dengang ældgammel. Omstøbningen i 1699 maa da ses som et Udtryk for, at Resultatet af Kirkeklokkens Omstøbning har huet Bønderne vel. De har fundet, at en Klokkestøber var sin Løn værd, og faaet Lyst til at lade ham prøve sin Kunst ogsaa paa deres egen Klokke.

Ja, for Gadeklokken tilhørte ikke Kirken, men Sognemændene (i vore Dage Kommunen), og den brugtes ikke blot som Substitut for Kirkeklokken, men tjente ogsaa andre Formaal. Saaledes hedder det i den ovennævnte Bylovs § 68: »Skal hver Mand i Nordby, naar K l o k k e n ringer, paa Gadestefne møde. Men saasom Morup er saa langt beliggende fra, at de det ej altid kan efterkomme, saa dog i det ringeste skal de være forpligt at møde ved Klokken hver Søndag om Sommeren, eller paa hvad Sted Oldermændene tilsiger«. I Stedet for at tude i Hornet eller lade Trommen gaa, brugte Oldermændene her altsaa Klokken til at kalde Folk sammen med.

Da Fællesskabet ophævedes ved Bymarkens Udskiftning i 1797, var Gadestævnernes Tid forbi, omend Oldermændsinstitutionen bevaredes lige til vore Dage, og det store Vinter-Bystævne St. Pouls mødet d. 25. Jan. stadig holdes. Saa indskrænkedes Brugen af Gadeklokken naturligvis i nogen Grad. Men endnu den Dag i Dag kan man, naar et eller andet i Hast ønskes bekendtgjort eller efterlyst, faa Folk kaldt sammen med den gamle Klokke mod en beskedent Betaling til Ringeren af 25—50 Øre. Og der ringes stadig med Gadeklokken hver Morgen og Aften (undtagen Søn- og Helligdagsmorgener). Imens hænger

Kirkeklokken, maaske ene af alle Landets Kirkeklokker, tavs og urørt — undtagen Jule-, Paaske- og Pinseaften samt St. Bededagsaften, da begge Klokker tages i Brug, ligesom det ogsaa sker ved alle Gudstjenester, Bryllupper og Begravelser.

III.

Om Aarsagen til, at Kirken blev bygget saa afsides, fortælles følgende Sagn, der her gengives efter F r. P o u l s e n s Optegnelser i Dansk Folkeminde-Samling:

»Da Nordby Kirke skulde bygges, var det Meningen, at den skulde ligge tæt Østen for Landevejen mellem Morup og Nordby. Men alt, hvad man byggede om Dagen, blev revet ned om Natten og af Englene ført op til det Sted, hvor Kirken saa blev bygget, og hvor den staaer den Dag i Dag«.

En anden Overlevering angiver som Grund til Kirkens vestlige Beliggenhed, at den i sin Tid ogsaa har tjent som Sognekirke for Folkene paa T u n ø. T h u r a h skriver 1758 om Tunø: »Nogle holde for, at Øen tilforn har lagt til Nordbye Sogn paa Samsøe, hvilket de slutte deraf, at Nordbye Nørre Kirke-Dør kaldes, endog endnu i vore Tider, Tunø Kirke-Dør«. Der sigtes hermed til en nu tilmuret Dør i Kirkens Nordside, lige overfor Vaabenhusdøren. Man kan fremdeles høre den betegnet som »Tunboernes Kirkedør«, og det fortælles endnu, at Kirkegængerne fra Tunø kom i Land og fortøjede deres Baade i den saakaldte S t a d e r e n d e, en Dalslugt ud mod Havet paa Nordby Sogn Vestside.

Nu maa hertil ganske vist bemærkes, at den omtalte »Tunboernes Kirkedør« rimeligvis i Virkeligheden er den sædvanlige »Kvindernes Indgang«, der findes paa saa mange gamle Kirker, altid paa Nordsiden og i Reglen tilmuret. Men den Mulighed, at Tunøboerne fra først af har søgt til Nordby Kirke, kan naturligvis ikke derfor afvises. Dog har det vistnok ikke været Tilfældet ret længe. De

ældste Dele af Tunø Kirke er næppe meget yngre end de tilsvarende Dele af Nordby Kirke.

Det er imidlertid slet ikke nødvendigt at tage Forholdet til Tunø i Betragtning for at finde en Forklaring paa Nordby Kirkes Beliggenhed. Sagen er nemlig den, at der i Middelalderen har været flere Landsbyer i Sognet end nu, og Kirken laa da efter alt at dømme som det naturlige Midtpunkt mellem dem.

IV.

Herom skriver Thurah 1758: »I forrige Tider har i dette Sogn været 5 Byer, hvoraf de tre, nemlig Kongsbølle, Sæbye og Glistrup ere ej mere til, uden at Navnene i Henseende til Markernes Inddeling conserveres. — — Disse tre Byer siges at være ødelagte af Lybekkerne. Det er sluttelig, at sligt er skeet kort efter den sorte Død Aar 1350 i Aarene mellem 1360 og 1370. Thi da den sorte Død borttog den største Del af Indbyggerne og faa Aar derefter Lybekkerne med de andre Hanse-Stæder faldt ind i Landet, røvede og plyndrede og brændte især paa Smaaøerne, saa er rimeligt, at de faa fra den sorte Død overblevne Indbyggere, da deres Huse ere blevne afbrændte, ere flyttede hen til Nordbye og har formeret dem saaledes, at der er blevet den største By paa Landet«.

Og 1764 hedder det i Pontoppidans »Danske Atlas«: »Tilforn skal og her i Sognet have været tre Landsbyer ved Navn Sæbye, Glistrup og Kongsbøl, som Lybekkerne siger at have afbrændt, formodentlig i Grevens Fejde 1535«.

I J. H. Larsens topografiske Manuskript »Samsø og Tunø 1849« (Nationalmæseet) hedder det dernæst: »Foruden disse (nuværende) Byer skal der forhen have være tre andre, nemlig Kongsbølle, Sæbye og Glistrup, som imellem 1360 og 1370 skulle være blevne ødelagte af Lybækkerne«.

Lærer P. Michelsen, Nordby, der i 1851 udgav en Samsøbeskrivelse, siger, at Nordby Sogn før har bestaaet af 5 Byer, hvoraf de tre »ere for 2 a 300 Aar siden ikke mere til«.

Og endelig har Andr. Petersen, der var Dyr-læge paa Samsø sidst i forrige Aarhundrede, hørt en gammel Nordbyer sige, at det var paa Grund af Sørøvere, de tre Byer blev nedlagt, og Beboerne flyttede sammen i Nordby og Maarup (Optegnelser i Dansk Folkemindesamling).

Trods delte Meninger om de nærmere Omstændigheder ved den Katastrofe, der engang skal have ramt Sognet, er der altsaa fuld Enighed om, at der tidligere har været fem Byer i Stedet for som nu to. Vi skal i det følgende undersøge, hvad der kan tale for Rigtigheden deraf.

V.

Nordbys Størrelse kunde nok tyde paa, at Byen er opstaaet ved Sammenlægning af flere mindre Byer.

Det er »den største og smukkeste Bye paa hele Sams«, siger J. H. Larsen, og Michelsen oplyser, at den i 1851 bestod af: Præstegaard, Skole, 2 Smedjer, 48 Fæstegaarde, 4 Bolssteder, 51 Huse med Jord og 26 uden Jord, saa at Byen i det hele rummede 130 Familier paa tilsammen 686 Mennesker. To Gaarde var paa det Tidspunkt udflyttet.

Omtrent 100 Aar før bestod Byen ifølge Thurah af 60 Gaarde og 59 Huse foruden Sognets »grundmurede Hovedskole«, og ved Skiftet efter Grev Christian Danneskjold 1728 opgives den at omfatte 57 Gaarde og 67 Standsvendshuse foruden Degneboligen. I Markbogen fra 1683 findes opført 61 Bymænd (eller Bymænds Enker, der sidder med Fæster). Men 5 af dem har rigtignok kun $\frac{1}{2}$ Otting Jord, medens de fleste har 1 a 2, enkelte 3 a 4.

Naar Talen er om en Landsby i gammeldags Forstand, maa dette sikkert betegnes som noget helt enestaaende, og

Thurah udbryder da ogsaa: »Den seer fast ud som en Kiøbstæd, ved det den har adskillige Gader, endskiønt Huseene langt fra ei ser Kiøbstædmæssig ud«.

Til Sammenligning kan anføres, at Maarup ifølge Thurah havde 12 Gaarde og 11 Huse, medens de største Byer i de fire Sogne paa Sydøen var: Kolby med 19 Gaarde og 49 Huse, Brundby med 28 Gaarde og 35 Huse, Onsbjerg med 20 Gaarde og 58 Huse, Besser med 19 Gaarde og 9 Huse.

VI.

Som tidligere anført siger Thurah, at de forsvundne Byers Navne »i Henseende til Markernes Inddeling conserveres«, d. v. s. at Sognets Jord er inddelt i Marker, som bærer Byernes Navne. Dette er nu ikke Tilfældet længere; men vi finder en saadan Inddeling baade i »Byens Bog« (Sognearkivet) og i Markbogen af 1683 (Matrikels-Arkivet).

»Byens Bog« eller, som Provst Jacobsen kalder den, »St. Pouls Gildes Vedtægtsbog«, er en Slags Forhandlingsprotokol fra Sognemændenes aarlige St. Poulsmøder, der holdtes St. Poulsdag (d. 25. Jan.) og hvor Oldermænd valgtes, Byens Regnskab fremlagdes og Beslutninger toges om Spørgsmaal vedrørende fælles Anliggender. Fra 1781, som er det Aar, Bogen begynder med, til 1797, da Fællesskabet ophævedes ved Jordudskiftningen, indeholder Protokolltilførslerne adskilligt af Interesse, og bl. a. nævnes ogsaa Navnene paa de fem Marker, Sognets Jord var inddelt i, ligesom det opgives, hvor mange Otting Jord, der hørte til hver. Fortegnelsen ser saaledes ud: Nordby Mark 32 Otting. Søby Mark 40 Otting, Maarup Mark 32 Otting, Glistrup Mark 24 Otting og Kongsbol Mark 16 Otting. Den sidstnævnte Mark kaldes ogsaa Konsbord eller Kongaards Mark; men Formen Kongsbøl findes ikke.

I Markbogen fra 1683, der giver en Karakteristik eller Vurdering af de forskellige Jordstykker, nævnes alle

Sognets Agre ved Navn, og det angives, hvilken Mark de forskellige Agre hører til. Vi møder her de samme fem Marker som i Byens Bog, dog at den femte betegnes som »Glistrup Kongsbols Mark«.

Formen Kongsbøl (eller -bølle) findes altsaa ikke bevaret i noget Marknavn, og Thurahs Udtalelser derom beror antagelig paa, at han har opfattet de anførte Former blot som varierende, fejlagtige Skrivemaader. Men som vi skal se, er det sandsynligt, at han derved gør sig skyldig i en Misforstaaelse.

VII.

Vil man undersøge, hvor de forsvundne Byer kan have ligget, kommer man let til et Resultat for Søbys og Glistrups Vedkommende.

Omtrent midtvejs mellem Nordby og Maarup findes der Øst for Vejen et vandfyldt Kær med et Par enlige Træer ved. Det hedder Søbykær. Og lidt nordligere findes et Stykke Jord, som hedder Søbytofter. Her skal Søby have ligget. J. H. Larsen beretter, at »af Søeby fandtes endnu for nogle Aar siden Levninger i en Brønd ved Vandstedet i Søeby Kiær«, og Dyrlæge Petersens førnævnte »gamle Nordbyer« mindes den samme Brønd. Han kalder den »en bullet Brønd«.

Vest-Nordvest for Nordby Kirke har der dernæst været et andet gammelt Kær, som vistnok har heddet Bejkiel (d. e. Bykilde, Bybrønd). Navnet spøger endnu omkring Stedet. Paa Udskiftningskortet 1797 angives Bykilde Agre, og Stednavneudvalgets Bog om Samsøs Stednavne anføres desuden: Bykildes Bakker, Bykildes Hald, Bykildes Huller, Bykildes Løkker og Bykildes Odde.

Nu er Kæret udtørret; der findes kun en stensat Brønd af nyere Dato; men der er Væld i Bunden, siger Ejeren af den paagældende Mark (Matr. Nr. 28), og han tilføjer, at der tidligere skal have ligget en By paa Nabo-
marken mod Nord (Matr. Nr. 29), og at Beboerne derfra

hentedede Vand her. Dette stemmer med, hvad Provst Jacobsen oplyser, at Navnet Glistrup er knyttet til Nordsiden af Matr. Nr. 29, og at den forsvundne Landsby af dette Navn skal have ligget der. Lidt længere mod Nordvest har Udskiftningskortet da ogsaa Betegnelsen Glistrup Agre. J. H. Larsen siger, at »brændte Stenere oppløjede, hvor Glistrup har staaet«, og endnu viser Jordsmonnet Spor af et gammelt Dige, som kaldes Glistrup Have (Have = Dige).

Altsaa: om Søbys og Glistrups fordums Beliggenhed behøver man ikke at være i Tvivl.

VIII.

Langt vanskeligere er Spørgsmaalet om Kongsbøls Placering. »Om Kongsbøl vides intet«, siger J. H. Larsen. Men Thurah beretter dog følgende: »Kongsbølle eller Kongens Boelig siges at have været en af de smaa Næsse-Kongers Residence, hvilken, som stod i Forbund med den anden paa Visborg (det sydvestlige Hjørne af Samsø) og begge levede af Søe-Røveri, gav Signal fra sig med Flag til den anden paa Visborg, naar noget passerende Skib undgik hans Kløer, paa det den anden skulde bedre op-passe samme. Samme Villighed fik igjen denne af den anden. — — Ved Kongsbøl ligger en mindre Bakke, kaldet Slottet, og menes, at der har staaet Kongsbøl-Kongens Residence«.

Den omtalte Bakke kendes under samme Navn endnu, og for saa vidt er der intet at tage fejl af. Kun studser man over, at Bondebyen Kongsbøl her er blevet til en kongelig »Residence«, »Kongens Boelig«, »Slottet«, hvorved det hele faar Folkeeventyrets Præg. Og den Indvending melder sig straks, at Bakkens Navn i alt Fald ikke kan stamme fra Næsskongernes Tid (Vikingetiden), da Ordet »Slot« først optræder hertillands efter Valdemar Atterdags Tid og næppe blev almindelig brugt før under Oldenborgerne. Navnets Oprindelse maa i det hele taget

betegnes som gaadefuld. Man fristes til at gætte paa, at der foreligger en Mistydning af et ældre Navn. Men herimod taler den Omstændighed, at Lavningen Syd for Bakken kaldes »Kongsslette« (udtalt Kongslæht', sidste Stavelse betonet og lang). En gammel Kone har fortalt E. Tang Kristensen, at der her har boet en Konge (D. S. IV. 1268).

(Højst mærkeligt er det, at man møder nøjagtig den samme Sammenstilling af »Slot« og »Næsekonge« i Vendsyssel. Fra Understed ved Sæby fortælles om en Bakke tæt ved Havet: »Almuen kalder denne Klint Slotsbakken, og man troer, at paa samme har boet en af de fordums Næsekonger. D. S. IV. 1269).

Foruden Thurah omtaler ogsaa Provst Jacobsen Kongsbøls Beliggenhed. Ifølge hans Optegnelser, skal Byen have ligget »i Nærheden af Putflow mod Bjesend«, og det er saa heldigt, at begge de nævnte Steder kendes under samme Navn endnu. Putflow eller Putflow (Flow betyder Væld, Kilde) er et nu næsten udtørret Vandhul, der tidligere tjente til Vandingssted for Kreaturerne, som græssede i Bakkerne. Bjesend' (sidste Stavelse betonet og lang) er en mærkelig tagformet, stejlt afskaaret Bakke, som Jacobsen andetsteds kalder »Bjergs-ende« eller »Bjæsend'«. Han tilføjer: »Maaske Beisend', d. e. Byens Ende, da Kongsbølle By efter Sagnet skal have endt der«. Men Udtalen er Bjesend', og Bjergs Ende er sikkert den rigtige Tydning, saaledes som ogsaa Stednavnebogen hævder.

Putflow og Bjesend' ligger ikke længere fra »Slottet«, end at Jacobsens Opgivelse nok kan forliges med Thurahs. Men trods Overensstemmelsen maa det hævdes, at begge er paa Vildspor. Der kan ikke have ligget nogen Landsby Kongsbøl paa det angivne Sted.

For det første er det utænkeligt, at en By nogen Sinde kan have eksisteret i dette sandede og ufrugtbare Bakkeomraade, som vel af vore Dages flittige Husmænd

kan tvinges til at bære en beskeden Afgrøde, men som i Markbogen 1683 karakteriseres saaledes: »Ond Boghvedejord, som næsten er ubrugelig, paa store høje Banker og Brinker; s a a e s 1 A a r m e d B o g h v e d e , h v i l e r 40 A a r«.

For det andet viser Markbogen — og det maa være afgørende — at disse Bakker hørte til Nordby Mark og slet ikke til Kongsbols Mark, som Tilfældet maatte være, hvis Kongsbøl havde ligget her.

I Spørgsmaalet om denne Bys Beliggenhed staar vi derefter paa helt bar Bund; thi som Jacobsen ogsaa siger: »Intet Navn minder om Kongsbøl«.

IX.

Resultatet af Undersøgelsen hertil kan sammenfattes saaledes: Navnene Søby og Glistrup optræder i gamle Sagn, i gamle Markfortegnelser og som gamle Stednavne, der til Dels bruges endnu. Navnet Kongsbøl eller Kongsbølle møder vi derimod kun i Sagn. Mellem Stednavnene søger vi det forgæves, og det samme er Tilfældet i Markfortegnelserne, hvor der imidlertid findes et Navn af nogen Lighed, nemlig Kongsbol eller Glistrup Kongsbol, ogsaa skrevet Kongsbord eller Konggaard. Alt tyder paa, at det er rigtigt, hvad Stednavnebogen siger herom: »Hvis Formen paa -bølle er den oprindelige, maatte Navnet egl. være givet en selvstændig Landsby. Dette er dog usandsynligt, da Markbogen har Glistrup Kongsbols Mark og Nordby Bys Bog Glistrup Kongsbord Mark. Snarest er Kongsbol den opr. Form. Navnet har da betegnet en Kongen tilhørende Del af Landsbyen Glistrup Mark«.

Med andre Ord: Den efterlyste Landsby eksisterer kun i Sagnets Verden. Fortællingen om Kongsbøl skyldes en Mistydning af Ordet Kongsbol. Da de virkelige Forhold var gaaet i Glemme, gik man simpelthen ud fra, at naar de fire af Sognets Marker var opkaldt ef-

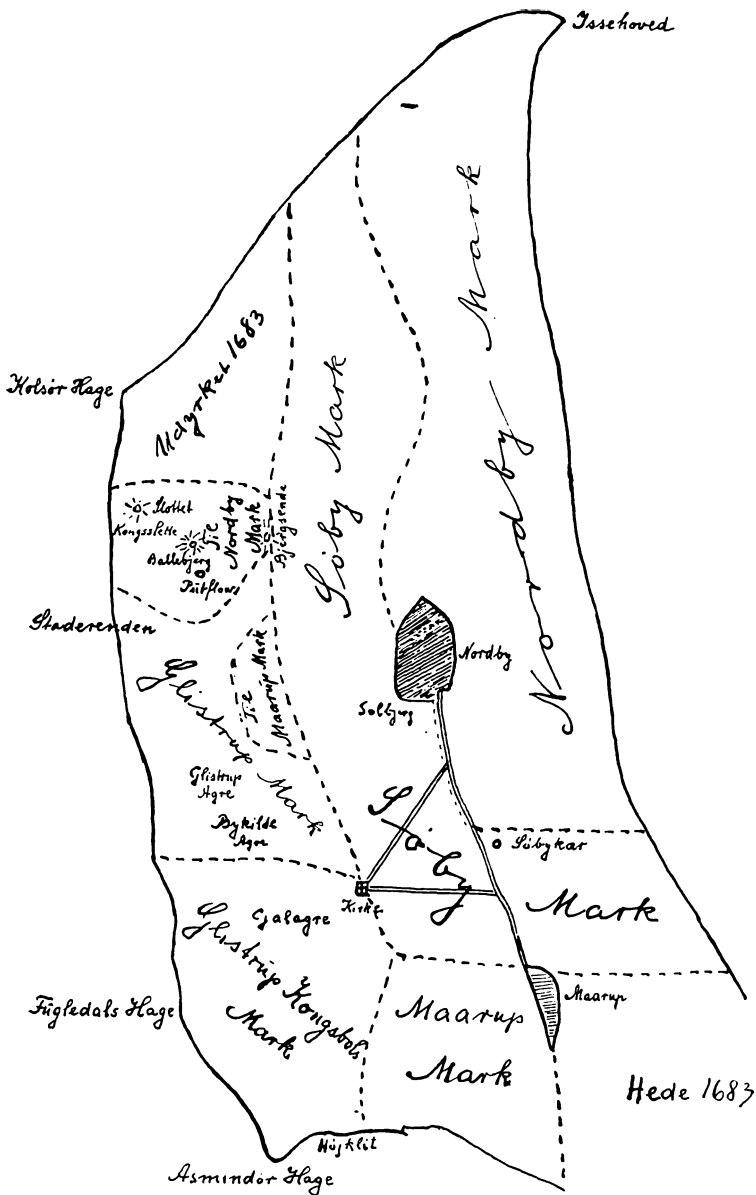

Fig. 2. Kortskitse over »Nordlandet« og dets Marker, udarbejdet paa Grundlag af Markbogen 1683 og Udskiftningskortet 1797. De angivne Veje er dog af nyere Dato.

ter hver sin By, maatte det samme være Tilfældet med den femte.

Denne Opfattelse bekræftes yderligere ved en Udtalelse af Præsten Hans Winther Clausen, Nordby, i et Brev fra 1788, der nu findes i Arkivet paa Brattingborg. Der siges her om »Kongsboels Mark«: »Denne Mark er ansat for 16 Ottinger, hvoraf den halve Del, som er 8 Ottinge, er Præstegaardens frie Hartkorn, og de andre 8 Ottinge er Bøndernes Fæstejorder«. Det vil altsaa sige, at hele Præste-Embedets Selveje-Jord i Fællesskabets Tid laa paa Kongsbols Mark og udgjorde Halvdelen deraf. Men at Halvdelen af en enkelt Landsbys Marker skulde være overdraget Præsteembedet, naar Sognet dog omfattede flere andre Byer ogsaa, lyder ikke sandsynligt. Man kan bedre tænke sig Kongen skænke Halvdelen af et mindre Kongebol til Kirken som Præstegaardsjord, og at Resten af Bolet saa ved samme Lejlighed eller senere er blevet bortfæstet til nogle af Kronens Bønder. Samsø var som bekendt Krongods.

Naar Kongsbøl som hos Thurah og Jacobsen anbringes Nordvest for Nordby i Stedet for mod Sydvest, hvor Kongsbols Mark fandtes, maa Forklaringen sikkert søges i, at Bakken med det mærkelige Navn »Slottet« har haft en vis Tiltrækningskraft. Til den knyttedes saa vidt muligt alt, hvad der var kongeligt i Overleveringen, saavel det stedlige Smaakonge-Sagn som Sagnet om den forsvundne Landsby med Kongsnavn.

X.

I Provst Jacobsens Optegnelser anføres Stednavnet »Kongsgaard«, som imidlertid afvises af Stednavnebogen med den Bemærkning, at »Jacobsens Form Kongsgaard tør vist kun opfattes som et Forsøg paa at bringe Mening i Nordby Bys Bog's Kongsbord, som sikkert er en forskreven Form«. Men Jacobsen er alt for samvittighedsfuld til, at han ikke skulde betegne et saadant Tyd-

ningsforsøg som en Hypotese. Byens Bog har da ogsaa Formen *Kongaaards Mark*, og den Antagelse ligger nærmest for, at *Kongsbol* og *Kongsgaard* er de oprindelige Former, medens *Konsbord* er en senere fremkommet Sammenblanding eller Sammenslyngning af de to. Det synes ganske rimeligt, at Kongen har haft en Gaard paa det 16 Otting store Bol, og at dens Jordtilliggende snart kaldtes *Kongsbols*, snart *Kongsgaards* (*Kongsgaards*) *Mark*.

Ifølge Jacobsen var *Kongsgaard* »en nu forsvunden Gaard, formodentlig en Hovedgaard«, som maaske laa paa Matr. Nr. 26, og hvis Agre strakte sig »fra Gallagrene i Nord lige ned til Høje Klint i Syd«. Dette svarer ret nøje til *Kongsbols Mark* efter Markbogen. Matr. 26 er en *Bondegaard*, hvis nordøstligste Agre støder op til *Kirkegaarden*, og *Kongsgaarden* skal altsaa have ligget lidt Sydvest for Kirken.

De nævnte *Gallagre*, der ligger paa samme Nr. 26, siges at have deres Navn efter en Galge, som skal have staaet her. Sammesteds fandtes ogsaa *Gallestenene*, der i en Indberetning til Nationalmuseet 1808 omtales saaledes af Sognepræsten, *Poul H. Heegaard*: En aflang Firkant, 50 Skridt lang, 10 Skridt bred, omgiven af store Sten.« *Heegaard* opfatter Stedet som et gammelt *Tingsted* og udbryder pudsigt dybsindigt, efter at have nævnt Sagnet om Galgen: »Skulde det maaske være for at vise dyb Foragt for Hedenskabets Retspleje, at man just valgte dets Tingsted til *Rettersted*?« — Jacobsen derimod omtaler *Gallestenene* som »en nu forsvunden stor Oldtids Stensætning, bestaaende af et stort Gravkammer i Øst, hvori er fundet Stenredskaber, og en omfangsrig, af store opret staaende Stene bestaaende Stenindhegning« — hvad der nærmest faar en til at tænke paa en *Langdysse*.

Desværre er alle Stenene blevet fjernet, saa der nu intet Spor er tilbage, hverken af *Gravkammer*, *Tingsted*

eller Rettersted saa lidt som af Kongsgaard. Men der er ingen Tvivl om, at Matr. Nr. 26 er »historisk Grund«.

XI.

Til Slutning skal her gøres et Forsøg paa at rekonstruere Historien.

Der var i Middelalderen ikke fem, men fire Landsbyer paa »Nordlandet«: mod Nord N o r d b y med et Tilliggende af 32 Otting Jord, mod Syd M a a r u p, ligeledes med 32 Otting, mod Øst S ø b y med 40 Otting og mod Vest G l i s t r u p med 40 Otting, hvoraf den sydlige Del udgjorde et K o n g s b o l paa 16 Otting. Paa Kongsbolet, Sydøst for Glistrup By, laa en K o n g s g a a r d.

Paa et eller andet Tidspunkt fik en af Kongerne i Sinde at bygge en Kirke for »Nordlandet«. Da de ældste Dele af den nuværende Kirkebygning skal være fra Begyndelsen af 1200-Tallet, er det muligvis V a l d e m a r S e j r, der har ladet den opføre. Og ligesom f. Eks. Asser Rig lod Kirken i Fjenneslevlille bygge lige op ad sin Gaard, saaledes gjorde Kongen nu ogsaa her. Glistrup Kirke, som den formodentlig blev kaldt, kom til at ligge umiddelbart Øst eller Nordøst for Kongsgaarden, hvor den ikke blot laa bekvemt for Gaardens Beboere, men ogsaa tilpas midt imellem de fire Landsbyer, der skulde udgøre dens Sogn.

Om Tilvejebringelsen af Bygningsmaterialerne melder Sagnet, at Murstenene skal være brændt i V e s t e r M a d e, Syd for Maarup, af Ler fra Lergravene tæt derved, medens Tømmeret hentedes i M e j l s k o v Nord for Nordby (hvor der engang skal have været Skov) og tilhuggedes paa Timmerballe (d. e. Tømmerballe) Nord for Kirken. (D. S. Ny Række III 57—58.)

Senere blev Kongsgaarden nedlagt og nedbrudt. Halvdelen af Kongsbolet blev skænket til Præste-Embedet, og Resten blev bortfæstet til Kronens Bønder. Men om disse Begivenheder fandt Sted i den antydede Orden, er ikke til at sige. Tidspunktet saavel som de nærmere Omstæn-

digheder er gaaet helt i Forglemmelse. Det ligger fristende nær at mistænke Marsk Stig, som ødelagde Kongeborgen paa Sydsamsø, for ogsaa at have hærget Kongsgaarden paa »Nordlandet«. Men Historien melder intet, der direkte kan underbygge en saadan Mistanke.

Vi kommer nu til den Katastrofe, som i Middelalde-

Fig. 3. Nordby Kirke.

rens sidste Del ramte Sognets Byer, idet Nordby, Søby og Glistrup lagdes øde. Ogsaa her kunde det være fristende at mistænke Marsk Stig, som udtrykkelig siges at have plyndret hele Samsø. Men Overleveringen udpeger Lybækkere eller Sørøvere som Gerningsmændene.

Beboerne fra de tre ødelagte Byer flyttede sammen i det nuværende Nordby for bedre at kunne værge sig en anden Gang, og Præsten flyttede med; men den Dag i Dag hedder et Stykke Jord, der støder op til Glistrup Agre, Præstens Gaardsted; der har Præstegaarden vel saa ligget før.

Ved den stedfundne Omvæltning var Forholdet mel-

lem Kirkens og Byernes Beliggenhed blevet skævt. Men Stedet, som Gudshuset stod paa, var helligt og minderigt, og Gravene paa Kirkegaarden bandt. Desuden var der jo ikke længere fra Nordby og Maarup dertil, end der altid havde været. Derfor findes Kirken stadig paa sit gamle Staasted.

Den er blevet udvidet gentagne Gange (1494 og 1531), saa den nu er Øens største, »S a m s ø s D o m k i r k e«, som Christian X kaldte den under et Besøg for faa Aar siden. Den er ogsaa blevet forskønnet. Hvert Aarhundrede har ydet sit Bidrag: Hvælvinger, Kalkmalerier, Taarn, Kor, Prædikestol, Altertavle, Lysekroner, Orgel, Løbere o. s. v. Adskilligt er forandret eller fornyet. Men Grunden, den staar paa, er den samme som altid.

Fjernt fra Byerne og Vejens travle Uro ligger da den gamle Kirke, hvor den altid laa, med sine skinnende hvide Mure og sin Kirkegaard, omgivet af grønne Markers Fred. Den hviler paa Bakkeskraaning, ligesom paa Vej opad. Et Par Udflyttergaarde har rejst sig i dens Nærhed; det landlige Dagliglivs Lyde trænger af og til ud fra dem. Ellers høres i den store Stilhed kun Lærkesangen, der rislende fylder Luften over de dødes Have, og Kirkeklokkens Klang, naar den kalder paa Sognets Beboere, baade de levende og dem, der er døde. Viden om breder Land og Hav og Øer sig i et storslaaet Panorama, en Verden, hvor alt veksler og skiftes om. Men selv staar Kirken, det gamle Hus, Sognets ældste, som et Symbol paa det faste og uforanderlige i Tilværelsen, saavel som paa Menneskesindets evige Higen eller Dragning derimod.

J a k o b M. H a n s e n.

LIDT OM KALUNDBORG NEDLAGTE LATINSKOLE

II.

Ved Dan Lund.

Indledning.

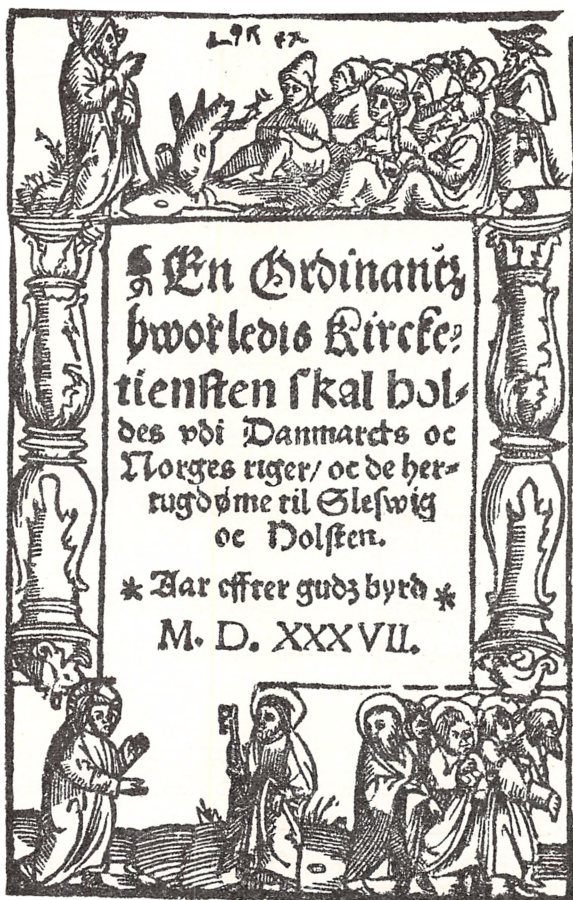
Skolevæsenet er kendt allerede fra Oldtiden, idet der fandtes Skoler i Ægypten, Indien og flere andre Steder, derefter er det de gammelgræske Skoler i Athen og Alexandrien, hvis Undervisning omfattede alle Grene af den menneskelige Viden, der gør sig gældende. Disse Skoler besøgte fra fremmede Lande, og Romerne førte Lærdommen med sig til Italien, hvor Kejserskolerne opstod. Med Romerrigets Fald sank Skolerne hen i Forglemmelse, indtil Kristendommens Indførelse atter gav dem Liv.

Klosterskolerne og Domskolerne var gennem flere Aarhundreder de eneste højere Læreanstalter, indtil Universiteterne opstod.

Ikke blot i Udlandet, men ogsaa herhjemme, havde det Middelalderen igennem været den katolske Kirkes Sag, at sørge for Undervisningen, enten i Klosterskoler, der opretholdtes af Munkeordener, eller i Stiftsstæderne i Dom- og Kollegiekapitler (Kathedralskolerne), eller i mindre Latinskoler, men alle stod de under gejstligt Tilsyn. De første Lærere var Munke, og den middelalderlige Skoles Sprog var Latin.

I den sidste Halvdel af Middelalderen grundlagde Byerne et selvstændigt Skolevæsen med Skriveskoler og lærde Skoler.

Med Reformationen, fra 1524, reformeredes ogsaa Skolevæsenet, og Latinskolerne ordnedes væsentligst efter den saksiske Skoleplan af 1528, som Kristian den Tredie

Kirkeordinansen af 1537.

lagde til Grund for sin danske Kirkeordinans af 2. September 1537, der var gennemset af selveste Luther.

Den nye Skole blev en ensidig Latinskole, hvor Undervisningen bestod i latinsk Læsning, Skrivning og Tale,

Katekismus, Bibel og Musik, alt til Bestridelse af Kirketjeneste, idet Hørerne skulde forfremmes til Præster, og Eleverne benyttes som Løbedegne. Denne Skole blev den dominerende i hver Købstad, og fra denne Tid maa saaledes ogsaa den egentlige Latinskole i Kalundborg regnes.

Skolebygningen.

I det sydøstlige Hjørne af Vor Frue Kirkegaard ligger, indbygget i Kirkegaardsmuren, den gamle sentmiddelalderlige Kirkelade af mørkerøde Munkesten i Munkeforbandt med kamtakkede, blindingsprydede Gavle, i hvilken Tiendekornet gemtes. Den er antagelig opført i Slutningen af det 15. Aarhundrede, og kaldes sædvanlig »Dronning Margrethes Vognport«.

Den ene Gavl vender ud mod Præstegade, den anden mod Kirkegaarden »imellem den store Rist og Sognepræstens Bolig«, siger Paludan. Kirkeristen var et Jerngitter, der laa vandret over en Grube eller Grøft foran Kirkegaardlaagen og spærrede Adgangen for Smaakreaturer. H. N. Clausen, hvis Fader var Præst i Kalundborg 1796—1797, omtaler denne Rest saaledes: »...jernristen, der førte ind paa Kirkegaarden, og som stod for mig som en Faldgrube for de smaa Barnefødder ...«. ¹⁾

Bygningen omdannedes, antagelig 1537, lige efter Reformationens Indførelse til Latinskole, og havde et sjældent Bibliothek, hvorfra stammer 3 Folianter, der alle er forsynede med Lænker, som skulde sikre, at de ikke forsvandt fra Samlingen. De fandtes i et af Kirkens Materialkamre, og opbevares nu som et Klenodie i Nationalmuseet. Den ene Foliant er Kalvins Kommentar til Pauli Brev og stammer fra 1551, den anden et græsk Leksikon fra 1548, den tredie, fra 1573, en af Davids Psalmer.

Ældre Folk har fortalt mig, at de som Børn har hørt sige, at de Handlende i tidligere Tid har solgt Svedsker i Kræmmerhuse, der var lavet af Papir fra gamle Bøger, der var fundet i »Vognporten«.

En af Bøgerne fra Latiskolens Bibliotek.

(Fot. fra Nationalmuseet.)

Bygningen blev ved Nedlæggelsen i 1739 solgt, og senere af Amtsforsvalter Rasmus Salten benyttet som Vognport og Materialhus. I 1788 blev der tærsket Korn i den. I 1837 tilhørte den Købmand Ostermann. Hvad den ko-

stede og hvortil Summen er anvendt, vides ikke, men jeg haaber, ved fortsatte Undersøgelser i Rigsarkivet, engang at løse Spørgsmaalet.

I 1905 overtog Nationalmuseet Bygningen, men overdrog den i 1918 til Kirken. I 1918—1919 blev den indrettet til Varmehus for Kirken, og underkastedes samtidig en gennemgribende Restaurering. Den har i hver af Gavlene en stor, fladbuet Ladeport og derover en Blindingsdekoration i Gavlfeltet; i Sidemurene Lyssprækker, der indvendig sidder i fladbuede Blindinger.

Beboerne klagede over, at Latnskolen blev nedlagt, og at dens Kapital blev lagt til Slagelse Latinskole, hvori Disciplene fra Kalundborg og Omegn havde Fortrin for andre til at nyde »Kostpenge og Oplag«, men hvem havde Raad til at sende Børnene til Slagelse, hvis Latinskole forøvrigt omtrent 100 Aar senere led samme Skæbne?

Rektorboligen.

I det nordvestre Hjørne af Vor Frue Kirkegaard og indføjjet i Kirkegaardsmuren ligger en lille, men ret høj sengotisk Bygning af mørkerøde Munkesten i Munkeforbandt, 2 Stokværk høj, vistnok fra det 15. Aarhundrede. De kamtakkede Gavle er smykkede med rektangulære Blindinger, af hvilke de tre midterste paa østre Gavl har Mønsterværk i Zigzag. Om alle fire Ydermure løber Tandsnitskifter, Taget er af Tegl.

Den har i sin Tid gjort Tjeneste som Præstebolig²) og har i hvert Fald efter Reformationen været Bolig for Latinskolens Rektor, indtil Skolens Nedlæggelse i 1739, hvorefter den benyttedes som dansk Skole for fattige Børn, og fra 1816 som Fattighus indtil den i 1877 underkastedes en grundig Restaurering og indrettedes til Ligkapel. Bjælkelaget mellem de to Stokværk fjernedes, og Indgangen gjordes bredere, men de gamle Vinduesaabninger bibeholdtes.

Professor Kornerup undersøgte den da og mente, at

hvert af de to Stokværk oprindelig havde været uden indre mindre Inddelinger, og kun havde udgjort to store Rum. Til det nedre og enklere udstyrede var der Adgang gennem en smukt profileret Dør fra Kirkegaarden, medens det øvre havde Rester af Kalkmalerier og havde kunnet opvarmes ved en Kamin. En Vægniche var maaske bestemt til Boghylder, og to Døre havde ført ud til en Svale, hvorfra Trappen førte ned, og hvorfra Rektor ogsaa kunde nyde Udsigten over Fjorden.

De to Stokværk fik Lys gennem en Række smaa fladbuede Vinduer, omrammede af spidsbuede Blindinger. Paa Væggene i øverste Stokværk fandtes foruden Kalkmalerierne en Indskrift med gotiske Bogstaver: »Laus in deo in perpetuum«. (Til Guds Pris i Evighed).

Da Bygningen blev dansk Skole, blev det Klokkeren, som ogsaa var Kordegn, paalagt at holde en Student til Undervisning. Denne Student fik i 1788 bevilget en Vindovn, som leveredes af Købmand Anders Faaborg til »Skolen ved vor Frue Kirkegaard«, men det var først efter to Aars Forløb, at Købet blev godkendt, idet den ene af de elegerede Borgere, der skulde træffe Afgørelsen, paastod, at en Ovn »ej behøvedes i saa lidet et Værelse eller Kammer, som Kordegnens Students, der desuden maa være meget lunt i sig selv, da Bygningen som bekendt er tyk Grundmur«. ³⁾)

Skoleordenen.

Under Kristian den Anden bestemtes det, at alle Købstadbørn, der vilde lære Latin, skulde gaa i Købstadens Skole, hvor de ikke maatte revses saa »umaadelig og uskjellig«, som det før var Tilfældet.

Skoletiden var 12 Timer daglig, dog med en a to Hviletimer tre Gange og en Fridag hver Uge, i hvilken der ingen Helligdag var. Det var Disciplene forbudt at klæde sig ud og løbe omkring og trygle eller »bedrive anden Skalkhed, som de hidtil have gjort«. De tiggende

Disciple bar en sort Kappe, der naaede til Fødderne og me $\ddot{c}$ en Slidse, hvorigennem Haanden blev stukket ud, og paa Hovedet en rund Hue med en lang Hale, der hang ned ad Ryggen.

Latinskolen.

(Fot. fra Nationalmuseet.)

En af de ældste Rektorer ved Latinskolen i København, Claus Theophilus (1566—76) udstedte Regler for Disciplinen, hvilke Regler lagdes til Grund for de fleste andre Latinskoler i Landet. Eleverne maatte ikke bade, medmindre de havde en Hører tilstede. De maatte ikke bære Vaaben og indlade sig i Slagsmaal. Deres Klæder skulde være sorte, blaa eller af »anden ærbar Lød«. De skulde være renvaskede og kæmmede, vaske Munden med rent Vand hver Morgen, benytte Lommetørklæde og maatte ikke nyse andre Mennesker i Ansigtet. De skulde møde til Undervisning om Sommeren Klokken 5 og om Vinteren Klokken 6. Mortensaften og Juleaften maatte de synge for Folks Døre. Naar de som Kordrenge sang i Kirken, maatte

de ikke have Hat eller Hue paa, undtagen naar det var koldt. Onsdag og Lørdag skulde Hørerne overhøre dem — der taltes kun Latin — og gennemgaa deres Stile. Fire Gange aarlig skulde Rector og Hørere lade dem disputere indbyrdes om, hvad de havde lært i det forløbne Fjerdingaar, og den, som ikke stod sig, skulde en hel Dag sidde paa det bare Gulv.

Tilstandene var iøvrigt økonomisk slette. Det var mere velment end heldigt, da Frederik den Anden i en Forordning af 1578 gav Paalæg om, at Rectorer og Hørere skulde have Kosten hos Borgerskabet, hvor de gik paa Tur i Familieme, for det skulde jo ende galt. Hørerne klagede over Kosten, og Borgerne beklagede sig over, at Hørerne var utilfredse, hvorfor Enden ogsaa blev, at disse uheldige Forhold meget snart hørte op af sig selv.

I 1604 blev det ved Lov paabudt, at der i alle Statens Skoler to Timer om Dagen skulde forelæses noget af den i Skolerne med Lænke fastgjorte latinske Bibel. Peblingene skal øves i at tale Latin og 2 a 3 Gange ugentlig skrive latinsk Stil.

Det forbydes at gaa ud paa Landet og betle. Posepilte, der udgiver sig for Peblinge, maa af Peblingene trækkes ind i Skolen og piskes med Ris.

Rektor og Hørere brugte flittigt Birkeriset og Ferlen, en Træstaver med metalbeslaaet Hoved, men Brugen maatte ikke udarte til Lemlæstelse undtagen over for »store Rebeller«. Dette Paabud overholdtes dog ikke, trods Indskærpelse i 1555, hvorfor det maa gentages i Kristian den Femtes danske Lov.

En Elev har overleveret Eftertiden følgende Klagesuk⁴):

Af Rumpen min slog han ej fejl,
den mig da havd' i Hænde,
han gav mig mangt et Slag og Stød,
saa mangen Ferletage,
at jeg mig ønskede heller død
end lide saadan Plage.

Drukkenbolte, Horkarle, Nattesværmere m. fl. kunde bortvises af Skolen. De maatte ikke besøge Kroer, Ølkældere eller Kipper eller søge Omgang med Skøger og farende Svende. Man forstaar, at mange af Eleverne var velvoksne Karle.

Skolemester med Ris og Ferle. (Kalkmaleri i Tuse Kirke: Jomfru Maria følger Jesus i Skole. Ifl. »Jesu Barndoms Bog«, en Folkebog, udgivet paany 1915, førte Maria sin Søn til Mester Jordan og bad ham lære Barnet at læse og skrive, »men slaa ham ikke hastelig!«)

Allerede i den katolske Tid havde det været Skik og Brug, at ældre Latinskoledisciple forrettede Degnetjeneste i nærliggende Landsogne og oppebar Degnelønningen, og i Kirkeordinantsen blev det fastsat, at Degnetjeneste i 2 Miles Omkreds fra en Købstad skulde »følge« Byens Latinskole, hvilket skete efterhaanden som Degnene afgik ved Døden. Det var disse Disciple, der kaldtes Løbedegne.

I et Lovbud af 1643 hedder det, at en af de ældste Latinskoledisciple kan sendes ud paa Landet som Løbedegn, »hvor der ingen fast Degn findes«.

Paa Landemodet i 1647 tilkendegav Sjællands Biskop, Jesper Brochmann, Kongens Vilje og Befaling: »at Rectorer, Conrectorer og Hørere skulde bruge lange Kapper, og afholde sig fra at bære Klingsporer, Støvle til Anklerne nedhængende, med lange linnede Støvlemanchetter, samt Haaret nedhængende over Panden til Øjnene, og andre unyttige Moder, men foregaa med deres Tarveligheds Eksempel«.

Den 7. Februar 1694 udkom en Forordning, hvorefter Kongen kalder alle Rectorer og Conrectorer efter Biskoppens Indstilling. De skal foruden Kundskaber »og have det Pund, at de med Frugt og Nytte kan undervise de Unge«, de maa ikke blive saa gamle, at de »taber Lyst, Munterhed og Fyrighed«, de maa ikke modtage St. Thomasoffer eller anden Skienk, de skal gaa i sorte Klæder uden Kaarde med en liden Krave og Kappe. Disciplene skal, naar de gaar i Kirke, bære sorte Klæder, men ellers tillades baade Hørere og Disciple at bære anden efter deres Stand anstændig og sømmelig Dragt. Alle Skoler bør være den hellig Aands Værksted, og der fastsættes derefter Bestemmelser om, hvorledes Undervisningen i det hele skal finde Sted.

Der skal alle Dage læses for Disciplene om Sommeren 4 Timer før og 3 Timer efter Middag, og det offentligen i Skolen under Rectors og Conrectors Tilsyn, men man forbløffes unægtelig ved at høre, at Dagens Arbejde begyndte Klokken 4 a 5, Middagen indtoges Klokken 10, Aftensmadden Klokken 5 (17) og Sengetiden var Klokken 8 (20).

Det maa dog erindres, at det varede et Par Hundrede Aar, inden man kendte det elektriske Lys. Mange Steder var det saaledes, at Disciplene selv skulde skaffe Lysepraase, og derfor maatte man af økonomiske Grunde indrette sig, som man gjorde.

1630. Magister Hans Pedersen Kalundborg (Calundanus) født 1599 eller 1605 i Kalundborg, hvor hans Fader Peder Jacobsen var Borger og Silkevæver. Denne døde 1641, Moderen Bodil Christensdatter, er født 1579, død 1649. Efter nogle Aars Undervisning hjemme, blev han sendt til Roskilde Skole, hvorfra han 1624 blev dimitteret til Akademiet og 1627 udvalgt til øverste Hører (5te Klasses Hører) ved Roskilde Skole. Her udviste han en saadan Dygtighed, at han 1630 blev beskikket til Rector i Kalundborg. Imidlertid fik han Lyst til at rejse udenlands, hvorfor han 1633 opgav sit Embede og rejste til Wittenberg med sin yngre Broder, senere Rector og Professor i København. 1635 kom han hjem og blev Magister, men blev samme Aar af Kansleren Friis overtalt til at ledsage hans Dattersøn Niels Kaas til Holland og Frankrig; Kaas døde her 1637, og kort efter vendte Hans Kalundborg tilbage til København. Aaret efter, 1638, blev han Conrector (Førstelærer) i Roskilde, 1639 Rector i Malmø, hvorfra han 1641 blev udnævnt til Rector i Roskilde. I Slutningen af samme Aar blev han ved Enstemmighed valgt til at have Sæde i Capitlet, som Canonicus. Ved alle højtidelige Lejligheder benyttede Capitlet ham som Repræsentant, saaledes holdt han en Tale ved Regensen Indvielse 1642, og i 1660 blev han tilligemed Lector Hein paa hele Capitlets Vegne sendt til København for at underskrive Suverænitetssakten. I hans Alderdom blev Skolearbejdet ham for besværligt, og han fik derfor paa Ansøgning sin Søn Peder Schade til Medhjælper. Han døde 10.—4. 1669 (eller 1671) og er begravet i Roskilde, hvor han selv har sat sig en latinsk Gravskrift.

I Malmø havde han 1640 ægtet Poula Danclevie (død 1700 i Ægteskab med Magister Arnold Ruh-

mann, Conrector og Lærer i Roskilde), med hvem han havde 16 Børn, af hvilke de 9, der overlevede Faderen, antog Navnet Schade.

1633. Anders Pedersen Vardberg.
1638. Magister Marcus Hein, Slangendorficus.
1641. Oluf Olufsen, død 1660, »en meget lærd Mand«.
1660. Knud Larsen, Morslet, siden Præst i Seest.
1662. Anders Jacobsen Herlufsmagle.
1663. Magister Clemen Christian Clementin, død som Sognepræst i Sæby-Hallenslev 10.—6. 1680. Han var gift med Johanne Barcher, en Bispedatter fra Viborg, som 2 Aar efter hans Død ægtede Magister Christian Schade, død som Sognepræst i Sæby-Hallenslev 1685, en Søn af den ovennævnte Hans Pedersen Calundanus.
1667. Magister Niels Sperling, Magister 1663, Sognepræst i Hjembæk 1670. Provst.
1670. Laurits Peder Skive. Magister 1667.
1673. Magister Ludvig Pontoppidan, født 7.—3. 1648 i Vejle, hvor Faderen, Magister Henrik Pontoppidan da var Præst. Hans Moder Anne Krabbe »var af de gamle adelige Krabbers Slægt«. Hen deponerede 1667, blev 1675 Magister, 28.—5. 1675 Sognepræst i Herlufmagle, og Provst. 1691 Præst ved Aarhus Domkirke og Provst i Hasle Herred. I denne Stilling døde han den 27.—9. 1706 som Consistoriasessor. 1677 ægtede han Barbara Backer, født 1648, død 1689, Enke efter Formanden, Magister Jens Spend i Herlufmagle, og 22.—4. 1691 ægtede han dennes Broderdatter Helle Sophie Spend.⁶⁾
1676. Magister Israel Pontoppidan, den forriges ældre Broder, født 17.—3. 1646, blev Rector her efter Broderens Forflyttelse. Senere blev han Sognepræst i Butterup og Tudse ved Holbæk, og Provst. Han var gift med en Datter af Sognepræst Niels Hansen Munk i Torkildstrup, der senere var Capellan i Helsingør.

- 16.... Isaach Joachim Schumacher til 1695.
1695. Magister Jesper eller Casper Schade, født 19.—6. 1674, død 1726, var en Søn af Mag. Peder Schade, Rector og Lector i Roskilde, og en Sønnesøn af Kalundborgs Rector, Mag. Hans Pedersen Calundanus. Han blev Student fra Roskilde Skole, 1691 Hører ved samme, 4.—3. 1695 Vicerektor i Kalundborg og 9.—5. samme Aar Rector. Den 8.—5. 1699 fra- traadte han dette Embede for at rejse udenlands, og efter sin Hjemkomst blev han 1704 Faderen ad- jungeret med Succession, 1711 Conrector, og efter Faderens Død den 18.—2. 1712 Rector samt Lector theologiæ og Notarius i Kjøbenhavns Consistorium. Han døde 1726 og var først gift med Charlotte Amalie Braem, død 1714, senere med Anne Catha- rine, en Datter af Professor Hans Wandall.
1699. Frantz Trojel, død 1718.
1719. Nicolaj Wegner, Magister 1716, død 1722.
1722. Magister Jacob Peder Jersin.
1724. Jens Pedersen Rahr.
1726. Magister Christian Ulrich Abildgaard, Magister 1735, en Søn af Premierløjtnant Jens Abildgaard, født 1698, blev ansat her den 26. August 1726 og var her til 1740, da Skolen ved Nytaarstid nedlag- des, hvorefter han blev Conrector i Helsingør, og Rector sammesteds 1747. Død 1773. Han var to Gange gift, første Gang den 3.—5. 1734 med Bir- gitte Amundin, Datter af Capellan Hans Amundin af Kalundborg, hun døde imidlertid allerede Aaret efter den 11.—3. i Barselseng med en Søn, og Abild- gaard ægtede derefter Farver Feilbergs Datter af Kalundborg. Han var en »ypperlig Rector og en Fader baade for Skolens Kolleger og Discipler« og »en haard, men duelig Lærer«, hvad de mange dyg- tige og virksomme Mænd, han har dimitteret til Universitetet, er Bevis nok for.

Fra Skolen er blandt andre dimitteret:

Magister Søren Pedersen Calundanus, f. 23.—10. 1067 i Kalundborg, Broder til Hans Pedersen Calundanus, Student 1626 sammesteds. Efter en længere Udenlandsrejse blev han 1633 Magister og Provst paa Klostret, 1635 Conrector, 1638 Rector ved Københavns Skole, 1646 Professor ved Universitetet. Han var gift med Kirsten Caspersdatter, og døde 25.—11. 1657 efter at have skænket Vor Frue Skole i København et Legat paa 300 Rdl.

Jørgen Olufsen Calundanus blev 1676 Student fra Kalundborg, 1682 Sognepræst i Lillebrænde, 1692 i Gundslev, hvor han døde 1702 barnløs.

Christen Schmidt, født 15.—9. 1721 i Kelleklinte, Student 1739 i Kalundborg. Theologisk Embedseksamen Juli 1741. 1756 blev han Notarius publicus i København, hvor han døde som Justitsraad 1810. Han stiftede et Legat paa 4000 Rdl., hvis Renter tilfaldt Fattige i Kalundborg.

Sognepræst Carl Ulrich Amundin, født i Kalundborg 15.—11. 1710, Student i Kalundborg og dimitteret fra Latinskolen af Rector Abildgaard 1729, Capellan i Kalundborg 1730, 17.—4. 1739 residerende Capellan efter Faderen sammesteds, 20.—7. 1753 Sognepræst sammesteds, 1758 Provst. Han var gift med Adelgunde Unruch og døde 1773.

Han var Catechet efter sin Broder ved Trinitatis Menighed i København 1736 og i 1737 ordineret til personel Capellan hos sin gamle Fader, der da var residerende Capellan i Kalundborg.

Peter Ephraim Monrad, født 26.—5. 1712 i Tømmerup, hvor Faderen Peder Manasses Monrad, gift med Gundil Pedersdatter Børkop var Præst i 45 Aar. Han besøgte Latinskolen i Kalundborg og blev 1730 af sin Fader dimitteret til Universitetet. 1739 blev han Pageinformatør, 1743 Capellan i Hillerød, 1746

Sognepræst i Nysted, 1757 i Idestrup, 1766 Stiftsprovst og Sognepræst i Aarhus, hvor han døde i Maj 1793.

Jacob Bagger, født 1717, deponerede c. 1735 fra Kalundborg, var 1740 Dekanus ved Communitetet, rejste udenlands og blev siden Sognepræst i Skamstrup. 1771 i Hagedsted og 1779 i Kundby. Han var gift med Cathrine Hedevig von Aspern og døde 1789.

Christopher Gottschalck, født 17. Juli 1717 i Viskinge, hvor Faderen var Sognepræst, dimitteret 1730, død som Præst i Odense 28.—4. 1778.

Holger Rørdam, død som Provst i Ringsted Herred.

Frantz Reenberg, død som Præst paa en Ostindiefarer.

Otto Langemack, død som Borgmester og Consumtionsforpagter i Kalundborg 1755. Enken ægtede senere Fr. Reinholdt Zelling.

Christopher Bergen, død som Præst i Helsingør, dog var han efter Skolens Reduktion dimitteret fra Helsingør.

Hans Bonum, død som Klokker i Ringsted.

Jens Busk, død i Helsingør Daarekiste.

Johan Barthold Lodde, født i København 31.—10. 1706, skulde være dimitteret fra Kalundborg 1721, men Rectoren døde, og han deponerede privat 1722, tog 1726 theologisk Embedseksamen og døde 1788 uden at opnaa Embede.

Af H ø r e r e kendes:

Hans (Johannes). Rector. død 1538.

Niels Ipsen 1576.

Anders Tjerrebo 1579.

Jørgen Hansen Hammer, død 1621.

Mads Mouritsen. 1630 forflyttet til Aarby.

Niels Lauritsen Svane, 1633 forflyttet til Svallerup.

Boe Ottesen, død 1637.

Lauritz Nielsen Gram, gift med Maren Pedersdatter,
død 16.—5. 1661.

Niels Graae, død 1696.

Hans Amundin, var først Hører i Kalundborg, gift med Helvig Graae, død 1739. Hans ældste Søn Niels var ham adjungeret, men døde før Faderen.

Carl Ulrich Amundin, succederede sin Fader den 17.—4.

1739, men blev 20.—7. 1753 kaldet til Sognepræst.

Om de alle har gjort Tjeneste ved Latinskolen vides ikke, men det er sandsynligt, da de alle er Capellaner.

Latinskolens Kapital.

I Vor Frue Kirke i Kalundborg fandtes et Kapel og flere Altere, som St. Annæ, St. Erasmi, St. Gjertruds⁷⁾, den hellige Jomfrues, hellig Korses og Guds Legems, som alle havde deres egne Ejendomme og Indtægter; disse Indkomster blev ved Reformationen henlagte til den latinske Skole og Præsterne.

Iøvrigt samlede Latinskolen sin Formue ved milde Gaver. Giverne er kendte og anføres her.

1586 den 29. August. Maren Jørgensdatters Gavebrev til Sko og Klædér til fattige Skolepeblinge 12 Mark.

1601 den 18. November. Steen Brahe, Høvedsmand til Knudsstrup, Gavebrev til Skolen 100 Rdl., hver til 80 Skilling.

1613 skænkede han til det latinske Skolehuses Vedligeholdelse 50 Rdl.

1614 skænkede han til nederste Hørers Underholdning 50 Rdl., hvilken Kapital var anbragt i et Hus i Præstegaden, og gik tilgrunde med dette i 1659.

1619 den 24. December skænkede han til fattige Skolebørns Underholdning 100 Rdl.

1647 den 13. Januar gav Borgmester Peder Hansen til Skolebørnene 50 Slettedalere.

1660 oprettede Magister Elias Eisenberg et Legat uden Fundats, hvori Skolen fik 100 Slettedalere, udlagt i 7 Lodder i Nyvang.

- 1675 den 23. December gav Amtsforvalter eller Ridefoged ved Slottets Gods Christen Hansens Enke, Maren Lauridzdatter til den latinske Skole at uddele til fattige Disciple 200 Rdl.
- 1725 den 29. Januar Sophie Brahes Gave til den latinske Skole 100 Slettedalere.
- 1726 den 29. November Gavebrev fra Borgmester Bagge Laugesøn Roed til den latinske Skole paa en Lod Jord i Nyvang, hvis Rente hver Jul skal uddeles til »flittige og skikkelige Disciple«.

Da Skolen ved Kristian den Sjettes kongelige Rescript af 9.—10. 1739 nedlagdes og forenedes med Slagelse latinske Skole, ejede den, efter de af Rector Otto Rhed ved sidstnævnte Skole meddelte Oplysninger med Provst Amundins tilføjede Rettelser fra 1702:

1. Jordegods erhvervet ved Gaver til Rectors Underhold, Hartkorn 48 Tdr., 2 Skpr.
2. Lodderne i Nyvang, $5\frac{1}{3}$ Lod Jord.
3. Landgilde af en Gaard i Svallerup, aarlig 4 Tdr. Byg^s)
4. Refusion af Kalundborg Slots Ladegaard 138 Rdl. 4 Mark, hvoraf Rector fik 34 Rdl. 4 Mk., og Disciplene 104 Rdl.
5. Degnerefusioner:
  - a) af Arz Herred 41 Rdl.
  - b) af Skippinge Herred 19 Tdr. $6\frac{2}{3}$ Skpr.

Da Hartkornet, de 48 Tdr. 2 Skpr. (Nr. 1 ovenfor), blev solgt til Kalundborg Ladegaards Ejer, Grev Lerche for ...	1500	Rdl.	0	Mk.	0	Sk.
og samme Gaards Ejer frikøbte sig fra den aarlige Afgift af 138 Rdl. 4 Mk. (Nr. 4 ovenfor) for:.....	3000	—	0	—	0	—
og den udestaaende Kapital (de foran- nævnte Gaver) androg	788	—	2	—	0	—
	<hr/>					
ialt ...	5288	—	2	—	0	—
med Fradrag af Kordegnens	93	—	2	—	0	—
	<hr/>					
var den kontante Sum, Slagelseskolen modt.	5195	Rdl.	0	Mk.	0	Sk.

Hertil kom Degnepensionen fra Arz Herred (Nr. 5 ovenfor)	41 Rdl. 0 Mk. 0 Skpr.
og Indtægt af $5\frac{1}{3}$ Lod Jord (Nr. 2 ovenf.)	15 — 3 — $11\frac{1}{4}$ —
eller en aarlig Indtægt af	56 — 3 — $11\frac{1}{4}$ —
og endelig i Byg (Nr. 3 og 5 b ovenfor) ...	23 Tdr. $6\frac{2}{3}$ Skpr.

Af de ovennævnte Midler fik Slagelse Skole saaledes en aarlig Indtægt af over 300 Rdl.

*

Kalundborg fik aldrig noget Vederlag for den tabte Kapital, end ikke da Slagelse Latinskole c. 100 Aar senere nedlagdes.

De Latinskolen endnu tilhørende Jordlodder er alle beliggende i Nyvang. Kun en enkelt er Latinskolen Eneejer af, medens den ejer de andre i Fællig med Kirken eller Fattigvæsenet, saaledes:

Matr. Nr.	Hartkorn				Areal m ²	Fondens Andel.	Aarlig Leje. Kr. Ø.
	Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.			
36	0	2	2	$2\frac{1}{4}$	13,416	1	94,78
38	0	2	2	$2\frac{1}{4}$	17,699	$\frac{1}{6}$	21,26
39	0	3	1	$1\frac{3}{4}$	15,902	$\frac{1}{4}$	28,32
42 a	0	1	1	$2\frac{3}{4}$	7,797	$\frac{1}{2}$	26,85
40	0	2	0	$0\frac{3}{4}$	10,244	$\frac{1}{3}$	60,00
							231,21

Matr. Nr. 36 er beliggende noget Nord for Holbækvej, hvor Møllevej støder ud til denne.

Matr. Nr. 38 og 39 gennemskæres af Nørre Alle. Den sydlige Del af 38 deles yderligere af Ole Lunds Vej. Paa den sydlige Del af 39 findes Festpladsen (Dyrskuepladsen).

Matr. Nr. 42 a støder op til Amtssygehusets Epidemifdelingens nordøstlige Ende.

Matr. Nr. 40 støder op til Ejendommene, Husnumrene 29, 31 og 33 paa Holbækvej.

Ved Salg af Lodder og ved Kursavancer paa Kreditfor-
enuingsobligationer havde man i Tidernes Løb opsamlet en
ny Kapital paa 12,900 Kr.

Det aarlige Regnskabsoverskud, 600 a 700 Kr., ind-
sendtes med Regnskabet til Universitetskvæsturen.

Ifølge Landvæsenskommissionskendelse af 1925 om
Udredelse af Bidrag til Dækning af Udgifterne ved Ord-
ning af Kloakeringsforholdene i den østlige Del af Kalund-
borg, kom der til at paahvile Latinskolefondens Andele af
Lodderne følgende Bidrag:

Matr. Nr. 36	Kr.	714,95
» » 38	Kr.	655,64
» » 39	Kr.	212,07
» » 42a	Kr.	103,87
» » 40	Kr.	136,47
		<hr/>
	Kr.	1823,00

der afbetaltes i Løbet af 3 Aar, i hvilke Kvæsturen alt-
saa ikke fik noget Overskud sendt.

Efter Henstilling af 4. Hovedrevisorat, blev det ved
Forhandling med Undervisningsministeriet i 1932 bestemt,
at Fondens Aktiver skulde indsendes til Unversitetskvæ-
sturens direkte Forvaltning, og i 1933 kunde man aflevere
Obligationer til Paalydende Kr. 12.900,00

og kontant Kr. 916,02

hvorefter nu kun Jordlodderne administreres af Latin-
skolefondens Inspektion i Kalundborg, bestaaende af Sogne-
præsten ved Vor Frue Kirke og Politimesteren.

Man har altsaa foruden den i 1739 afleverede Kapital
paa 5195 Rdl., lavt regnet til 2 Kr. pr. Rdl., idet Daleren
i 1739 havde langt større Købeværdi, Kr. 10.390,00
i 1933 afleveret Kr. 13.816,00

eller ialt

Kr. 24.206,00

og Frugterne deraf c. 1000 Kr. aarlig i 200 Aar, uden at
en eneste Øre endnu er kommet Kalundborg tilgode.

Holbæk Latinskole ejede ved Nedlæggelsen i 1739 2497 Rdl. 53 Skl., og Renterne heraf forbeholdtes unge Mennesker fra Holbæk, som nød Undervisning i en Latinskole^o).

Hvad vilde være rimeligere, end at man nu 400 Aar efter Kalundborg Latinskoles Oprettelse og 200 Aar efter dens Nedlæggelse raadede Bod paa gammel Uretfærdighed og lod Renterne tilfalde en eller flere værdige, trængende Latinskoleelever eller Studenter fra Kalundborg? Det var jo dog Givernes Ønske, at Midlerne skulde komme Kalundborg tilgode.

Dan Lund.

HENVISNINGER

- 1) H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie 1877, Pag. 29.
Verner Dahlerup: Ordbog over det danske Sprog. X. 379.
Danske Studier 1904, Pag. 126.
Hugo Matthiessen: Gamle Gader. 1917. Pag. 94.
Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden. XI. 41.
- 2) Mogens Clemmensen og Vilhelm Lorenzen: Kalundborg Kirke. 1922. Pag 3.
- 3) I Aarbogen 1927, Pag. 84, er Leverancen omtalt, og Redaktionen tilføjer: »Latinskolen, før Kirkelade, nu Rum for Kirkens Varmeapparat. Denne og flere Noter skyldes Red.«
Denne Oplysning er desværre ikke rigtig, idet Latinskolen, som anført, nedlagdes 1739, og Bygningen blev solgt til andet Brug. Det maa altsaa have været i den danske Skole, eller Ligkapellet, som Bygningen nu hedder, at Ovnen er opstillet.
- 4) Verset er skrevet af en ukendt Student fra Frederiksborg Latinskole om Korrektor Marcus Bielefeldt 1663—1687 og findes omtalt i Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie 1630—1830. 1933. Pag. 103.
- 5) Citatet efter R. F. J. Henrichsen: Disciplenes Stilling i de latinske Skoler i gamle Dage. II. 28. og Kornerup 1933, Pag. 89.
- 6) C. F. Bricka: Dansk Biografisk Leksikon kalder hende Else.
- 7) Under 28. April 1547 ansøgte Kalundborgs Øvrighed om Konfirmation paa Borgmesteren Rasmus Jensens Valg til Kirkens og dens Personers Talsmand over for Kongen, i Anledning af »Vicarien til St. Gjertruds Alter, at samme ej skulde frakomme Byen«. For Rasmus Jensens Ulejlighed tillagde de ham de 3 Pund Korn for Livstid, som laa til samme Vicarie, som Hr. Hans Jespersen da havde. Dokumentet findes i Gehejmearkivet. Konfirmationen blev givet i København Tirsdag næst Dom. Remiscere 1556. Denne Vicarie henlagdes 1547 til Skolemesteren.
- 8) Se herom min Artikel om Kirkekøb i Aarbogen 1936.
- 9) Albert Thomsen: Tre Indberetninger fra Holbæk, i Aarbogen 1920.

ODSHERREDS-KREDSSENS HISTORIE

1848—1918.

(Holbæk Amts 5. Valgkreds.)

Af **Jens Peter Jensen**, Høng.

(Fortsat fra Aarbogen 1935.)

---

7. **Jens Rasmussen, Veddinge.**

(1864—1889.)

Det var ved Valget til Rigsdagens Folketing den 7. Juni 1864, at Jens Rasmussen første Gang blev Folketingsmand for Odsherred, efter at Chr. Rimestad havde trukket sig tilbage fra denne Landkreds for at blive valgt i en københavnsk Valgkreds.

Det var ogsaa i en mørk og tung Tid for Danmark, at Jens Rasmussen paatog sig dette Hverv. Udadtil havde vi Krigen med Tyskland og Østrig, hvor vi allerede havde mistet Dannevirke- og Dybbølstillingerne, og indadtil var de nye Forfatningsforhold, vi havde faaet i 1848—49, begyndt at vise sig lidt usikre ved de ret indviklede Forandringer, der kom i Aarene 1854, 1855 og 1863 ved Indførelsen af et R i g s r a a d, der fra 1863, ligesom Rigsdagen, bestod af et Folketing og et Landsting, men hvor Valgretten til Rigsraadets Landsting var stærkt konservativ i Modsætning til den almindelige Valgret, som Rigsdagens Landsting var valgt af lige siden 1849.

Jens Rasmussen, der nu uafbrudt kom til i 25 Aar at være Folketingsmand for Odsherred, var en Husmands-*søn* fra det i politisk Henseende berømmelige *K u n d b y S o g n*, hvor hans Fader, Husmand og Skrædder Rasmus Hansen, først havde et Hus i Marke, hvor Sønnen Jens

blev født den 28. August 1822. Senere flyttede Rasmus Hansen med sin Hustru, Birthe Jensdatter, og Børnene til et andet Hus i Sognet; det hørte til Sandby og ligger endnu i den Samling Huse, der kaldes for »Maglebjergshuse-
ne«, nær Svinningegaarden.

Til Huset hørte dengang 6 Tønder Land, og Jens Rasmussens Fader, der var en fin Landsbyskrædder, drev denne Jordlod saa godt, han kunde. Sønnen Jens havde gode Evner og læste som Dreng alt, hvad han kunde faa fat i af Bøger og Blade. Særlig havde han Evner i musikalsk Retning, og han var kun 12 Aar gl., da han begyndte at spille ved Gilder omkring paa Bøndergaardene. Han maa ogsaa have været særdeles flink i Skolen, siden han ved sin Konfirmation —

Jens Rasmussen.

— efter hvad Kundby Sogns Kirkebog udviser — som Nr. 1 af Drengene fik Karakteren: U d m æ r k e t g o d t saavel for sine Kundskaber som for sin Opførsel. Saaledes var Kundbypræstens Skudsmaal til denne Husmandssøn i Aaret 1836.

Jens Rasmussens Fader, der var jævnaldrende med den bekendte Bondemand Jens Gregersen i Kundby, havde ogsaa af og til, naar det gjaldt Sognets Sager, Samarbejde med denne for sin Tid saa stærkt interesserede Bondemand. Blandt andet stod de sammen om at frede en Kirkesti, som truedes med at blive nedlagt. Og den unge Jens Rasmussen har sikkert nok ved sin Faders og Jens Gregersens Samvær faaet Indtryk af det Samfundsrøre i frisindet Retning, som han senere selv skulde komme til at gaa saa

stærkt op i, og som omkring ved 1840 havde begyndt ret kraftigt at lade sig mærke i Kundby og i enkelte af de omliggende Sogne.

Men den medfødte musikalske Evne, som Jens Rasmussen havde, førte ham ogsaa andre Steder hen. Da han saaledes en Gang havde fundet sig en Plads hos en dygtig Musiker for at blive endnu bedre Musikant, endte dette Ophold snart med den Bemærkning fra Læremesteren, at han ansaa Jens Rasmussen for allerede at være saa dygtig i Spillekunsten, saa han paa ingen Maade saa sig i Stand til at lære ham mere. Og saaledes blev Jens Rasmussen efterhaanden meget kendt som en særdeles fin Musiker, som Folk trængte paa for at faa fat i, naar der skulde være Fester og Gilde med Dans.

Jens Rasmussen var saaledes med til i Sandby — i Treaarskrigens Tid (1848—1850) — at tilrettelægge en stor Velkomstfest for de hjemvendte Soldater fra Omegnen, der havde været med i Krigen. Og ved Siden af, at han her var den førende Spillemand, havde han tillige forfattet et Digt, der i prentet Form var sat op og ved Afsyngelsen gjorde megen Lykke. Folk beundrede dette Digt. En Mand, der som ganske ung var med til denne Fest, sagde mange Aar senere: »Jeg gemte Sangen i lange Tider, men husker ikke, hvor den er blevet af.«

Efter at Jens Rasmussen var blevet forlovet med Marren Rasmussen, Datter af Gaardmand Rasmus Nielsen, Svinninge, og Hustru, Ane Rasmussen, kom han til at interessere sig lidt mere for Landbruget, end han hidtil havde gjort. Og da han havde holdt Bryllup med sin Forlovede, fik det nygifte Par en Gaard i Forpagtning; den laa i Veddinge By, Faarevejle Sogn, og hørte under Baroniet Adellersborg, hvor Lensbesidderen var den velkendte Georg Frederik Otto Zytphen Adeler, der i 1837 havde overtaget det store Gods. Jens Rasmussen var 12 Aar yngre end Baron Zytphen Adeler. De lærte snart hinanden at kende, stod til visse Tider sammen i Po-

litik og var til andre Tider hinandens Modstandere, naar det gjaldt et Rigsdagsvalg. Jens Rasmussen havde saaledes ved Folketingsvalget i Nykøbing 1861 været Stiller for Baronen, da denne stillede sig imod Chr. Rimestad. Og som Formand for Odsherreds-Kredsens »Femtejuni-Folkeforening« var Jens Rasmussen med til et Møde i Pindals Kro den 20. Februar 1864, hvor det blev vedtaget at opfordre Overretsprokurator B. Christensen til at stille sig ved Rigsraadets Folketingsvalg i Nykøbing den 5. Marts, og i Tilfælde af, at B. Christensen sagde Nej til denne Opfordring, da at opstille Prokurator E. Clausen, Nykøbing, som var til Stede ved Mødet og gav Løfte om i saa Henseende da at efterkomme Opfordringen. Og da der endelig ved et nyt Møde i Pindalskroen den 28. Maj samme Aar ved Forhandling om, hvem de bondevenlige Vælgere i Odsherred skulde opstille som deres Kandidat ved det almindelige Valg til Rigsdagens Folketing den 7. Juni — da Chr. Rimestad havde nægtet at lade sig opstille — blev Resultatet, at følgende 3 Kandidater blev foreslaet: Baron Zytphen Adeler, Prokurator Clausen og Jens Rasmussen, Veddinge. Over disse tre blev der foretaget Afstemning, der viste størst Stemning for Jens Rasmussen, der ogsaa lovede at stille sig ved nævnte Folketingsvalg i Nykøbing.

Og da Valgdagen kom den 7. Juni 1864, var Jens Rasmussen den eneste Kandidat der var opstillet i Nykøbing. Valgbestyrelsens Formand, Justitsraad Svanenskjold, aabnede Valghandlingen med et Leve for Kongen og gjorde Rede for Kandidatspørgsmaalet, hvorefter den velkendte Postholder Melhede af Nykøbing fik Ordet for som Stiller for Jens Rasmussen at anbefale denne Mand til Vælgernes Velvilje.

Jens Rasmussen kom derefter frem og holdt sin første Valgtale. Han sagde, at han ikke af egen Drift, men kun efter Opfordring af en Del af Kredsens Vælgere stillede sig. Hvis han blev valgt, vilde han stedse arbejde i folke-

lig og frisindet Retning og af yderste Evne bestræbe sig for at erhverve en selvstændig Mening om de Sager, der maatte komme til Forhandling, og ved Afstemningen kun følge sin egen Overbevisning.

Ved Kaaringen blev Jens Rasmussen saa godt som enstemmig valgt. Og da ingen forlangte skriftlig Afstemning, blev Jens Rasmussen erklæret for valgt. Hele Valg-handlingen varede kun en lille halv Time. Valget sluttede med Leveraab for Danmark og den nyvalgte Rigsdagsmand for Odsherred.

Jens Rasmussen blev Aaret efter den 18. Marts 1865 igen ved et Vælgermøde i Odsherred udpeget som Kandidat — denne Gang ved Suppleringsvalget i Nykøbing den 24. Marts til Rigsraadets Folketing, da B. Christensen den 31. Januar var udtraadt paa Grund af Regeringens Stilling i Grundlovsspørgsmaalet. Og da J. Rasmussen enstemmig paa et nyt Møde i »Femtejuni-Folkeforening« den 18. Marts var opfordret til ogsaa at tage sig dette Hverv paa, bøjede han sig og sagde Ja.

Bondevennepartiets store Fører i de Dage, J. A. Hansen, skrev i den Anledning følgende Brev, der viser hans Tilslutning til J. Rasmussens Kandidatur:

p. t. Holbæk, den 14. Marts 1865.

Det stærke Snefog med Storm, som atter rasede her i Dag, har gjort det umuligt for mig at komme til Mødet i Dag i Pindals Kro. Jeg sender derfor Folkeforeningens Medlemmer min Hilsen og ved, at De vil erkende, at man maa bøje sig for Nødvendigheden.

Jeg vilde i Mødet have anbefalet Dem ved Valget den 24. ds. at stemme paa J. Rasmussen som Deres Repræsentant i Rigsdagens Folketing; men jeg maa nu ad denne Vej fremkomme med min Anbefaling. Jeg anser det for ønskeligt, at denne Repræsentant sidder baade i Rigsraadet og Rigsdagen, og jeg tror, at De trygt kan vælge J. Rasmussen.

J. A. Hansen.

Og da Valgdagen den 24. Marts kom, var Jens Ras-

mussen igen eneste Kandidat med den Forskel, at nu var det Rigsraadets Folketing, han søgte Valg til.

Postholder Melhede, Nykøbing, var igen hans ordførende Stiller. Og J. Rasmussen holdt en Valgtale, hvor han stærkt udtalte sig for, at vi beholdt Grundloven af 5. Juni 1849.

Efter at Husmand Søren Hansen af Nyrup og Prokurator E. Clausen, Nykøbing, havde spurgt Kandidaten om, hvorvidt han ansaa Rigsraadet som lovligt bestaaende efter Sønderjyllands Afstaaelse, svarede J. Rasmussen, at han vel betragtede Rigsraadet som lovligt bestaaende, men uberettiget til at behandle Grundlovs-sagen saaledes, som sket var i de sidste Maaneder.

Derefter skredes til Kaaring, hvorefter J. Rasmussens Valg blev godkendt. J. Rasmussen takkede og udbragte et Leve for Grundloven af 5. Juni 1849.

Men da Rigsraadets Folketing den 10. April samme Aar forkastede Ministeriet Bluhmes Grundlovsforslag, som Rigsraadets Landsting havde vedtaget, blev dette Folke-ting opløst, og nye Valg udskrevet til at skulle finde Sted over hele Landet den 30. Maj.

Og for 3die Gang i Løbet af et lille Aar maatte Jens Rasmussen møde frem til Valg i Nykøbing, og denne Gang havde han heller ingen Modkandidat.

Ved dette Valg den 30. Maj 1865 var Jens Rasmussens ordførende Stiller Lærer Tranberg fra Vallekilde, der i et længere Foredrag talte for Junigrundlovens Bevarelse. Han havde været med til at stille J. Rasmussen som Valgkandidat her, fordi han var overbevist om, at denne Mand, hvis han blev valgt, ikke vilde give sin Stemme til en Forfatningsforandring, der vilde hæmme vor Udvikling og frembringe en Spaltning imellem det danske Samfunds forskellige Folkeklasser.

Og til disse forhaabningsfulde Udtalelser af sin Stiller henholdt J. Rasmussen sig, da han fik Ordet. Han kritiserede stærkt et lille Skrift, som Orla Lehmann, den

store velkendte nationalliberale Fører fra Fyrrernes Dage, nu havde udsendt om Forfatningssagen. Jens Rasmussen lovede i sin Valgtale at ville til det yderste — hvis han igen blev valgt ind i Rigsraadets Folketing — holde paa den frie Junigrundlov af 1849.

Efter Jens Rasmussens Valgtale begyndte Spørgsmaal, forskellige Udbrud, korte Bemærkninger og Smaataler at lyde fra Forsamlingen, og som ingen kunde orientere sig i, da der lød Ord fra alle Hjørner paa en Gang. Valgbestyrelsens Formand blev senere stærkt opfordret til ved senere Valg at sørge for, at Forespørgsler blev stillet fra Valgtribunen, »da den fornødne Ro og Orden vanskelig kan tilvejebringes, naar paagældende Spørger taler fra sin Plads i Forsamlingen«.

Men Valget endte med, at Jens Rasmussen valgtes ved Kaaring. Og der blev raabt Leve for ham og den folkekære Grundlov af 5. Juni 1849.

Kort efter dette Valg til Rigsraadets Folketing, begyndte der at strømme en Mængde Adresser ind til Rigsdagen, underskrevet af Vælgere, der ønskede Grundloven af 5. Juni bevaret. Og her var Odsherred stærkere med end nogen anden Folketingsvalgkreds i Holbæk Amt. Den 2. Juni 1865 var der Møde herom i Pindalskroen, hvor 100 Mennesker var mødt igen om Jens Rasmussen, og hvor et Arbejde paa at samle Underskrifter paa en saadan Adresse fra Odsherred blev planlagt og udført saaledes, at i Løbet af 8 Dage havde 1729 Mand i 12 Sogne underskrevet Ønsket om at beholde Junigrundloven. Denne Adresse havde følgende Ordlyd:

»Vi ville ikke fortie, at vi betragter Frederik VII's kongelige Gave i Grundloven af 5te Juni 1849 som det dyrebareste Gode, Folket endnu har tilbage efter mange smertelige Tab, og at vi derfor ville med alle lovlige Midler værne om denne Grundlov, idet det er vor Overbevisning, at er der noget, der nogenlunde formaar at bidrage til at læge det danske Folks dybe Hjertesaaer, da er det en Udvikling paa Grundlag af denne ved den skænkede

Frihed og Lighed i politisk Henseende, en Udvikling, der allerede har 15 Aars Historie at støtte sig til, men som nu brat vil afbrydes, hvis Regeringens Forfatnings-Udkast vorder til Lov.

Vi undertegnede Beboere i Holbæk Amts 5te Valgkreds henvender os derfor til Rigsdagen som den naturlige Værge for Friheden, for at opfordre til, naar Forfatningsudkastet foreligger, da til det yderste at holde paa, at Grundloven af 5. Juni 1849 i sin oprindelige Skikkelse og Omfang med tilhørende Valglov bliver eneste Forfatningslov for det danske Folks Anliggender«.

Senere hen paa Aaret vedtog »Femtejuni Folkeforening« i Odsherredskredsen ved et Møde at indsende en lignende Adresse til Rigsdagen for Bibeholdelse af Junigrundloven. Adressen blev affattet af Gaardmændene Hans Jensen, Gudmindrup, og Niels Nikolajsen, Lumbsaas, samt den ny Lærer i Høve, J. R o s e n d a l. Her udtalte Niels Nikolajsen sig stærkt for en saadan Adresses Indgivelse, da han ansaa Bevarelsen af 5. Juni Grundloven for det eneste, der kunde tilkendegive Rolighed og Tilfredshed iblandt det danske Folk.

Og endelig blev det ved et Møde i Pindals Kro den 30. August samme Aar besluttet at indgive en Adresse til selve Kongen angaaende Grundlovsspørgsmaalet.

Samme Sommer blev der afholdt to store Folkefester i Høve Skov. En Grundlovsfest den 5. Juni, hvor 2000 Mennesker var tilstede, og hvor Talerne var Folketingsmand J. Rasmussen,, Lærer J. Rosendal, Prokurator E. Clausen og Postholder Melhede fra Nykøbing — og en Mindefest den 6. Juli, hvor Pastor V. J. Hoff, Vallekilde, og Lærer Rosendal, Høve, førte Ordet; disse Fester fortsattes i de følgende Aar.

Ligeledes stod der i »Nykøbing Avis« den 29. Juni 1868 en Spidsartikel fra nogle Mænd i Asnæs Sogn, der rettede en kraftig Opfordring til Læserne, særlig Beboerne i Odsherred, om at støtte Fremkomsten af Vallekilde Højskole, som den 28-aarige Ernst Trier havde begyndt at virke for. Begyndelsen af dette Opraab lød saaledes:

»Almindelig Oplysning kan vel i vore Dage, da Borger og Bonde er kaldt til at deltage i Fædrelandets Styrelse, betragtes som mere nødvendig end nogensinde tidligere, og det saameget mere som efterhaanden de fleste af Landets mest oplyste og dannede Mænd nu synes at ville svigte Folkefrihedens Sag.

— — Det vil derfor vise sig mere og mere nødvendigt, at den menige Mand faar sine egne Talsmænd i vore lovgivende Forsamlinger, Talsmænd ud fra det menige Folks Midte, der føler sig som ét med Folket — ikke hævet over dette — og har Hjertelag for Folkets lovlige erhvervede Rettigheder og Frihed.

Men skal vi kunne stille vore egne Repræsentanter i vore lovgivende Forsamlinger, er det nødvendigt, at der udbredes mere almindelig Oplysning iblandt os, ikke en Oplysning, der gør, at dens Bærer hæver sig over det menige Folk og stiller sig fjendtlig mod dette, ikke en Kundskab, der opblæser, men en Oplysning, der indplanter Kærlighed til Fædreland og Modersmaal og hele det danske Folk.

Vi undertegnede har haft Lejlighed til at gøre os personlig bekendt med Hr. Trier og hans Formaal i det hele taget med denne Højskole saavel som med hans Syn paa vort Folkeliv og dets heldbringende Udvikling, og vi kunne i Henhold hertil ikke undlade herved paa det varmeste at anbefale ham og hans Højskole i vore Medborgeres velvillige Erindring, idet vi navnlig henvender os til Beboerne i Odsherred med den indstændige Anmodning, at de snarest muligt ville lade deres unge Sønner nyde Gavn af den Undervisning, som fra 1. November 1865 begynder paa Højskolen i Vallekilde.

V. Eflertsen, Gmd. i Asnæs.	Jens Fr. Jensen, Gmd. i Asnæs.	P. Jensen, Gmd. i Høve.	Mads Jensen, Hmd. i Høve.
--------------------------------	-----------------------------------	----------------------------	------------------------------

N. Rasmussen, Gmd. i Asnæs.	J. Hansen, Gmd. i Høve.	J. Rosendal, Lærer i Høve.
--------------------------------	----------------------------	-------------------------------

Sidstnævnte, Lærer J. Rosendal, blev en god Støtte for J. Rasmussen, naar der var Valg eller almindelige Vælgermøder. Rosendal, der var en Gaardmandssøn fra Ribeegnen, blev efterhaanden en meget frisindet Mand, naar det gjaldt Skole- og Kirkespørgsmaal, optaget som han var af Grundtvigs Tanker. Og da Grundlovskampen begyndte i 1865, var han afgjort paa Junigrundlovens Side og var glad ved Jens Rasmussen, der som Folketingsmand

saavel i Rigsdagen som i Rigsraadet havde lært at holde fast til det yderste paa den Valgret og Frihed, vi fik ved Grundloven i 1849. Aarene 1865—66 blev to svære Aar for en Begynder som J. Rasmussen, naar han baade skulde følge med i, hvad der foregik saavel i Rigsraadet som i Rigsdagen. Jens Rasmussen var en god Brevskriver. Og under Grundlovsforhandlingerne førte han bl. a. interessante Brevvekslinger med Mænd som de gamle Førere: Balthazar Christensen og J. A. Hansen. Den første af disse to var Jens Rasmussen meget glad for. De var fuldt ud enige i at holde paa Junigrundloven. Derimod var det anderledes med J. A. Hansen; han holdt jo nok fra først af fuldt ud paa Junigrundloven, men forlod dette Standpunkt, da han gik sammen med større Gaardejere i Oktober 1865 for i en »Forening af smaa og store Bønder« at arbejde for en ny Grundlov. Da kom det til et Brud mellem J. A. Hansen og J. Rasmussen, saa J. A. Hansen endogsaa i Efteraaret 1866 gjorde et stærkt, men mislykket Forsøg paa at fortrænge J. Rasmussen fra Odsherredskredsen ved at støtte Baron Zypthen-Adelers Opstilling dér.

Den 4. Juni 1866 var der almindeligt Opløsningsvalg til Rigsdagens Folketing. I Nykøbing Sjælland havde Jens Rasmussens paa denne Valgdag en Modkandidat for første Gang, nemlig Løjtnant Frederik Bajer (født 1837 i Vesteregede Præstegaard), der efter sin Deltagelse i Krigen 1864 var traadt ud af Hæren i 1865 og nu prøvede paa for første Gang at stille sig ved et Folketingsvalg paa en Egn, hvor han var aldeles fremmed. Han naaede derfor ikke, før Valget foregik, at faa mere end 1 Stiller, som han fik i god Tid Dagen i Forvejen, og dermed var hans Kandidatur reddet. Jens Rasmussen havde 30 Stillere fra forskellige Sogne i Odsherred.

Førstelærer Møller, Nykøbing, anbefalede som ordførende og eneste Stiller for Løjtnant Bajer denne Valgkandidat, som han havde haft Lejlighed til at lære at kende som en frisindet og dygtig Mand; medens Løjtnant

Bajer, da han fik Ordet, mest holdt sig til et Valgopraab, han havde ladet trykke og omdele forinden Valghandlingen. Han vilde stemme Nej til det ny Grundlovsforslag.

Skolelærer Tranberg fra Vallekilde anbefalede Jens Rasmussen som den Mand, der vilde holde fast ved Juni-grundloven til det sidste. Saa holdt Jens Rasmussen et langt Foredrag. Han valgtes ved Kaaring. Men Fr. Bajer forlangte skriftlig Afstemning, hvor Resultatet blev, at

Jens Rasmussen valgtes med	483	Stemmer
Fr. Bajer fik	147	—

Efter Folketingsvalget for hele Landet den 4. Juni var Rigsdagens Flertal atter stemt for en ny Grundlov, selv om Modstanderne havde vundet sig nogle Pladser. Da Ministeriet Friis' Grundlovsforslag nu efter Valget for 3die og sidste Gang blev forelagt Rigsdagen, blev det i Landstinget vedtaget med 30 Stemmer mod 20, og i Folke-tinget med 55 Stemmer mod 44. Og den 28. Juli 1866 underkrev Kongen i Statsraadet den ny Grundlov, hvorved Rigsraadet blev afskaffet.

Men nu skulde der saa i Henhold til den ny Grundlov foretages Valg af nye Rigsdagsmænd saavel til Folke-tinget som til Landstinget. I Odsherredskredsen, hvor der ved sidste Valg kun var blevet stemt paa Valgkandidater, der vilde være Nejsiger til den ny Grundlov, der var paa Trapperne, blev der nu en meget livlig Valgkamp.

Folketingsvalgene blev udskrevet til at skulle foregaa den 12. Oktober 1866. Der var altsaa god Tid til, efter Høst, at tage fat paa Forberedelserne. I Odsherred holdt Modstanderne af den ny Grundlov fast paa, at Jens Rasmussen skulde genvælges, men snart kom der Rygter om, at Baron Zytphen Adeler vilde blive opstillet med Støtte fra J. A. Hansen — og andre Venner af Oktoberforeningen. Som Prøve paa Jens Rasmussens Brevskrivning meddeles her et Brev, han den 7. Oktober 1866 skrev til sin Ven og Partifælle, Overretsprokurator B. Christensen i København, der næsten uafbrudt var Medlem af den danske

Rigsdag fra 1849 til sin Død i 1882. Brevet, der nu følger, er en Afskrift efter B. Christensens efterladte Papirer i Rigsarkivet, København, og indeholder et Udsyn over Valgbævegelsen i Holbæk Amts 5. Valgkreds i Efteraaret 1866:

Veddinge, den 7. Oktober 1866.

Hr. Overretsprokurator B. Christensen i København!

Deres meget ærede og med Længsel ventede Skrivelse for 3. ds. har jeg modtaget og skal jeg herved give Dem en kort Oversigt over, hvad der gøres imod mit Valg saavel fra Hr. Baronens Side som fra Hr. Alberti og J. A. Hansen.

Ved det af mig til Dem tidligere omtalte Møde i Nykro, efter Indbydelse fra Hr. Baronen og Alberti, gjorde Hr. Alberti sig al mulig Umage for at lægge Vælgerne paa Sinde, hvor nødvendigt det var at faa Baronen ind i Folketinget, og hvilken stor Nytte han vilde kunne gøre frem for mig, thi det vilde være nødvendig herefter, at Folketinget gik paa Overenskomst med Landstinget, hvis det skulde udrette noget. Og der kunde Baronen være en brugbar Mellemand til at forhandle med Godsejerne i Landstinget og ved sin Indflydelse og Anseelse drage dem over paa venstre Side. Han fremhævede ogsaa, at Baronen havde bestaaet sin Prøve, og at han ubetinget havde stemt med Venstre i Rigsraadet. Han blev imødegaaet af Skolelærer Tranberg i Vallekilde, som selv er Oktobermand, men kun for at modarbejde Foreningens unaturlige Sider, og af Rosendal i Høve, som ogsaa tillige anbefalede mit Valg. Alberti optraadte flere Gange. Baronen optraadte ogsaa flere Gange og var meget vrød over en Artikel, som Rosendal (Høve) havde skrevet i »Nykøbing Avis, thi den greb forstyrrende ind i Baronens rolige Udvikling. Han fremhævede som sædvanlig sin store Virksomhed ved Landboforeningen o. s. v. i Forbindelse med sine større Fagkundskaber. Jeg forholdt mig ganske rolig; jeg vilde ikke ved nogen Selvros trænge mig ind paa Vælgerne. Der blev forøvrigt ogsaa sagt tilstrækkeligt til min Anbefaling, og jeg tror, at min hidtil indtagne Stilling maa være en Borgen for, hvad jeg fremtidig vil gøre. Der blev ikke foretaget nogen Afstemning, hvilket jeg ogsaa tror vilde gaaet Hr. Baronen imod. Men lige saa snart som Mødet var forbi, takkede han og kørte hjem. Hvis der havde blevet foretaget nogen Afstemning, som var gaaet ham imod, kunde han ikke, uden at bryde sit Ord, have stillet sig, da han udtalte ved Mødet i Pindals-Kroen, at saafremt den overvejende Stemning var for mig, vilde han ikke stille sig. Den overvejende Stemning har forøvrigt vist sig for mig ved Mødet i »5. Juni Folkeforeningen«,

hvor Baronen kun fik 4 Stemmer. Det er nu ikke nok med de allerede foretagne Paatrængelser fra Baronens Side; han har nu ladet gaa Bud M a n d f o r M a n d til alle Vælgerne paa Landet, at de skal møde hos ham i Morgen, da han meget ønsker at tale til dem angaaende Valget; der siges med Bestemthed, at Budet har sagt, at de skal opvartes med Frokost o. s. v.

Jeg var i Forvejen overbevist om, at Baronen ikke havde faaet mange Stemmer fra vort Sogn (Faarevejle), hvis han ikke havde benyttet dette Middel; men man kan dog ikke vide, hvad dette kan føre til. Det er en stor Fristelse at lægge paa hans eget Gods's Vælgere, saa man næsten maa frygte for, at den overvejende Del af disse ikke kan eller har Selvstændighed nok til at modstaa den. Et saadant Middel forekommer mig at være saa lavt, at jeg under ingen Omstændigheder, hvis jeg havde et saadant til min Raadighed, vilde bruge det.

Jeg er ogsaa kommen i Brevstrid med J. A. Hansen. Jeg anmodede ham om i et Brev at oplyse mig om, hvor og ved hvilke Midler jeg havde modarbejdet 10. Oktober-Foreningen, og hvad der berettigede ham til at fremsende en slig Sigtelse imod mig. Jeg har saa modtaget følgende Svar fra H. J. A. Hansen:

»De beder mig om at oplyse om, hvor De har modarbejdet 10. Oktoberforeningen. Det gør mig inderlig ondt, Rasmussen, at vi to skulle staa imod hinanden, og jeg havde aldrig troet, at det skulde komme dertil; men De ved lige saa godt som jeg, at Grundtvigianerne tro sig saa stærke, at de kunne beherske vort politiske Livs Udvikling. I Stedet for som hidtil at samarbejde med os andre bekrige de os paa det heftigste. Istedetfor i Forening med os at bekæmpe »de Doktrinære«, gør de tilnærmende Skridt til dem. Dette maa føre til en fordærvelig indbyrdes Kamp imod hverandre i det gamle Venstre. De har nu sluttet Dem til »Grundtvigianerne«; De understøttes og anbefales ikke alene af Kredens egne Grundtvigianere, thi det vilde ikke være paafaldende, men af B. Christensen, der har forladt os 4 andre i Bondevenneselskabsbestyrelsen, og af L. Dinesen, som lader til at skulle indtage en betydende Plads i det grundtvigianske Rige. — De vil indse, at De ikke vil kunne bære Kappen paa begge Skuldre, og da De har bestemt Dem for Grundtvigianerne, saa maa De jo finde det naturligt, at vi andre maa gaa imod Dem. Grundtvigianerne bekæmper jo Oktoberforeningen paa det ivrigste, og da De gør det samme, undrer det mig meget, at De beder mig at oplyse, da De jo dog godt ved, at De har modarbejdet den hver Gang, vi har

været sammen i Forsamling med flere, nemlig i Bestyrelsesmødet hos mig, hvor De meget ivrigt talte imod den, og i Mødet i Pindals-Kroen, hvor De ogsaa talte imod den. Jeg havde nu i dette Møde ikke tænkt paa at tage Parti enten for eller imod Dem, men da jeg derefter fik større Vished for Deres Tilslutning til Grundtvigianerne, saa kunde jeg ikke længer tie; thi De angreb os saa stærkt, at vi maa bekæmpe Dem igen. De vil nu kende min Stilling til Dem, og De kan være forvisset om, at jeg beklager meget, at det er kommen dertil.

Ærbødigst

J. A. Hansen.

Paa dette Brev har jeg givet ham et rigtig kraftigt Svar, som De nærmere skal blive kendt med, og jeg har ikke senere hørt noget fra ham. — De vil nu se, hvorledes jeg bliver eftertragtet ved alle mulige Rænker fra flere Sider, fordi jeg har været Folkets Sag tro.

Med største Agtelse forbliver jeg stedse

Deres meget forbundne

Jens Rasmussen,
Gaardforpagter.

Efter en Række Vælgermøder i Odsherred kom saa Valget i Nykøbing den 12. Oktober 1866, hvor Jens Rasmussen, Veddinge, blev anbefalet af de to politisk interesserede Lærere: Tranberg fra Vallekilde og J. Rosendal i Høve. Tranberg sagde om Jens Rasmussen, at denne aldrig paa Tinge havde svigtet sit givne Ord; urokkeligt havde han holdt fast paa Juni-Grundloven, medens Mænd, hvem Folket havde skænket sin ubegrænsede Tillid, i det afgørende Øjeblik havde svigtet Frihedens og Lighedens Sag.

I sin Valgtale sagde Jens Rasmussen, at han vilde blive sin Fortid tro og ikke alene af al Kraft modarbejde ethvert Forsøg paa en yderlig Indskrænkning af Friheden, men tillige benytte ethvert lovligt Middel til at erhverve det tabte tilbage, om der maatte vise sig en personlig Chance herfor.

Møller Andreasen fra Nygaard anbefalede Baronen og var overbevist om, at denne som Kredsens Folketingsmand kunde gavne Folkets Sag mere end Jens Rasmussen. Det var anden Gang, at Baronen stillede sig ved et Folketingsvalg i Odsherred; men der var ikke Tvivl om, at der blandt dem, som ved det tidligere Valg (1861) havde nægtet Baronens Stemme, fandtes mange, som nu havde skiftet Mening og fortrudt, at de den Gang havde modarbejdet hans Valg.

Baron Zytphen-Adeler holdt derpaa en lang Tale, hvori han som Frihedsmand paaviste det rigtige i, at han havde givet efter i Forfatningssagen, da den var kommen til et Punkt, hvor vi ikke længer havde noget Valg, naar vi ikke vilde udsætte os for at tabe alt, hvilket ogsaa Venstrepartiet med sin ansete Fører, J. A. Hansen, havde indset for at tilvejebringe Enighed mellem de større og mindre Landmænd. Oktoberforeningens Formaal var smukt; det var et Forsøg; og kunde Enighed mellem de større og mindre Jordbrugere ikke opnaas i alle Spørgsmaal, var det dog at haabe, at Enighed vilde kunne opnaas i det væsentlige.

Lærer J. Rosendal, Høve, — der nogle Dage i Forvejen havde skrevet 3 lange Artikler i »Nykøbing Avis« om det forestaaende Valg i Odsherred — nævnte, at hvad Oktoberforeningen angik, da havde en Mand, B. Christensen, hvis Omdømme havde lige saa stor Betydning som J. A. Hansen, afgjort udtalt sig imod denne Forening og navnlig i et Brev til J. Rasmussen, hvilket han oplæste, advaret imod at vælge noget Medlem af denne Forening til Folketingsmand for Kredsen.

Ved den foretagne skriftlige Afstemning valgtes Gaardforpagter Jens Rasmussen med 532 Stemmer. Lensbaron Zytphen Adeler fik 407 Stemmer.

I den ny Rigsdagssamling 1866—67, der varede fra 12. November til 12. Juli, blev Jens Rasmussen i Folketinget valgt til Medlem af det vigtige Udvalg, som den 3. December blev nedsat i Anledning af Forslag om en ny Land-

kommunallov, der ogsaa naaede at blive færdig fra Rigsdagen i 1867. Ved dette Lovforslags Behandling holdt Jens Rasmussen sin Jomfrutale og havde i samme Rigsdags-samling Ordet ialt 3 Gange. J. Rasmussen hørte til »det nationale Venstre«, som Balthazar Christensen i Forening med Høgsbro og andre af Grundtvigs Venner paa Rigsdagen havde dannet, da der under Grundlovskampen 1865—66 kom Splid i Bondevennernes Parti. Og et nyt Medlem, C. Berg, som »det nationale Venstre« fik i disse Aar, kom J. Rasmussen til at drage stor Nytte af under de politiske Forhandlinger i Aarene efter 1866.

Ved Folketingsvalgene i Nykøbing den 22. September 1869 og 20. September 1872 blev Jens Rasmussen valgt ved Kaaring og uden Modkandidat, ligesom han var blevet de 3 første Gange, da han i Aarene 1864—65 havde ladet sig opstille ved Folketingsvalg i Nykøbing.

Valgdagen den 22. September 1869, da Lærer Tranberg, Vallekilde, igen var den ordførende Stiller for J. Rasmussen, sagde han om denne, at han mer og mer var vokset i den Overbevisning, at Jens Rasmussen var i politisk Henseende sin Fortid tro og Friheden oprigtig hengiven, medens Jens Rasmussen i sin Valgtale derefter nævnte, at med Hensyn til de betydelige Love, Hærloven og Kommunalloven, havde han stemt sammen med yderste Venstre og vilde i Fremtiden efter Evne virke videre for Frihedens og Lighedens Sag.

I Tiden, der nu kom mellem dette Valg og det næste, 20. September 1872, var det saa, at Partiet »Det forenede Venstre« blev dannet i Sommeren 1870, hvor 3 mindre Venstrepartier med Førere som B. Christensen, J. A. Hansen, Høgsbro, G. Vinther, C. Berg o. fl. gik sammen. Og omtrent samtidig gik de Nationalliberale og Konservative sammen i et Højreparti. Men som altid før var der ogsaa nu enkelte Medlemmer af Rigsdagen, der ikke var tilfredse med denne Partifordeling. De blev

staaende uden for Partierne og havde ofte mange Meningsfæller bag sig ude i Vælgerbefolkningen.

Ved Valget den 20. September 1872 i Nykøbing havde den bekendte Provst, Jørgen Viktor Bloch fra Vig, tænkt paa at lade sig opstille som Valgkandidat, da han, som en af den personlige Friheds varme Forkæmpere i en Række Aar, var bange for, at »det forenede Venstre« var for sammensat af Folk med forskellige Meninger til at kunne som Parti vise fuldtud Frisind i saadanne Krav, der kom ude fra det virkelige Liv. Ved et Vælgermøde i Pindals Kro den 28. Juni 1872 sagde Provst Bloch, efter at Jens Rasmussen havde omtalt sin Stilling paa Rigsdagen til Grundlovssagen og Valgmenigheds-spørgsmaalet, at endnu kunde han ikke med Vished sige, hvorvidt han agtede at stille sig ved det forestaaende Folketingsvalg i Nykøbing. Han ønskede paa ingen Maade at blive valgt, hvis han ikke var i Overensstemmelse med Vælgernes Flertal. Den Tanke at komme ind i Rigsdagen kunde ikke ligge ham saa fjern, eftersom han allerede tidligere (i Aarene 1855—59) havde været valgt ind i Landstinget, og Udviklingen af vort Folkeliv i enhver god Retning laa ham alvorligt paa Sinde. Han tilhørte ikke noget bestemt politisk Parti, men kunde i de Sager, der laa ham nærmest paa Sinde at faa gennemført, slutte sig nærmest til Venstre. Præsterne i Folkekirken maatte nøjes med den Løn, som Folkekirken ved Rigsdagen vilde unde dem, og i det Stykke kunde han slutte sig til det Lovforslag, det forenede Venstre i Rigsdagssamlingen 1871—72 havde forelagt. Ligeledes ansaa han det for ønskeligt, at Sogmenighederne fik lovlig Indflydelse paa Valget af Præster. I Skolesagen burde Bestræbelserne rettes hen paa, at Befolkningen ved at faa mere Raadighed over Skolen end hidtil, ogsaa fik større Interesse for Oplysningsagen, som da først vilde komme i Gang, naar Folket selv tog det i sin Haand.

Lærer Tranberg, Vallekilde, som fik Ordet efter Provst Bloch, holdt paa, at Vælgerne her i Valgkredsen sendte det Parti paa Rigsdagen, som sluttede sig til Femtejuni-Grundlovens almindelige Valgret, en Mand her fra Kredsen. Hvor megen Agtelse han end havde i alle Maader for Provst Bloch, kunde han dog ikke ønske denne valgt. Med Hensyn til Skolesagen og Præstelønningssagen erklærede han sig i mange Punkter enig med Provst Bloch, men dog saaledes, at han ikke ønskede hverken Præster eller Skolelærere aflagt med en fast Løn; de burde lønnes i Forhold til det Arbejde, de udøvede. — Under Valghandlingen den 20. September 1872 i Nykøbing blev der af Valgbestyrelsens Formand mindet om den store Fest for Kong Frederik VII, der sidste Grundlovsdag, 5. Juni 1872, var blevet afholdt i Nykøbing, da Mindesmærket for den afdøde Konge blev afsløret paa »Holtens Plads« med Taler af Birkedommer Muus, Provst Bloch, Vig, Kammerraad Petersen, Svinninge, Prokurator E. Clausen, Nykøbing, og Folketingsmand J. Rasmussen; sidstnævnte havde talt for Grundloven af 1849. Den Dag havde der været i Tusindvis af Mennesker for at deltage i Afsløringsfesten.

Valgdagen 1872 blev en særlig Mærkedag for »det forenede Venstre«, da dette Parti den Dag vandt en halv Snes Pladser mere i Folketinget end det havde, da det oprettedes i 1870. Og ved denne Sejr opnaaede det at faa Flertallet i Folketinget.

Men mellem det ny Flertal i Folketinget og Ministeriet Holstein kom det snart til en Konflikt. Og da Folketinget den 17. Oktober 1873 havde nægtet Finanslovens Overgang til 2den Behandling, blev Tinget opløst af Ministeriet, og nye Valg udskrevet til Afholdelse den 14. November samme Aar.

Det pludselige Valg fremkaldte nu rundtom i Landet en Række Vælgermøder i de enkelte Valgkredse. Og Odsherredskredsen fik sin Part. Imod Jens Rasmussen som

»Det forenede Venstre«s Kandidat opstillede Højrepartiet en meget veltalende Mand, cand. phil. Brøchner Larsen, der som Søn af en velkendt Lærer i Staarup, Højby Sogn i Odsherred, var noget kendt i Valgkredsen. Brøchner Larsen havde tidligere som Lærer i Sydsjælland været Folketingskandidat i Præstøkredsen 1869 og 1872. Nu var han ansat ved Københavns Skolevæsen, hvor han senere naaede at blive Skoleinspektør.

Ved Valget i Nykøbing den 14. November 1873 var Deltagelsen stor fra Vælgernes Side, da Valgbestyrelsens Formand, Pastor Hasle, Asnæs, aabnede Valghandlingens og derefter gav Ordet til en af Brøchner Larsens Stillere, Lærer Christensen fra Lumbaas, der i mange Aar havde kendt den Valgkandidat, han nu vilde anbefale paa det bedste til Vælgernes Velvillie. I sin Valgtale udtrykte Brøchner Larsen sig i Hovedsagen saaledes: Jeg misbilliger det nu opløste Folketings Nægtelse af at behandle Finansloven, og saavel med Hensyn til dette Skridt som til Spørgsmaalet om Kongens Ret til at vælge sit Ministerium slutter jeg mig til de Udtalelser, der findes i mit Partis Valgmanifest, idet jeg er overbevist om, at en rolig og lykkelig demokratisk Udvikling af vore Samfundsforhold kun kan opnaaes ved Overenskomst mellem Statsmagterne, da jeg frygter for, at en fortsat Kamp om Kongedømmets grundlovsmæssige Rettigheder vil blive til Skade for Frihedens Sag.

Brøchner Larsen var ogsaa paa Vælgermøder blevet ivrigt støttet af J. Rasmussens forhenværende Meningsfælle, Gaardejer N. Nikolajsen fra Lumbaas, der bl. a. bebrejdede »Det forenede Venstre«, at det havde nægtet en Bevilling af 10,000 Rigsdaler til Præmier for Husmænd. J. Rasmussen havde hertil bemærket, at »Det forenede Venstre« aldrig havde villet andet end Folkets Ret, og naar det havde nægtet at bevilge 10,000 Rdl. til Præmier for Husmænd, da var det alene, fordi det fandt Præmiesystemet uheldigt.

Jens Rasmussen sagde senere angaaende Forholdet mellem Gaardmænd og Husmænd: »Jeg ser ingen Standsforskkel mellem en Gaardmandssøn og en Husmandssøn, thi en Gaardmandssøn kan blive Husmand, og en Husmandssøn blive Gaardmand. Jeg frygter ikke den laveststillede Del af Befolkningen, naar vi kun lader den vederfares Retfærdighed«.

Lærer J. Rosendal, Høve, og Købmand Klejn, Faarevejle, var denne Valgdag anbefalende Ordførere for J. Rasmussen. Rosendal, der fik Ordet efter Brøchner Larsens Valgtale, beklagede, at han ikke havde saa velklingende Talemaader til sin Raadighed som den foregaaende Taler, der var blevet hørt af hele den store Forsamling. Rosendal gav sig saa til at forsvare »Det forenede Venstre«s Optræden og hævdede Folketingets Ret til at nægte Finansloven og dadlede Ministeriet, fordi det havde inddraget Kongens Person i Striden. Det danske Folk var kongeligsindet, og det havde Tillid til Kongen; men netop derfor kunde det ikke tro, at Kongen ikke vilde lytte til Folkets Røst, og at det skulde nøjes med Regeringens Forsikring om, at Ministrene besad Kongens Tillid. Rosendal sluttede med at anbefale J. Rasmussen, der som Kredens mangeaarige Folketingsmand altid havde vist sig værdig til Vælgernes Tillid.

Efter J. Rasmussens Valgtale, der var et stærkt Forsvar for hans Partis Arbejde for gode Reforme, ikke mindst gode Frihedslove for Kirke- og Skoleliv, paafulgte der et langt Ordskitte, hvorunder N. Nikolajsen flere Gange havde Ordet for at imødegaa J. Rasmussen og forsvare Br. Larsen.

Ved Kaaringen valgtes Gaardejer Jens Rasmussen med et overvældende stort Flertal, men da Brøchner Larsen forlangte skriftlig Afstemning, blev denne foretaget og gav følgende Resultat: Jens Rasmussen valgt med 948 Stemmer. Brøchner Larsen fik 217 Stemmer.

	B. Larsen	J. Rasmussen
Vallekilde-Hørve	6 Stemmer	51 Stemmer
Faarevejle	1 —	109 —
Asnæs	1 —	133 —
Grevinge	9 —	106 —
Vig-Asmindrup	20 —	154 —
Højby	26 —	200 —
Egebjerg	12 —	89 —
Odden	1 —	68 —
Rørvig	9 —	36 —
Nykøbing	132 —	2 —
	217 Stemmer	948 Stemmer

Ved det næste Folketingsvalg den 25. April 1876, hvor Uenighed om Forsvarsspørgsmaalet gjorde, at Ministeriet Estrup den 30. Marts 1876 opløste Folketinget, blev Forholdene saaledes i Holbæk Amts 5. Valgkreds, at Jens Rasmussen som eneste Kandidat blev valgt ved Kaaring. — Samme Efteraar blev der af Jens Rasmussens Vælgere afholdt en politisk Folkefest ved Pindals Kro, hvor B. Christensen, N. J. Larsen og flere Politikere af Venstre førte Ordet i Anledning af, at det den Dag var 4 Aar siden, »Det forenede Venstre« blev Flertal i Folketinget. Ved Valget 25. April 1876 var dette Parti i Folketinget vokset op til at udgøre $\frac{3}{4}$ af Folketingets Medlemstal.

I Tiaaret 1872—1882 var Folketingsmand J. Rasmussen en af de Rigsdagsmænd, der i Løbet af en Vinter kunde forlange Ordet i Folketingssalen indtil 16—17 Gange. Men efter 1882 tog det stærkt af med hans Deltagelse i Ordskiftet. Han fulgte heller ikke saa interesseret med i Tidens folkelige Samfundsspørgsmaal, som flere af hans hidtidige Meningsfæller i Valgkredsen havde ventet det. Nu var han ogsaa over de 60. Efterhaanden kom han til at føle sig noget træt af Aarenes Vægt, sværlemmet og trivelig som denne Mand havde været det i en Række Aar. Men trofast til det sidste var han overfor de politiske

Idealer, han tidlig havde givet sin Tro. Dette gjaldt først og fremmest den almindelige Valgrets fulde Gennemførelse i Stat og Kommune.

Ved Folketingsvalget den 3. Januar 1879 havde Jens Rasmussen igen en stærk Modkandidat i den bekendte Møllejeer C. Madsen fra Svinninge Mølle i Ods herred. Folketinget var for 2den Gang opløst af Ministeriet Estrup paa Grund af Uoverensstemmelser mellem Folketingets Flertal og Ministeriet. Og nu kom saa Valgdagen midt i en bidende frosthaard Vinterkulde.

Provst Hasle, Asnæs, var atter Leder af Valghandlingen i Nykøbing. Gaardejer Jakob Larsen, Højby, og Fisker H. C. Hansen af Starreklinde, anbefalede Højres Kandidat, Møller C. Madsen. Og Prokurator E. Clausen, Nykøbing, anbefalede J. Rasmussen, hvem han takkede og særlig priste for de 15 Aars Troskab mod sit Program. Og da de to Valgkandidater havde holdt deres Valgtaler, blev der et Ordskifte, hvor Prokurator Clausen bl. a. rettede det Spørgsmaal til Møllejeer C. Madsen, om han havde underskrevet Tillidsadressen til Ministeriet Estrup; og efter at Madsen havde besvaret dette med et Ja, blev han atter af Clausen spurgt, om han opfattede Betydningen af et Opløsningsvalg saaledes, at Ministeriet havde en Forpligtelse til at respektere Vælgernes Dom; og dette besvarede Madsen med et Nej, idet han tilføjede, at det er Vælgerne fuldstændig uvedkommende, hvem Hans Majestæt Kongen betror Regeringen; Vælgerne havde aldeles intet med den Sag at gøre.

Jens Rasmussen valgtes ved Kaaring; men C. Madsen forlangte skriftlig Afstemning. Og da denne efter flere Timers Ventetid var tilendebragt og gjort op, blev Resultatet saaledes:

Gaardejer J. Rasmussen valgt med	1079 Stemmer
Møllejeer C. Madsen fik	306 Stemmer

Saa i 1881 blev der Valg til Folketinget 2 Gange, ved at Ministeriet Estrup for 3die og 4de Gang — med 2 Maaneders Mellemrum — opløste Folketinget paa Grund af Uenighed mellem dette og Ministeriet.

Det første af disse to Folketingsvalg foregik den 24. Maj, efter at Folketinget var blevet opløst den 7. Maj.

Paa denne Valgdag i Nykøbing maa det have været vemodigt for Gaardejer Jens Rasmussen, Veddinge, at træffe her som Modkandidat sin mangeaarige velkendte ordførende Stiller, Lærer Tranberg, Vallekilde, der nu i flere Aar havde været Redaktionssekretær ved »Fyns Tidende« i Odense, efter at han allerede i 1875 var rejst fra Vallekilde. Baade Tranberg og J. Rasmussen havde anmeldt i rette Tid, at de stillede sig ved Folketingsvalget i Nykøbing den 24. Maj 1881. Ingen andre Valgkandidater havde meldt sig.

Valghandlingen blev den Dag ledet af Førstelærer Møller, Nykøbing. — Prokurator E. Clausen, der 1879 havde afløst Lærer J. Rosendal, Høve, som ordførende Stiller for J. Rasmussen, havde ogsaa dette Hverv nu i 1881. Og derefter holdt Jens Rasmussen en kort Valgtale.

Gaardejer P. Henriksen, Sonnerup, anbefalede Tranberg. Og saa fik Tranberg Ordet. Han havde jo flere Gange staaet paa Valgtribunen i Nykøbing og der varmt anbefalet Jens Rasmussen. Spændingen var stor blandt Vælgerne. Nu kom han for at sige noget andet. Af hans Tale bør især følgende bemærkes:

»— — Det er blevet nødvendigt at flytte Rigsdagsmændene ud af »Partiet« for at faa dem til udelukkende at se paa selve Sagerne, der ligger for. Hvis jeg blev valgt til Rigsdagsmand, vilde jeg ikke gaa ind i noget Parti, men som ærlig Venstremand arbejde for de foreliggende Sager i Rigsdagen.«

Ved Kaaringen, der igen viste et aldeles overvejende Flertal for Gmd. Jens Rasmussen, Veddinge, blev denne derpaa erklæret for valgt, hvis ikke Modkandidaten eller

mindst 50 Vælgere forlangte skriftlig Afstemning. Men Modkandidaten, Redaktionssekretær Tranberg, gav det Svar for sit Vedkommende, at han personlig var saa lidt interesseret i at blive valgt, at han med fuld Føje kunde takke for, at han ikke var blevet valgt. Han sluttede derpaa med et Leve for Grundloven og et sundt og kraftigt dansk Folkeliv.

Og da heller ikke 50 Vælgere forlangte skriftlig Afstemning, blev altsaa Jens Rasmussen fuldtud erklæret for valgt. Men ikke saa faa havde ved Haandsoprækning stemt for Tranberg.

Men 6. Juli 1881 blev Folketinget atter opløst af Ministeriet og nye Valg udskrevet til den 26. Juli.

Paa denne Valgdag fik Jens Rasmussen ogsaa en Modkandidat, som han kendte fra tidligere Valg i 1879, nemlig Møllejer C. Madsen i Svinninge, der som anbefalende Stillere havde Lærer Nielsen, Egebjerg, og Husmand Jørgen Larsen, Starreklinte. Sidstnævnte mente, at Jens Rasmussen i sin 17-aarige Rigsdagstid intet havde udrettet for Arbejderstanden.

Prokurator E. Clausen sagde som Stiller for J. Rasmussen: »Den Mængde Mennesker, der i Dag er samlet her, viser bedst, at Striden her staar om noget langt mere end de enkelte Smaasummer, der har været Strid om paa Finansloven. Striden drejer sig fremdeles om den almindelige Valgrets Stilling i Statsstyrelsen. Folket maa have en uafviselig Ret til selv at styre sine Anliggender. Endnu hylder jeg Idealerne fra 1848 og holder derfor fremdeles paa Jens Rasmussen.

J. Rasmussen valgtes igen ved Kaaring med overvejende Majoritet; men da hans Modkandidat forlangte skriftlig Afstemning, sluttede Valghandlingen først 8 Timer efter, at den var begyndt. Og i det prægtigste Sommergejr, som det var hele Dagen, var det ikke saa svært at holde Ventetiden ud.

Jens Rasmussen valgtes med 1173 Stemmer.

C. Madsen opnaaede 323 —

Folketingsvalget den 26. Juli 1881 sluttede i Nykøbing med følgende Resultat ved den skriftlige Afstemning for de enkelte Kommuner:

	C. M a d s e n	J. R a s m u s s e n
Nykøbing	150	5
Rørvig	16	38
Odden	5	45
Højby	35	234
Egebjerg	12	164
Vig-Asmindrup	20	248
Grevinge	14	153
Asnæs	2	137
Faarevejle	17	85
Vallekilde-Hørve	52	64
	323	1173

Saa varede det næsten 3 Aar, inden det næste Folketingsvalg kom. Det indtraf igen paa en herlig Sommerdag, den 25. Juni 1884. Det politiske Røre i By og paa Land var i Løbet af det sidste Aars Tid blevet større, end man nogen Sinde før havde set. Og nu kom saa dette med saa megen Spænding imødesete Valg 1884.

I Odsherred skal J. Rasmussen i det Aar privat have nævnt den daværende 33-aarige Gaardejer Peter Madsen, Eskildstrup, som sin politiske Arvtager og Afløser med Hensyn til Hvervet som Folketingsmand. Og P. Madsen har ogsaa nævnt, hvordan han i 1885 ved et Besøg paa J. Rasmussens Gaard i Veddinge, blev overrasket ved i Samtalen med J. Rasmussen at høre denne sige: »Du skal være min Afløser som Rigsdagsmand for Odsherred, naar jeg trækker mig tilbage«, hvortil P. Madsen svarede: »Det kan jeg ikke tænke mig, Jens Rasmussen.« P. M. var jo den Gang, i en vanskelig Tid, saa stærkt bundet af sin Gaards Drift og andre Arbejder, han havde maattet tage sig paa.

I Odsherredskredsen var der Vælgere hist og her, der privat kom til at udtale Ønsket om at faa en yngre Mand til Folketingsmand, inden Jens Rasmussen blev for gammel og svag.

Men den 16. Juni — 8 Dage før Valget skulde foregaa — stod der at læse følgende Indbydelse i »Nykøbing Avis«:

Almindeligt politisk Møde.

Idet jeg herved bekendtgør, at jeg atter stiller mig til Valg i Holbæk Amts 5. Valgkreds, indbyder jeg til et almindeligt politisk Møde paa Holtens Plads i Nykøbing paa Sjælland Fredag den 20. ds. Eftermiddag Kl. 4.

Hr. Folketingsmand Berg har lovet at møde.

Veddinge, den 15. Juni 1884.

J. Rasmussen.

Og da nævnte Mødedag kom, var Holtens Plads besøgt af 800 Mennesker. Her talte Berg, N. J. Larsen og J. Rasmussen. Berg sagde i sin Tale med Hensyn til det nærliggende Valg: Vel er vi overbevist om en Valgsejr her i denne Frihedens Vugge (Holbæk Amt), men det er os ikke ligegyldigt, hvordan det saa end gaar i det øvrige Land. J. Rasmussen blev anbefalet paa det bedste, og Tilslutningen i den store Forsamling var helt igennem stemt for hans Valg.

Og igen fik J. Rasmussen en Valgdag, hvor han uden Modkandidat valgtes ved Kaaring. 2000 Mennesker var samlet til dette Valg, hvor Prokurator E. Clausen atter holdt en Anbefalingstale for den gamle Folketingsmand Jens Rasmussen, der i sin Valgtale mindede om, at det var for 13. Gang, han stillede sig ved et Folketingsvalg. At der var mødt saa mange Vælgere trods det, at han ingen Modkandidat havde, tog han som et Udtryk for, at Vælgerfolket havde en Følelse af Tidens Alvor.

Efter Valgtalen blev der rettet nogle Spørgsmaal af Pastor Looft, Grevinge, og Toldforvalter Agerskov, Nykøbing, som Jens Rasmussen besvarede.

Saa valgtes Jens Rasmussen ved Kaaring af de allerfleste tilstedeværende. Kun 3 stemte imod hans Valg.

Aaret efter begyndte Ministeriet Estrup sin store provisoriske Lovgivning, som fortsattes i de følgende 9 Aar til 1894, da Ministeriet gik af efter 19 Aars Regeringstid.

Ved Folketingsvalget den 28. Januar 1887 var der stor Bevægelse i mange Valgkredse, ikke mindst i Odsherred, hvor Jens Rasmussen overvejede, om han ikke paa Grund af sit Helbred skulde trække sig tilbage fra sit Rigsdags-hverv, medens en Del Vælgere af grundtvigsk Retning var stærkt optaget af at finde en Afløser for Jens Rasmussen, som de var temmelig sikker paa nu vilde trække sig tilbage. Der blev i den Anledning et større Opgør, end man før havde set i Odsherredskredsens Historie, selv om dette Opgør holdt sig inden for Venstre. Højskoleforstander Falkenstjerne fra København blev opstillet som Valgkandidat ved et stort Møde i Nykøbing den 4. Januar, efter at Pastor Fr. Jungersen, Vig, og Gaardejer P. Madsen, Eskildstrup, hver for sig tidligere havde sagt Nej til en saadan Opfordring. Og den 15. Januar holdt J. Rasmussen et Møde i Vig med 1000 Deltagere, som Byens Forsamlingshus ikke kunde rumme, hvorfor Mødepladsen maatte forlægges til Vig Præstegaards Gaardsplads, der snart blev fyldt af Mennesker, der maatte døde den kolde Tur at staa der paa de sne- og isbelagte Brosten i flere Timer. Her var foruden J. Rasmussen ogsaa Falkenstjerne mødt, endvidere Folketingsmændene Berg og N. J. Larsen (sidstnævnte var født i Lumbsaas i Odsherred). Resultatet af dette Møde i Vig blev, at J. Rasmussen lovede at stille sig igen efter de stærke Opfordringer, han fik, især fra Berg. Der blev saa to Venstrekandidater i Odsherredskredsen ved Valget i 1887. Og Højre opstillede desuden Toldforvalter Agerskov, Nykøbing.

Paa Valgdagen i Nykøbing den 28. Januar var Gaardejer N. Nikolajsen, Lumbsaas, ordførende Stiller for Toldforvalter Agerskov, hvem han anbefalede som Tilhænger

af Ministeriet Estrups Politik. Falkenstjerne blev anbefalet af Gaardejer P. Madsen, Eskildstrup, Skomagermester C. Mørch, Nykøbing, og Husmand Henrik Jensen, Ellinge Lyng; medens Jens Rasmussen til sine Anbefalere havde Gaardmændene Christian Nielsen, Lumbsaas, og Niels Jensen, Stubberup.

Falkenstjerne, der for første Gang var stillet til Valg her, udtalte sig for et Reformarbejdes Mulighed trods Ministeriet Estrup, og han vilde være med i et saadant Arbejde, hvis han blev valgt, da han troede sig dygtig nok dertil, skønt der var blevet sagt om ham, at han var »en politisk Rekrut«. Han ønskede, at Borger, Bonde og Arbejder kunde komme til at arbejde sammen Haand i Haand.

En lang Række Spørgsmaal fra Vælgere fulgte efter Valgtalerne; der blev meget for de tre Valgkandidater at svare paa. Og da dette sluttede, skredes der til Kaaring, hvor Jens Rasmussen blev erklæret for valgt. Agerskov og Falkenstjerne forlangte da skriftlig Afstemning.

Den skriftlige Afstemning ved Valget i Nykøbing den 28. Januar 1887 gav følgende Resultat:

	Falkenstjerne	J. Rasmussen	Agerskov
Nykøbing	47	14	120
Rørvig	80	5	23
Odden	4	104	0
Højby	106	233	28
Egebjerg	34	166	11
Vig-Asminderup	69	254	12
Grevinge	61	155	7
Asnæs	122	39	1
Faarevejle	42	95	6
Vallekilde-Hørve	111	11	62
	697	1076	270

Jens Rasmussen var altsaa igen valgt med et absolut Flertal af de afgivne Stemmer. Valget gjaldt atter 3 Aar. Han holdt dog ikke denne Tid ud, da han paa Grund af

Svaghed nedlagde sit Mandat den 10. September 1889, hvorefter saa et Suppleringsvalg blev udskrevet for Holbæk Amts 5. Valgkreds til Afholdelse i Nykøbing den 8. Oktober samme Aar.

Til dette Valg meldte der sig igen som Valgkandidater 2 Venstremænd, men ingen fra Højrepartiet. De 2 Venstremænd var Redaktør Korsgaard fra København og Gaardejer Povl Sams, Svendsbjerg i Vallekilde. Ved den skriftlige Afstemning, der kom til at slutte dette Valg, blev Resultatet saaledes den 8. Oktober 1889:

	Korsgaard	Povl Sams
Nykøbing	29	27
Rørvig	12	61
Odden	64	42
Højby	202	106
Egebjerg	157	47
Vig-Asmindrup	244	81
Grevinge	132	109
Asnæs	42	99
Faarevejle	75	27
Vallekilde-Hørve	1	92
	958	691

Redaktør Korsgaard valgtes med 958 Stemmer, medens hans Modkandidat, Gaardejer Povl Sams, der var Vælger i Valgkredsen, fik 691 Stemmer. Falkenstjerne, der faldt ved forrige Valg i 1887, lod sig ikke oftere opstille i denne Valgkreds. Det gjorde derimod Povl Sams ved det almindelige Folketingsvalg i 1890. — Povl Sams var en særdeles dygtig og vel oplyst Bonde med et godt Hjem, der var et eftertragtet Lærested for unge Mennesker. — Povl Sams døde 1911, 68 Aar gl.

Jens Rasmussen, der i over 25 Aar havde været Folketingsmand for Holbæk Amts 5. Valgkreds, døde 18. Dec.

1890, 1¼ Aar efter, at han havde nedlagt sit Folketingsmandat. I sit Hjem i Veddinge havde han set 12 Børn vokse op. Gaarden var bekendt for sine gamle Bygninger og sine bakkede Sandmarker. Og Jens Rasmussen var Rigsdagsmand paa en Tid, hvor Daglønnen for det Arbejde kun var 6 Kr., og saa havde en Rigsdagsmand i de Aar ikke fri Rejse som nu, naar det behagede ham at rejse hjem eller et Sted hen.

Han blev begravet paa Faarevejle Kirkegaard den 23. December, hvor hans Sognepræst, Pastor Rosen, fremhævede, at J. Rasmussen havde været en ærlig Mand, der var trofast i sin Gerning til det sidste. Oprigtighed og Retsindighed havde altid præget hans offentlige Færd; derfor havde den afdøde heller aldrig været med til at afgive sin Stemme til, hvad han ansaa for Uret. »Ret for alle og Uret for ingen!« det var den Rettesnor, J. Rasmussen havde sat sig som Maal at følge i den Tid, det var ham forundt at virke hernede.

Paa Jens Rasmussens Gravsted blev der senere rejst en Mindesten med følgende Indskrift:

Gaardejer Jens Rasmussen, Veddinge
f. 28 August 1822
d. 18. December 1890

Folketingsmand f. Holbæk Amts 5. Valgkreds
i over 25 Aar.

Rejst af taknemlige Beboere.

J. Rasmussens Hustru, Maren Rasmussen, overlevede sin Mand i 28½ Aar. Hun var født 16. December 1829 og døde 30. Juni 1919.

8. Kristen Peder Kristensen Korsgaard.

(1889—1895.)

Korsgaards Livshistorie viser, at hans Fader, en jysk Bondesøn, og hans Moder, en sjællandsk Bondedatter, mødtes første Gang i København, hvor de blev forlovet og senere indgik Ægteskab.

Dette unge Par, Husmand Peter Christensen og Maren Ingvorsdatter fik sig et Hus med Jord i Jylland. Af deres 5 Børn var K. P. K. Korsgaard født 18. September 1846. Som lille Dreng i 7 Aars Alderen fik han et Brud i venstre Haand, som den tilkaldte Læge klarede saa daarligt, at Haanden blev omtrent ubrugelig. Alligevel blev Drengen, 8 Aar gl., Hyrdedreng. Men hans Lyst til Læsning vaagnede tidlig. Han begyndte sin Skolegang i Gjerlev Skole, og trods sin lemlæstede Haand sled han sig overalt til at blive Nr. 1, saavel i n d e i Skolestuen som u d e paa Skolepladsen.

Saa kom han senere paa Gjerlev Folkehøjskole, og derfra ind til sin Farbroder i København, hvor han kom paa Tangs Seminarium og tog i 1866 en meget fin Eksamen, inden han var fyldt 20 Aar.

1868 tog han Studentereksamen og blev Aaret efter cand. phil., studerede saa videre i Filosofi og Nationaløkonomi uden at gaa til nogen Eksamen i disse to Fag. Derefter blev han Journalist, og i 1873 blev han Rigsdagskorrespondent ved det nyoprettede Dagblad »Morgenbladet«, der som »Det forenede Venstre«s Hovedorgan begyndte at udkomme fra Oktober 1873. Her kom den unge K. P. K. Korsgaard til at virke i en Række Aar.

Aaret efter, 1874, blev Korsgaard, 28 Aar gl., gift med en ung Københavnerinde, Anna Kirstine Thomsen; de holdt Sølvbryllup i 1899 og hun overlevede sin Mand i 17 Aar.

Korsgaard var paa flere Omraader en meget kundskabsrig Mand, der var hjemme paa saa forskellige Felter som: Landvæsen, Politik og Filosofi. Han udgav saaledes

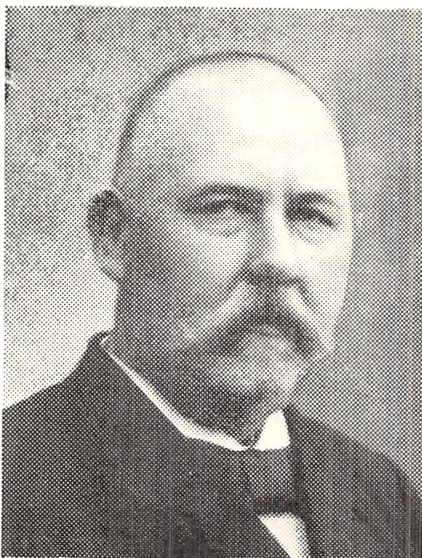
i 80erne »Landbovennen« sammen med Redaktør Riegels, og han var en af de faa, der havde læst Herbert Spencers Værker paa Originalsproget (Engelsk). I politisk Henseende kom han i flere Aar til at staa C. Berg nær. Og 1884 blev Korsgaard sammen med O. Borchsenius Redaktører af »Morgenbladet« efter Hørups og Brandes Afgang. Men kun til 1887 var Korsgaard »Morgenbladet«s Redaktør, da han saa afskediges af det Bojsen'ske Fler-tal i »Morgenbladet«s Bestyrelse.

Da var det, at Korsgaard begyndte Udgivelsen af det første demokratiske Skillingsblad i København. »Aftenbladet« kom det til at hedde. Og det fik han arbejdet stærkt op, ikke altid med de bedste Formaal for Øje.

I 1872 og 1876 havde Korsgaard stillet sig ved Folketingsvalget i Rønne paa Bornholm for at fortrænge Højremanden Lucianus Kofod. Men Forsøget mislykkedes. Korsgaard blev ikke valgt.

Det var først, da han i 1889 med Bergs Støtte lod sig opstille i Odsherred, at han vandt Sejren ved et Valg. Da han senere brød med Berg, maatte han falde igen.

Der blev sagt om Korsgaard, at det var som Redaktør af »Morgenbladet« indtil 1887, at han kom til at gøre sit største Arbejde. »Ingen vilde jo nægte, at Korsgaard var en veludrustet Mand, velbefaren og fortrolig med alt i

Korsgaard.

dansk Politik. Men han var ogsaa en meget selvstændig Karakter, hvem Samarbejdet og Partidisciplinen ikke altid passede, og dette blev vel saa tildels Grunden til, at hans Rigsdagsarbejde ikke blev af lang Varighed.

I de 6 Aar, han kom til at repræsentere Odsherredskredsen, havde han ofte Ordet under Forhandlingerne i Folketinget. De 2 første Aar (1889—91) var han tillige Medlem af Finansudvalget — en Post, han satte megen Pris paa. Men selv om hans Stilling de andre 4 Aar blev noget ensom for ham, ved at han stod helt udenfor Partierne, blev han ved stærkt at deltage i Ordskiftet om Sagerne paa Ting. I Rigsdagssamlingen 1893—94 havde han Ordet 83 Gange, og i Samlingen 1894—95 (den sidste, han kom til at deltage i) havde han Ordet 45 Gange om vigtige Sager som Finansloven, Statslaan, Besættelsen af Sognepræstembeder, Aandssvagehospitalerne og Statens Sundhedsraad, Valgkredsfordelingen til Folketinget m. m.

15 Uger efter, at Korsgaard første Gang var blevet valgt til Folketingsmand for Odsherred, var der, den 21. J a n u a r 1890, almindeligt Folketingsvalg for hele Landet, hvor Korsgaard i Nykøbing havde 2 Modkandidater, og hvor Afstemningen faldt saaledes ud h i n v i n t e r k o l d e 21. J a n u a r 1890.

	Korsgaard	Povl Sams	Agerskov
Nykøbing	34	29	136
Rørvig	24	58	20
Odden	67	32	—
Højby	221	111	27
Egebjerg	176	41	11
Vig-Asmindrup	268	79	11
Grevinge	133	98	10
Asnæs	50	100	1
Faarevejle	89	36	20
Vallekilde-Hørve ...	2	108	49
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	1064	692	285

Korsgaard var valgt med et større Stemmetail end i 1889. Hans Modkandidat, P o v l S a m s f r a S v e n d s-

bjerg, der ogsaa var med forrige Gang, havde nu en Fremgang paa 1 Stemme. Hans Valgtaler var mest en Tale om frisindet Politik. Han var fuldtud den almindelige Valgrets Mand. »Mit politiske Program er saglig Forhandling«, sagde han, »det vil sige, jeg vil, at alle Love skal behandles efter deres Art og Indhold. Skal vi komme ud af Uføret, maa det ske ved Overenskomst, og den naaes bedst ved saglig Forhandling. Jeg vil stemme for Finanslovens Overgang til Landstinget, naar den er rensset for Provisorier. Men at den nuværende Regering, der er saa nøje knyttet til Provisoriet, skulde kunne tage imod en saadan Finanslov, kan man ikke tænke sig efter dens Færd i de senere Aar«.

Ved næste Valg i Nykøbing den 20. April 1892, valgtes K. P. Korsgaard ved Kaaring uden nogen Modkandidat. Og nu gik der 3 Aar, inden det spændende Folketingsvalg fandt Sted den 9. April 1895.

Korsgaard havde støttet Bergs Politik og set op til denne Fører lige til 1891, da Korsgaard saa udelukkedes af Partiet, bl. a. fordi han havde været Mellemand for en Mand, A. Alberti, som Bergs Parti ikke ønskede Forbindelse med. Aaret efter var det saa, at Korsgaard oprettede »Nykøbing Posten« som sit politiske Organ i Ods herred. Og der kom nu en Bladkrig mellem det og Bergs Blade. Sikkert er det, at Korsgaard ved Bruddet med Berg efterhaanden blev en ensom Mand, selv om han endnu en Række Aar havde en Del af Odsherredskredsens Vælgere med sig. Korsgaard stemte ogsaa i Foraaret 1894 imod Forliget med Estrup, men trods dette blev der indenfor Venstrevælgerforeningen i hans Valgkreds mere Tilslutning til den Tanke, som Gaardejer Povl Sams, Svendsbjerg, havde været Udtryk for, at Kredsen maatte ved det kommende Folketingsvalg se at faa en anden Venstrerepræsentant valgt.

Den 8. Oktbr. 1894 blev der paa et Møde i Vig valgt et 12 Mands Udvalg af Venstrevælgere i Holbæk Amts 5. Valgkreds, bestaaende af:

Povl Sams, Svendsbjerg, Bestyrer N. Jensen, Nygaard, Mads Sørensen, Staarup, Niels Jensen, Stubberup, P. Henriksen, Aastofte, Niels Jensen, Vig, Jens Hansen, Nakke, Kristian Jensen, Kollekolle, P. Hansen, Rørvig, Chr. M. Jakobsen, Nykøbing, Søren Pedersen, Gundestrup, og Ole Madsen, Gundestrup.

Dette 12 Mands Udvalg fik den Opgave at finde en Venstremand, der kunde og vilde lade sig opstille mod Korsgaard ved Valget i det kommende Foraar.

Og hen efter Nytaar afgav Udvalget følgende Meddelelse:

»Vi er blevet enige om at opfordre Amtsrådsmedlem P. Madsen, Eskildstrup, til at stille sig, i Erkendelse af, at han er den Mand her i Kredsen, der har bedst Udsigt til at kunne samle det store Flertal af Venstre. Han er over hele Valgkredsen kendt som en dygtig og virksom Mand. De offentlige Hverv, han har været ved, har han røgtet med megen Indsigt og Dygtighed. Han er en paalidelig Venstremand, en bestemt Modstander af Forliget og den Politik, der blev Frugten af Forliget.

Han har nu efter mange indtrængende Opfordringer sagt Ja til at stille sig som det samlede Venstres Kandidat«.

Udvalget sluttede sin Meddelelse med følgende Ord:

»Vi føler os forvissat om, at denne Meddelelse vil blive hilst med Glæde af det store Flertal af Vælgerne i Odsherred«.

Kort efter begyndte saa Vælgermøderne i Valgkredsen, hvor Korsgaard og P. Madsen mødtes med deres Vælgere. Mødet i Vig Forsamlingshus den 19. Februar var besøgt af 400 Mennesker og varede i 3 Timer, hvor P. Madsen gjorde udførlig Rede for sin politiske Stilling og bad undskylde, at han Gang paa Gang lige fra 1887 havde sagt Nej til Opfordringer om at stille sig, indtil han nu, da Opfordringerne blev saa mange og store, endelig havde sagt Ja, selv om han stadig maatte sige, at der var mange andre i Valgkredsen, der lige saa godt som han kunde tage sig det Hverv paa. — Ved Mødet i Nykøbing den 17. Marts

var Folketingsmand Jens Busk mødt som Taler for P. Madsen. Han indledte sin Tale med følgende:

»Mit første Ord skal være til Minde om Eders gamle Rigsdagsmand Jens Rasmussen. Det glæder mig, at Vælgerne har sat ham et synligt Minde paa Faarevejle Kirkegaard, thi vel var han ikke en meget talende Mand; men han var en trofast Meningsfælle. Man vidste altid, hvor man havde ham. Havde man mange af den Slags Bønder i Rigsdagen, havde det ikke set saa bedrøveligt ud, som det nu gør. Det skal siges til Jens Rasmussens Ros, at han udfyldte sin Plads med Hæder«.

Valgdagen den 9. April 1895, i Kulde, Regn og Blæst, havde i Nykøbing samlet 2000 Mennesker. Skoleinspektør Steincke var Leder af Valghandlingen. De to Kandidater, der havde meldt sig, havde hver for sig mange Stillere; Korsgaard 263 og P. Madsen 336. Det tog Tid, inden alle de Navne blev oplæst.

Gdr. Kristian Nielsen, Lumbsaas, anbefalede Korsgaard. For P. Madsen talte Gaardejer Niels Jensen, Stubberup, Bestyrer Niels Jensen, Nygaard, og Arbejdsmand Joachim Andersen, Gundestrup.

Valget varede knapt 2 Timer og overværedes af over 2000 Mennesker. Men da Korsgaard forlangte skriftlig Afstemning, blev der en god Ventetid, inden Valgresultatet forelaa. Udfaldet blev saaledes:

	Korsgaard	P. Madsen
Vallekilde-Hørve	—	112
Asnæs	23	158
Grevinge	90	155
Faarevejle	12	103
Egebjerg	111	90
Odden	70	45
Rørvig	42	53
Højby	262	118
Vig-Asmindrup	151	257
Nykøbing	130	28
	<hr/>	<hr/>
	891	1119

Gaardejer P. Madsen havde opnaaet at faa 228 Stemmer flere, end der faldt paa Korsgaard, og var saaledes valgt.

Korsgaard gjorde ved de næste Valg Forsøg paa at blive valgt, men blev det ikke. I 1902 overlod han Driften af »Aftenbladet« til yngre Kræfter, medens han blev ved til sin Død at bo i sit Hjem, »Lykkensgave« i Ordrup, hvor han paa Teglgarden, som han ogsaa ejede, drev et af Landets største Handlungartnerier, og hvor der ved hans Død laa 10 store nybyggede Villaer paa de Jorder, han havde ladet udstykke.

Korsgaard døde pludselig i sit Hjem en Aftenstund, den 25. Juni 1904, 58 Aar gl.

9. Niels Peter Madsen.

(1895—1909.)

Peter Madsen, som hans Navn lyder overalt i Odsherred, blev født paa »Hvidlykkegaard«, en almindelig Udflyttergaard i Eskildstrup, Vig Sogn, Holbæk Amt, den 13. Januar 1851. Hans Farfar havde i sin Tid erhvervet sig »Hvidlykkegaard«, og da han som gammel skulde afstaa Gaarden til et af sine 12 Børn, blev det Mads Larsen, der arvede Gaarden. Og Mads Larsen blev Fader til Peter Madsen.

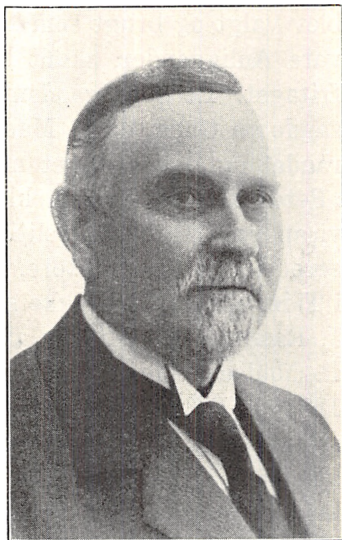
»Jeg husker«, fortæller P. Madsen, »at Far ofte beklagede, at han havde været for lidt ude i Verden. Han havde set og oplevet for lidt, og det bekymrede ham ofte, da han var kommen i Besiddelse af Gaarden. — Maaske var det Aarsag til, at jeg fik Lov til i min Ungdom at tage ud for at se mig om og lære fremmede Skikke.«

Vist er det, at den unge P. Madsen kom mere ud end de allerfleste, der i de Dage gjorde Forsøg paa som Bønderbørn at rejse ud for at se sig om. Efter en Opvækelse paa Hjemegnen ved en Lægprædikant, kom P. Madsen i 1868, 17½ Aar gl., paa Hindholm Højskole og to Aar senere paa Tune Landbrugsskole, lærte saa Mejeridrift

paa Kalundborg Ladegaard og Refsnæsgaard og fik Pladser paa forskellige Gaarde og Mejerier. Og efter at han i 1874—75 havde været Elev paa Askov Højskole, tog han hjem efter sin syge Moders Ønske og kom til, 24 Aar gl., at overtage sin Fødegaard i 1875.

»Fars og mine Synspunkter faldt jo ikke rigtig sammen, da jeg begyndte at tage fat paa Gaardens Forhold hjemme«, har P. Madsen fortalt. »Efter Fars Begreber var jeg for nymodens i mine Betragtninger. Noget af det første, jeg tog fat paa, var Dræning af Jorden og Planering af Moser. Det kostede Arbejde og mange Penge. En af mine Skolekammerater fra Askov, der havde lært Dræningsarbejde hos C. Bergs Broder, P. Berg, fik jeg til at hjælpe mig. Men Folk her paa Egnen rystede paa Hovedet, da jeg begyndte at dræne, og jeg fik mange skønne Benævnelser som »Vigtigper« og »Tossehoved«, og selv en af mine Farbrødre sagde til mig, at jeg satte alt overstyr derhjemme og vilde ende med at komme paa Sognet en gang.«

Ja, Peter Madsen vakte Opmærksomhed, men ogsaa i god ansprende Retning. Mange Unge fik noget at se og overtænke, som de aldrig glemte. Derom har mange aflagt Vidnesbyrd. P. Madsen fik i Aarenes Løb et Mønsterlandbrug frem paa »Hvidlykkegaard« — et Landbrug, der betalte sig og gav Eksempler til Efterfølgelse. Fra alle Sider blev han efterhaanden kendt for at være en dygtig Landmand, en Mand, der forstod at tage Tiden med i Be-

P. Madsen.

regningen ved sin Gaard. Det maatte alle erkende, hvad enten det var Venner eller Modstandere, Højre eller Venstre.

Men P. Madsen var endvidere en Mand, der gennem mange Aar — af sine Medborgere i By, Sogn og Amt — blev valgt og brugt som Repræsentant i offentlige og private Anliggender, skønt han undertiden maatte bede sig fritaget. Et Sogneraadsmlem, der ellers var godt med, sagde en Gang, da P. Madsen ogsaa var kommen i Sogneraadet og havde været med i Arbejdet der en lille Tid: »Peter Madsen er den klogeste. Han ved mere end alle vi andre!« Og i det politiske Liv var P. M. tidlig interesseret i det stærke Røre, der brød frem ude paa Landet i Tiden efter 1870. Ikke saa underligt, at Folketingsmand J. Rasmussen i Midten af 80ernes Dage havde tænkt sig P. Madsen som sin Efterfølger i Folketinget. Ja selv i 1887, da P. Madsen havde været med til at opstille Falkenstjerne, sagde J. Rasmussen til ham under Mødet i Vig: »Hvis du stiller dig i Stedet for Falkenstjerne, saa trækker jeg mig tilbage og vil være din Stiller« — en Udtalelse, som C. Berg sluttede sig til, uden at det blev offentliggjort.

Saaledes er Hovedtrækkene af denne Mands Fortid, da han ved Valget i Nykøbing den 9. April 1895 blev anerkendt som Folketingsmand for Odsherredskredsen, en Stilling, han Valg efter Valg kom til at virke i lige til Foraaret 1909, da P. Madsen saa ved Direktør Andersens Død blev udnævnt til Direktør i Creditkassen — en Plads, han havde i 20 Aar.

I Folketinget sluttede han sig til Reformpartiet. Den 19. Oktober 1895 holdt han sin første Tale under Finanslovens 1. Behandling, hvor han smukt og varmt anbefalede et Andragende fra en Del Fiskere i den nordvestlige Del af Odsherred om at maatte faa anlagt en Bølgebryder, da Kystforholdene var yderst uheldige; ikke saa faa Fiskere havde i Aarenes Løb tilsat Livet under deres besværlige

Gerning, idet de kun kunde bruge ganske smaa Baade, som de for hver Gang, de havde været ude at fiske, maatte trække op paa Land. Hvis der derimod anbragtes en Bølgebryder, vilde Arbejdet der blive mindre farligt, idet de da kunde benytte store Baade og drive et mere lønnende og tidssvarende Fiskeri.

P. Madsen blev ved at være Amtsraadsmedlem til 1904 og Landvæsenskommissær til 1912 og havde desuden andre vigtige Hverv som Repræsentantskabsmedlem i Kreditkassen, var med i Direktionen for Holbæk—Nykøbing-Banen og i Byggeudvalget for denne og Høng—Tølløse-Banen, desuden havde han sin veldrevne Gaard at tilse og følge med i ved Siden af, at han som Nybegynder i Rigsdagsarbejdet fik meget der at forberede sig til, som tog megen Tid, men som han med stor Optagethed gerne gav sig hen i.

Ved det ny Folketingsvalg den 5. April 1898 var den 47-aarige Peter Madsen parat til at prøve en Valgdyst igen. Og Korsgaard kom ogsaa og meldte sig som Modkandidat. P. Madsen havde uden Tøven fulgt Venstrereformpartiet fra det Øjeblik af, det blev dannet i 1895, og han nærede ingen Ønsker om, at dette Partis Politik skulde blive mindre venstre-frisindet end hidtil. Og hvad den kommunale Valgrets Udvidelse angik, var hans Standpunkt her ligesom Jens Rasmussens i sin Tid: den lige og almindelige Valgrets fulde Gennemførelse.

P. Madsen sagde en Gang, at Offentligheden ofte begik en Fejl, og den blev ogsaa begaaet over for ham i sin Tid. »Det er nemlig menigsløst at læsse for mange Tillidshverv paa en enkelt Mand. Det bliver let for meget, naar alting skal passes ordentlig.« »Og« — fjøede han til — »det er heller ikke rigtig at kalde en Folketingsmand ud til alle Slags Møder. Der er Grænser for, hvad en Rigsdagsmand kan tale om, og han skal ogsaa have Lov til at være fri en Gang imellem. Fra selve Rigsdagen har jeg kun de allerbedste Minder. Det er et interessant Arbejde, som giver Indblik i mange Ting.«

Valget i Nykøbing 5. April 1898 gav følgende Resultat:

Peter Madsen blev valgt med 1304 Stemmer, medens Korsgaard opnaede at faa 986 Stemmer. Folketingsmændene Fogtmann og Poul Christensen havde ved et Vælgermøde forud støttet P. Madsens Valg.

	Korsgaard	P. Madsen
Nykøbing	134	37
Rørvig	52	49
Vig-Asmindrup	185	273
Grevinge	80	186
Egebjerg	116	125
Asnæs	27	172
Højby	283	139
Faarevejle	32	126
Odden	77	55
Vallekilde-Hørve	0	142
	986	1304

Ved Folketingsvalget 3 Aar senere, den 3. April 1901, da de samme 2 Valgkandidater atter havde opstillet sig i Nykøbing, blev Valgresultatet — efter at den hemmelige Afstemning ved Lov var gennemført ved Folketingsvalgene — saaledes:

Gaardejer P. Madsen valgtes med 1226 St.
Korsgaard fik ..... 857 —

Korsgaard stillede sig efter denne Valgdag ikke mere ved noget Valg til Rigsdagen, og da næste Valgdag kom, den 16. Juni 1903, var P. Madsen eneste Valgkandidat i Nykøbing, hvor han blev valgt uden Afstemning, saaledes som den ny Valglov var.

I 1901 var P. Madsen bleven udnævnt til Medlem af Tuberkulosekommissionen. Og ved det senere forelagde Lovforslag i Folketinget om Bekæmpelse af Tuberkulose blev han Flertallets Ordfører, hvor han flere Gange havde Ordet under Forhandlingerne. I 1904 blev han valgt ind i

Finansudvalget, hvor han var med til mange interessante Afgørelser og kom med paa Rejser rundt i Landet, ja, enkelte Gange ogsaa var med paa Rejser til Udlandet. Han kom til at deltage i meget Arbejde og følte det altid som en Pligt at overvære alle Møderne i Folketinget. Undertiden kunde han bebrejde sig selv, at han ikke ofte nok tog Ordet under Forhandlingerne. Skal der i Korthed nævnes enkelte Eksempler paa, hvad han talte om i Rigsdagen, naar han følte Lyst og Trang, saa bliver det saadanne Sager som Skolespørgsmaal, den kommunale Beskatning, Kystfredning, Kørsel med Biler, Voldgift og Tvistigheder angaaende Handel med Husdyr og Finanslovspørgsmaal.

Folketingsvalget i Odsherred den 20. Maj 1906 blev det sidste, som P. Madsen anmeldte sig til som Valgkandidat. Han fik en Modkandidat den Dag i Socialdemokraten Fisker K. Ludvigsen fra Jyllinge i Nordsjælland. Valget fik et meget fredeligt Forløb.

P. Madsen valgtes med 1332 St.
Fisker K. Ludvigsen fik 661 —

Og da der 3 Aar senere, den 25. April 1909, blev Valg igen til Folketinget, havde P. Madsen et Aars Tid i Forvejen meddelt sine Vælgere, at han ikke saa sig i Stand til at lade sig opstille ved det forestaaende Valg, da han i 1908 var blevet valgt til at være Direktør i Kreditkassen efter i mange Aar at have været med i Repræsentantskabet for Kreditkassen.

Den 21. Juni 1908 havde Venstres Organisation allerede et Møde herom i Vig, hvor der ret hurtigt viste sig Enighed om at opfordre forhenværende Folketingsmand Knop, Kathrinedal ved Svinninge, til at være P. Madsens Afløser i Odsherredskredsen, idet der fra alle Sider blev gjort gældende, at han var den, der bedst kunde samle Stemmerne om sig, og tilmed havde han en god politisk Erfaring, der gjorde, at

man i ham maatte faa en værdig Repræsentant for Valgkredsen. Knop, der var født i Jylland, men valgt i sin Tid som Folketingsmand paa Fyn (Svendborgkredsen), og som siden 1901 havde været Ejer af en mindre Landejendom paa Kathrinedals udstykkede Jorder, tog vel imod Opfordringen, godt kendt, som han var, med mange i Holbæk Amt, og gav Løfte om at stille sig ved det forestaaende Valg i Nykøbing. — Og fra det radikale Venstre, der havde skilt sig fra Reformpartiet i 1905, blev der opstillet Direktør Karl Hansen, Bakkehuset, der tidligere — som den friske Husmandsfører fra Ankerstræde ved Køge — havde skabt Samling om Husmandsforeningerne paa Sjælland. Socialdemokraterne sluttede sig her sammen med de radikale, medens Højre opstillede Marinekaptajn Schultz, København, og nogle Afholdsfolk samlede sig om Bybud Niels Larsen, København, der blev deres Valgkandidat.

Paa Valgdagen den 25. Maj 1909 samlede de forskellige Vælgere sig i det prægtigste Vejr omkring Valgtribunen paa den kendte Plads i Nykøbing.

Arkitekt Ivar Bendtsen, Vallekilde, anbefalede paa det bedste Direktør Karl Hansen. Bmd. Knop blev anbefalet af Gaardejer Niels Jensen-Nybjerg, Nyrup, Direktør Peter Madsen, Eskildstrup, og Lærer Christensen, Engmose. Niels Jensen-Nybjerg, der før et Par Gange havde været nævnt som Kandidat for Venstre i Odsherred sagde i sin Stillertale for Knop:

»Naar jeg i Dag anbefaler Vælgerne at samle sig om Knops Kandidatur, da sker det, fordi jeg er enig med ham i den Politik, der skal være Venstres Arbejde. Jeg kender Forholdene i de smaa Hjem og véd, at er der end i de senere Aar gjort meget for at udligne Modsætninger, saa ligger der dog endnu et stort demokratisk Arbejde og venter paa os. Jeg véd, at Knop er enig med os i dette, og at han har mange Betingelser for at udføre et godt Arbejde ad den Forhandlingens Vej, som det store Flertal

af Valgkredsens Vælgere hidtil har ønsket at følge i Politik. Og Knop er ingen fremmed Mand for os. Gennem adskillige Aar har han gjort et stort Arbejde iblandt os. Det vil være en Ære for denne gamle Venstrekreds at sætte en Mand som Knop, der er vraget andet Steds, fordi han gik for langt til venstre, ind i den danske Rigsdag.«

Stationsmester Larsen anbefalede Afholdsfolkenes Kandidat. Og Redaktør Faxholm anbefalede Kaptajn J. H. Schultz. — Den endelige Afstemning gav det Resultat:

at Bmd. K. Knop var valgt med	1203 St.
Direktør K. Hansen fik.....	1056 —
Kaptajn Schultz	152 —
og N. Larsen	85 —

10. Johan Kristian Knop.

(1909—1910).

Den nyvalgte Folketingsmand, som Odsherredskredsen fik ved Valget i Maj 1909, var Jyde af Fødsel. Det var altid saa interessant at høre Knop fortælle Træk fra sit Barndoms- og Ungdomsliv i Jylland. Den 27. November 1857 var han født i Laage Mølle ved Vejle, som Faderen havde i Forpagtning, men 1865 mistede Forældrene alt, hvad de ejede, og flyttede til Horsenseggen, hvor den 7-aarige Dreng Johan Kristian da om Sommeren maatte ud som Vogterdreng for at tjene sit Brød. Og fra sit niende Aar var han altid ude at tjene. 13 Aar gammel mistede han sin kære Moder, og efter den Tid maatte han i enhver Henseende sørge for sig selv. Gribende kunde han fortælle om den Kærlighed, han altid havde til sit fattige Hjem.

Hans Skolegang som Barn var det smaat med. Men fra 16 Aars Alderen, da han fik Plads som Karl, kastede han sig i sin Fritid over Læsning og anden Uddannelse, og Lysten til at komme paa Højskole efterkom han, 19 Aar gammel, ved sammen med et Par jævnaldrende Karle at vandre en Efteraarssdag i 1876 fra en Hedegaard i Brande

(Midtjylland) den 9 Mil lange Vej til Holstebro for næste Dag at tage med Toget op efter Øen Mols, hvor de i den kommende Vinter vilde være Elever paa Galtrup Højskole. »Og da vi tre kom paa Højskole, havde vi ikke nogen Sinde før hørt et Foredrag eller sunget en Fædrelands-sang«, sagde Knop. »Ingen af os var rigtig klar over, hvad det i Virkeligheden var, vi gik ind til. Alligevel blev den Vinter en rig Oplevelse for mig og min senere Udvikling«. Og efter Skolens Slutning tog han i Foraaret 1877 Plads paa Øen, hvor han senere fandt sin Hustru, og i en Aarrække — fra 1882 til 1901 — fik sit eget Hjem i Form af en lille Gaard paa en Jordudstyknings fra Hustruens Fødegaard i Dragstrup.

Knop tog her levende Del i alt aandeligt og offentligt Liv, der rørte sig hos den vaagne og driftige Befolkning paa Mors. Sin Kærlighed til denne Øs Befolkning bevarede han til sin sidste Stund. I 1898 blev Knop paa J. C. Christensens Anbefaling valgt til Folketingsmand i Svendborgkredsen, som han repræsenterede indtil 1905, da han faldt for en Modkandidat, der fik 11 Stemmer mere end Knop. I disse 7 Aar havde han i Folketinget været Medlem af flere Udvalg; ja, ogsaa Ordfører og Udvalgsformand havde han prøvet at være; tillige havde han været Sekretær i Udvalget angaaende Spørgsmaalet om Folkeforsikring.

Imidlertid var Knop og hans Hustru allerede i 1901 flyttet fra Mors til Holbæk, hvor han erhvervede sig en af de paa Kathrinedal udstykkede Parceller, og han fik her et dejligt Hjem; men stærkt optaget, som han efterhaanden blev af de mange Tillidshverv, han ogsaa fik, maatte han ogsaa flytte derfra. Efter en kortere Tid at have boet i Svinnige, derefter i Hørve, flyttede Knop og hans Hustru til Holbæk, da han 1910 var blevet Branddirektør. Og her boede de saa til deres Død. I alle deres sjællandske Aar var disse to Jyder meget stærkt

optaget af at komme til Vallekilde Højskoles kirkelige og folkelige Møder. Her traf man dem, saalænge de kunde være med. Knop var i Særdeleshed som Politiker optaget af Kirke- og Skolespørgsmaal, ligesom han ogsaa var en af dem, der nok skulde lade sig høre, naar det gjaldt Kampen for den almindelige Valgret. I Kirke- og Skolespørgsmaal havde han nemmet Grundtvigs Synsmaader og Tanker, som han saa gerne talte om og øjnede som et herligt Maal for det danske Folk at naa frem til — i fuld Frihed.

I den korte Tid — 1 Aar —, hvor Knop fik den Ære at være Folketingsmand for Ods herred, blev det ikke store Resultater, han

var med til at gennemføre under det ny Ministerium Zahle, der i Oktober 1909 havde afløst Ministeriet Holstein-Ledreborg, og som i 1910 maatte vige for Ministeriet Klaus Berntsen.

Knop havde i Aarene 1898—1906 været med i Jordspørgsmaalet, som da var under Opsejling, ligesom han ogsaa sluttede sig til Th. Larsens og Jensen-Sønderups Tanker om en almindelig Folkeforsikring, der endnu var saa lidt forstaaet og gennemtænkt, men som der i disse Aar blev gjort et stort Arbejde for. Da han kom til at bo i Holbæk Amt, var han med at stifte »Holbæk Amts Udstykningsforening«, hvis Formand han var i mange Aar, og hvor Udstykningen fra Eriksholm var det første,

Knop.

Foreningen fik med at gøre, takket være den Forstaaelse, hvormed denne Sag blev mødt af afdøde Udenrigsminister, Grev Ahlefeldt-Laurvig, der var Ejer af Eriksholm.

Men da Knop i 1910 blev Branddirektør i Holbæk, maatte han trække sig tilbage fra sin Rigsdagsvirksomhed. Og nu flyttede han og hans Hustru til Holbæk. Knop blev dog senere i Aarene 1924—28 Landstingsmand som Stedfortræder for Landstingsmand Chr. Hansen, Rejnstrup, der døde i 1924. Knop havde da i 5 Aar været Enkemand. Selv døde han den 22. November 1928 og blev jordefæstet paa sin 71 Aars Fødselsdag, den 27. November, paa Korskirkens Kirkegaard i Vallekilde.

11. Niels Jensen-Nybjerg.

(1910—1918).

Da Knop i 1910 havde frasagt sig at lade sig opstille ved det kommende Folketingsvalg i Nykøbing, blev Gaardejer Niels Jensen-Nybjerg i Nyrup opfordret af Kredsens Venstre til at stille sig. Nybjerg havde sine store Betæneligheder dels af Hensyn til Forholdene i hans Hjem, dels fordi han frygtede, det kunde være vanskeligt for Venstre at samles om hans Kandidatur. Men da Stillingen til sidst viste, at han stod over for en enstemmig Opfordring fra et Udvalg, der repræsenterede samtlige Kommuner i Valgkredsen, opgav han sine Betæneligheder og sagde Ja til Opfordringen.

Fra det radikale Venstre blev Gaardejer Lars Eriksen, Brent, opstillet. Og ligeledes stillede Bybud Niels Larsen, København, sig som Kandidat for Afholdssagen. Valget foregik den 20. Maj 1910, efter at der nogle Uger i Forvejen havde været holdt en Række livlige Vælgermøder i flere af Valgkredsens Sogne.

Udfaldet af dette Valg blev saaledes:

Gaardejer N. Jensen-Nybjerg valgtes med	1473	Stemmer,
medens Gaardejer Lars Eriksen fik	1231	—
og Bybud N. Larsen fik	91	—

Ved det følgende Valg 3 Aar senere, den 20. Maj 1913, var der igen i Nykøbing opstillet 3 Valgkandidater, nemlig: Gaardejer Nybjerg for Venstre, fhv. Gaardejer J. Jørgen Jensen, Onsted, Tranebjerg, for det radikale Venstre og Gaardejer Chr. Jørgensen, Suserup, for Højre. Denne Valgdag med Striden om en ny Grundlov blev fulgt med spændt Opmærksomhed i alle Valgkredse, ikke mindst i Odsherredskredsen.

Her blev Jensen Onsted anbefalet fra Valgtribunen af Hmd. Hans Andersen, Veddinge, Tømrer Laurits Nielsen, Gundestrup, og Tømrer P. Rasmussen, Vig, medens Nybjergs Ordførere var de sædvanlige: Jens Andersen, Tengslemark, Søren Petersen, Gundestrup, og

Johannes Clausen, »Stubberupholm«. For Jørgensen, Suserup, talte Redaktør Faxholm og Stationsforstander Hansen, Asnæs.

Valgresultatet blev, at N. Jensen-Nybjerg valgtes med 1485 St., medens Jensen-Onsted fik 1339 og Jørgensen, Suserup, 171.

Niels Jensen-Nybjerg.

Niels Jensen-Nybjerg var en Husmandssøn fra Nyrup, født i et lille og godt Hjem den 14. Januar 1853. »Min Far var et Arbejdsmandsmand«, har Jensen-Nybjerg fortalt. Hver Søndag arbejdede han for fremmede, og i den tidlige Morgen og sene Aften forrettede han sit eget.

Om Søndagen arbejdede hverken han eller Moder ud over at passe Kreaturerne og Huset. Søndagen gik i øvrigt med at gaa i Kirke, til Møder, Læsning i Biblen, Tidsskrifter og Blade med religiøst Indhold, og at synge Salmer. Baade Far og Mor kunde synge. Far sagde tit, da han blev ældre: Hen sidst paa Ugen længes jeg efter Søndag, men hen imod Søndag Aften begynder jeg at længes efter Arbejdsdagen.« Fader arbejdede om Vinteren mest ved at »tærskes til Punds«, og dette Arbejde kunde højst give 20 a 24 Skilling pr. Dag. Vi var en stor Familie: 7 Børn og to gamle Bedsteforældre, som alle skulde have Føden foruden Far og Mor, og det kneb meget ofte. Mor var ogsaa et ihærdigt Arbejds menneske; hun arbejdede vistnok i mange Aar ofte indtil 17—18 Timer i Døgnet. Hun arbejdede meget for fremmede, mest med fin Linnedsyning, for hvilket Arbejde hun var særlig skattet. Hun lærte os Børn at læse, regne og skrive, saa vi alle mødte vel forberedte i Skolen. Hun syede selv deres Tøj — baade til Piger og Dreng — lige til Konfirmationsalderen. Og hun skaffede os Pladser og fæstede os bort, saa længe vi var mindre.

I Efteraaret 1862, da jeg var mellem 9 og 10 Aar gl., skulde jeg have en Plads som Vogterdreng for den kommende Sommer, og det blev hos Mads Rasmussen, Højby, nu »Sekshøj«. Det var Mor, der skaffede mig den Plads. I Løn blev jeg budt for en Sommer: 4 Rigsdaler, 1 Pund Uld og Lærred til en Skjorte; men min Mor fik Lønnen sat op til 5 Rigsdaler, et Par Træsko, 1 Pd. Uld og Lærred til en Skjorte. Det blev saa min Løn i de fire Somre, jeg var Vogterdreng der. Tjenestetiden med at vogte varede fra hen i April til Januar. I den Tid kom jeg kun i Skole een Dag om Ugen. Efter Hellig tre Kongers Dag 1867 forlod jeg sidste Gang »Sekshøj« som Hyrdedreng. Og da jeg blev konfirmeret, forærede Mads Rasmussens Søn mig et Lommeur, som var noget helt nyt den Gang.«

Og da Niels Jensen-Nvbjerg i 1876—77 havde været

Soldat og blev Bestyrer paa Højby Mølle nogle Aar indtil 1886 og tillige en Tid var Agent for Markfrø, hændte det en Dag, at gamle Mads Rasmussen kom ned til ham, som han saa tit gjorde, og sagde, som det var Vogterdrengen, han talte til: »Hør, lille Niels! jeg skulde have noget Markfrø; men det ved du bedre Besked paa end jeg. Her er 100 Kr., saa leverer du nok noget, der er godt.« — Og det kom ogsaa i Orden til Mads Rasmussens Tilfredshed.

I 1880, den 9. Januar, blev Niels Jensen gift med Karoline Nielsen, Datter af Husmand Mads Nielsen i Nygaard. Og efter at de havde været paa Højby Møllegaard som Bestyrerpar, kom de 1886 til Nygaard, hvor de var i 16½ Aar og bestyrede den store Nygaard Fattiggaard (med sin Børneafdeling), og hvor der foruden et stort Landbrug med Mølle og Bageri var ialt ca. 80 Mennesker at tage sig af paa forskellige Maader. I alle de Aar, fra 1886 til 1902, var Jensen-Nybjerg tillige Sekretær for de forskellige Sogneraadsformænd, der i den Række Aar kom til at løse hinanden af. Jensen-Nybjerg, der aldrig siden sin Konfirmation fik Lejlighed til at komme paa nogen Ungdomsskole, udviklede sig paa forskellige Maader stærkt i disse Aar, især i Læsning, Skrivning og praktisk Arbejde af forskellig Art. Og da de i 1902 flyttede til Nyrup og fik en lille Gaard der, fik han flere Gange Ærespræmier for sit Jordbrug. Jorden var meget mager og Husdyrholdet ringe, da Jensen-Nybjerg og hans Kone begyndte her, trofast støttet af deres 8 raske og dygtige Børn.

En Mængde Regnskabsfører- og Kassererposter blev ham tildelt i Aarenes Løb. Alt i alt skal han have beklædt 33 forskellige Tillidsposter. Han var saaledes bl. a. Skatteraadsformand i 21 Aar.

Paa Rigsdagen lærte man ogsaa at skatte hans Indsigt og Forstaaelse i mange vigtige Spørgsmaal. Og han var en ærlig og retskaffen Talsmand for Frisindet. Det var altid med dyb Alvor, han lod sin Røst høre om lige Ret for alle. Grundlovsforhandlingerne i Aarene 1912—15

optog ham stærkt. Hans Valgtale i 1915, den 7. Maj, i Nykøbing, samlende til Enighed, som den saa stærkt var Udtryk for, viser hans Tro og Tillid til den almindelige Valgret.

Af praktiske Ting, som han paa Rigsdagen var med til at gennemføre for sin Valgkreds, kan nævnes, at naar Sindssygehospitalet i sin Tid blev lagt i Nykøbing Sjælland, da tilkommer Æren herfor i første Række Jensen-Nybjerg, som energisk arbejdede for denne Sags Gennemførelse.

Ved forannævnte Valg til Folketinget den 7. Maj 1915 — som jo var et aftalt Fredsvalg imellem Partierne — var N. Jensen-Nybjerg eneste Valgkandidat i Nykøbing. Valgbestyrelsens Formand den Dag var — som i 1913 — Gaardejer H. P. Jensen, Stubberup, der oplæste det kgl. aabne Brev og gav Ordet til Jensen-Nybjergs tre sædvanlige ordførende Stillere: J. Andersen, Tengslemark, S. Pedersen, Gundestrup, og J. Clausen, Stubberupholm. Saa var det, at Valgkandidaten holdt sin Tale for Grundlovsforslaget, som han havde stemt for. Her sagde han bl. a.: Mange mener, at Politik er af det onde; men de bedømmer det ud fra fuldkommen forkerte Forudsætninger. Politik er den Akse, hvorom Samfundsforholdene drejer sig; og at der er Røre og Kamp i et Folk, er ingeniunde af det onde, naar blot Kampen føres med blanke Vaaben; thi da viser det kun, at Folket er sundt og udviklingsdygtigt.«

Som eneste opstillet Kandidat valgtes N. Jensen-Nybjerg uden Afstemning til Folketingsmand for Holbæk Amts 5. Valgkreds. Og i 3 Aar var han atter Medlem af Folketinget indtil næste Valgdag, den 24. April 1918, da en ny Valglov med en forandret Kredsinddeling og Udvidelse af Valgretten skulde prøves første Gang. Nu var der kun fire Folketingskredse i Holbæk Amt. 5. Valgkreds var forsvundet, idet Odsherred med en Del af den gamle Svinningekreds nu udgør Holbæk Amts 2.

Valgkreds. Her var det, at N. Jensen-Nybjerg i 1918 lod sig opstille af sit Parti, medens det radikale Venstre og Socialdemokraterne stod samlet om Landbrugsminister Kristjan Pedersen fra Sandby, og Højre opstillede Redaktør H. Ibsen fra Holbæk. Valgresultatet den 24. April blev følgende:

Landbrugsminister Kr. Pedersen ...	4341	Stemmer.
Gaardejer N. Jensen-Nybjerg	4129	—
Redaktør H. Ibsen	445	—

Nybjerg lod sig efter dette Valg ikke mere opstille. Han havde ogsaa Arbejde nok at være optaget af hjemme og i Omegnen. Han syslede ogsaa til Tider med Slægtsminder og Historie. Han kunde ikke være ledig. Nogle Aar før sin Død udtalte han Ønsket om at maatte dø midt i sin Gerning. Og dette Ønske blev opfyldt. Det var en Oplevelse for mange at besøge ham og hans Hustru i deres virksomme og gæstfrie Hjem, hvor saa mange Livsinteresser blev drøftet.

N. Jensen-Nybjerg blev syg den 6. August 1926 og var syg i 8 Dage; men trods den tiltagende Sygdom, havde han hver Dag Tankerne ved noget af sit boglige Arbejde. Han dikterede og gav Ordre, naar han kunde. Men den 13. August sov han hen og var død, 73½ Aar gammel.

Som Kilder til Odsherredskredsens Historie er benyttet: Mundtlige Meddelelser og skriftlige Optegnelser fra Vælgerhjem i Odsherred tilligemed en Del Breve vedrørende Valgene; endvidere de stedlige Avis- og Dagblade i Nykøbing og Holbæk i Aarene 1848—1915; A. Lauesgaard: »Rigsdagens Medlemmer 1848—1915 med Talerfortegnelser«; »Rigsdagstidende«; »Østifternes Folkeforening« og »Femte Juni Folkeforening«s Protokol for Holbæk Amts 5te Valgkreds i Aarene 1863—1900; »Dansk Folketidende«; »Morgenposten«; »Almuevennen«; Dagbladene: »Fædrelandet« og »Morgenbladet«; »Dansk biografisk Leksikon«; »Dansk biografisk Haandleksikon«; Frode Aagaard: »C. Berg« (1929); »Af J. A. Hansens efterladte Papirer« (1878—79); Povl Hansen og R. P. Nielsen: »Dragsholm«.

AF TUSES HISTORIE

Ved Gunnar Olsen.

I. Bøndernes Kørsler.

Der kan endnu blandt Folk i Tuse høres Tale om, at der engang har været et Vognmandslav i Tuse. Bønderne kørte dengang for de rejsende til Kalundborg eller til Roskilde, og derfor var de Tuse Bønder kendt viden om fremfor andre Bønder. Og Tuse selv var kendt. Havde man ikke Rimet:

Og der staar skrevet paa Roskilde Port,
der er fire Mile til Tuse.
Vil du ikke age, saa kan du gaa,
din store, brede Maduse.

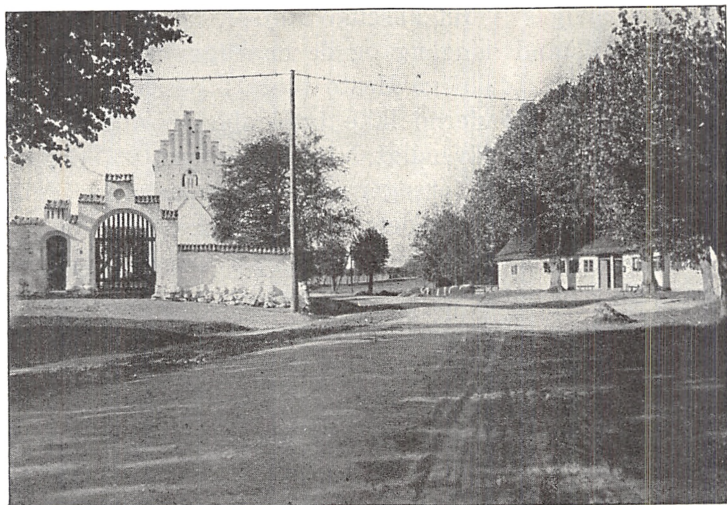
Ja, Tuse havde været en stor By, større end Holbæk i sin Tid, og de Tuse Bønder havde været nogle Pokkers Karle paa deres Farter, det var vist nok.

Stort mere havde Folk ikke at berette om Tuse Vognmandslav, og hvor meget sandt var der vel i det? Dr. phil. Folmer Dyrhund beretter i »Erindringer fra gamle Tudse« om, at der ikke er nogen Tvivl om, at Tuse har haft et Vognmandslav før 1804, og siger derefter: »Der er da næppe heller Grund til at tvivle om Rigtigheden af, hvad man for et Par Menneskealdre siden har meddelt mig: at saa længe Byen laa samlet, var alle dens Gaardmænd (deres Antal angives 1774 til 28) Parthavere i Lavet. Efter Udstykningen, der foregik 1795—97, derimod kun de af dem, der boede nærmest ved Kroen og Kirken, fordi de kun herfra kunde høre Byhornet, der lød, naar der skulde

mødes med Kjøretøj til Afløsning, eller naar Befordring blev bestilt«.

Sin Vished for, at Tuse havde Vognmandslav før 1804 har Dyrlund, hvad han ogsaa selv bemærker, fra 6' Bind

Kirken og Kroen i Tuse.

af Pontoppidans »Danske Atlas«. Heri staar: Byen ligger midt mellem Roskilde og Kalundborg og har Vognmandslav, hvorfra det gamle Ordsprog kommer: Der staar skrevet paa Roskilde Port — — —

Tuse har altsaa haft Vognmandslav før 1776 (Udgivelsesaaret for Pontoppidans Atlas), men hvor længe før?

Forordningen om Oprettelse af Vognmandslav findes i Chr. V. Danske Lov (1683). Var Tuses Vognmandslav saa gammelt, og havde de Tuse Bønder grundet paa Byens Beliggenhed mellem Kalundborg og Roskilde (med nøjagtig 36 km til hver af de to Byer) ogsaa tidligere maattet besørge Personbefordringen.

Nogle Undersøgelser i »Danske Kancellis Brevbøger« har vist følgende herom.

Omkring 1580 laa de fleste af Tuses Gaarde, der har paa dette Tidspunkt vel været omkring 20, under Kronen. Disse Kronens Bønder var forpligtigede til at køre for Folk, som kom til Tuse, vel at mærke, hvis de havde kongeligt Pasbord. Som Regel gik Rejsen til Kalundborg eller Roskilde, i sig selv ret anselige Rejser, og naar Vejenes elendige Tilstand dengang og de daarlige Vogne og formodentlig ogsaa daarlige Heste tages i Betragtning, forstaar man, at Bønderne ikke brød sig om at faa flere Rejser end højst nødvendigt. Vi ser da ogsaa, at Bønderne paa mange Maader forsøger at blive lettede for denne Byrde, naar den syntes dem at blive for svær.

Første Gang skete det i 1578. Da klagede Bønderne nemlig til Kongen over, at alle, som kom til Tuse, udgav sig for at være Kongens Folk, og saa maatte Bønderne køre for dem, men Ægterne blev af den Grund saa mange, at de var ved at ødelægge dem, sagde de. Kongen¹⁾ maatte selvfølgelig være imod, at hans Bønder misbrugtes af en hvilken som helst rejsende, og han forbyder da sin Foged i Tuse, Rasmus Jensen, at laane nogen Vogne, medmindre de har Kongens eller Rentemester Christoffer Walkendorffs egenhændige underskrevne Pasbord.

Om Kongens Brev har hjulpet, vides ikke. Bønderne blev imidlertid ikke tilfredse. De syntes stadig, de maatte køre for mange og for lange Ægter. Der gaar nogle Aar, saa finder de paa Raad. Kan de ikke faa gjort Ægternes Tal færre, kan de muligvis faa gjort Rejserne kortere. De har henvendt sig til Lensmanden paa Roskilde, Lave Beck, og vundet ham for deres Sag. Om det er Bønderne eller Lensmanden, der har fundet ud af, at de passende kunde nøjes med at køre til Føllenslev, naar de ellers skulde køre til Kalundborg, er ikke godt at vide, men nok er det,

---

¹⁾ Alle Breve er formelt rettede til Kongen, og alle Forordninger udstedtes formelt af ham, hvorfor denne Udtryksmaade bruges i det følgende. I Virkeligheden ekspederedes de fleste Forretninger gennem »Danske Kancelli«.

Lave Beck²⁾ har indsendt Begæring til Kongen derom, og formodentlig har Begæringen været ledsaget af vægtige Grunde, Kongen fandt det i hvert Fald ret og rimeligt og indrømmede Bønderne, hvad de begærede.

Men længe fik de Tuse Bønder ikke Lov til at nøjes med Kørselen til Føllenslev, idet de Føllenslev Bønder ingenlunde var tilfredse med denne Ordning. De klager³⁾ til Lensmanden, Herman Juel⁴⁾, paa Kalundborg, og han indberetter da til Kongen, at Kronens Bønder i Føllenslev har nok at gøre uden dette. Foruden det Arbejde, de skal gøre for Slottet, er de særlig satte til at køre Korn og udskibe det, naar der fra Slottet skal sendes Korn til København, hvilket ofte sker; og hermed er de noksom besværede, hedder det i Brevet. Kongen har da nøjere undersøgt Sagen, og han finder da, »at de Tuse Mænd fra Arilds Tid har ført deres Førsel fra Roskilde til Kalundborg«, og at de af den Grund har været sat lavere i Landgilde end Kronens andre Bønder og tillige har været fri for al anden Ægt, hvorfor han finder det rimeligt, at de kører helt til Kalundborg. Det skal Lave Beck foreholde de Tuse Bønder, saa de ikke yderligere besværer de Føllenslev Mænd.

Hvem var nu det, der befordredes af de Tuse Bønder? Et Sted⁵⁾ omtales de som »de gode Mænd, Kongen har forskrevet sig til«. »De gode Mænd« er utvivlsomt Adelsmænd, men man maa dog ikke antage, at hin Tids Adelsmænd, øvede Ryttere som de ifølge deres Stand skulde være, kan have foretrukket at sidde paa de umagelige Bondevogne, der sikkert har skrumpet slemst hen ad de slette Veje; derimod har Bønderne rimeligvis maattet køre for deres Tjenere og med deres Rejsegods. — I et Brev til Slagelse Borgere siges, at de, naar Kongen kommer, skal køre for hans Fadebur, Folk og Gods —, og

²⁾ Lave Beck, Lensmand paa Roskilde 1577—87.

³⁾ Sagen omtales i et Brev af 12 Oktober 1586.

⁴⁾ Herman Juel, Lensmand paa Kalundborg 1581—85.

⁵⁾ Brev af 16. August 1586.

noget lignende har vel været Tilfældet her. I ovennævnte Brev til Lave Beck lader det imidlertid til, at de gode Mænd har kørt hos Bønderne, de har nemlig klaget til Kongen over, at de enten er blevet langsomt befordrede eller slet ikke befordrede. Værst havde det været i Roskilde. Der gik de først hen til Fogeden paa Roskildegaard. Han vilde ikke befordre dem, men han henviste dem til Bistrup. Heller ikke paa Bistrup fik de Befordring, men de henvistes til Bispegaarden, og fra Bispegaarden endelig til Borgmestre og Raad i Roskilde. Hvorvidt Borgmestre og Raad har formaaet at skaffe dem Befordring, fortæller Brevet intet om, men Lave Beck faar strenge Paalæg om at sørge for, at de, naar de skal tilbage, faar god Befordring baade til dem selv, deres Folk og deres Gods. Ogsaa de, som over Tuse skal rejse til Jylland, skal befordres, slutter Brevet.

Saa skete der imidlertid for de Tuse Bønder det, at nogle af de Gaarde, som laa under Kronen, blev bortskiftede af denne, og herefter kunde de altsaa ikke mere køre Ægt for Kronen. Desmere Kørsel blev der for de andre. De klager til Kongen derover⁶⁾, sigende, at de, hvis det skulde fortsættes, helt vilde blive ødelagte. Kongen befaler da⁷⁾ Kronens Bønder i Holbæk Len at yde nogen Hjælp til Bønderne i Tuse, for at disse ikke helt skulde ødelægges. For Fremtiden skulde de lige saa vel som Bønderne i Tuse befordre Personer og Gods, som Kongens Pasbord bød skulde befordres. Og det befaledes dem strengeligt at møde med Vogne og Heste, naar de tilsagdes, saafremt de ikke vilde tiltales og straffes. Kort Tid efter skriver Kongen⁸⁾ til Lensmanden paa Holbæk Slot, Christoffer Pax⁹⁾, og gør ham bekendt med Brevets Indhold.

⁶⁾ Paa dette Tidspunkt den da 13-aarige Christian IV. Han har selvfølgelig intet haft med det at gøre.

⁷⁾ Aabent Brev af 2. Marts 1589.

⁸⁾ Brev af 20. Marts 1589.

⁹⁾ Christoffer von Festenberg (Pax) Lensmand paa Holbæk Slot 1563—1608.

I dette Brev er yderligere tilføjet de Bestemmelser, at Kørslerne først skal gaa paa Omgang blandt Bønderne i Tuse og dernæst, naar de alle har kørt, blandt Bønderne i Holbæk Len, at Lensmanden skal holde Bønderne til at køre, naar de tilsiges, og endelig, at Christoffer Pax i Fællesskab med Niels Parsberg skal sætte en Mand til at føre Tilsyn med Kørselen og tilsige Bønderne, naar de skal køre. De Tuse Bønder havde altsaa faaet opfyldt deres Krav om Hjælp. Men det hjalp alligevel ikke, enten det saa var Lensmanden paa Holbæk Slot eller Bønderne under Holbæk Len, som var Skyld i det. 1591 maa de igen klage, og denne Gang er Klagen langt større og bedrøveligere end tidligere. Nu er, siger de, den Besværing, der paahviler dem med Ægter og Rejser ikke alene stor, den er ogsaa blevet daglig. De maa ikke alene befordre alle dem, som fra Roskilde skal til Kalundborg, men ogsaa dem, som fra Kalundborg skal til Roskilde (det havde de jo ogsaa skullet tidligere, saa det er sandsynligvis kun indført i Klagen for at gøre den større), ja de tvinges endog til at køre for Folk helt til Ringsted og til Sundby Færge (Frederikssund), og mod disse Rejser har de øjensynlig næret en særlig Uvilje, da det maa antages, at Vejene til disse Steder har været ringere end Hovedvejen Roskilde—Holbæk—Kalundborg. De beder derfor ydmygt, om de ikke kan blive fri for nogle af disse Rejser, da de ellers vil blive helt ødelagt. For at hindre dette bestemmer Kongen da¹⁰, at Personer, der kommer fra Kalundborg, og som har Brev fra Kongen, Rigens Raader eller andre, som har Ret til fri Kørsel¹¹), skal beforders til Roskilde af Tuse Bønder; men Folk, der fra Roskilde skal til Kalundborg, skal henvises til Holbæk Slot og beforders derfra, uden at de Tuse Bønder dermed besværes. Niels Parsberg paa Roskilde

¹⁰) Brev af 9. Juli 1591.

¹¹) Tidligere synes det, som om kun Kongen og Rentemesteren kunde udstede Breve, der gav Ret til fri Kørsel. Nu kan Rigsraadet altsaa ogsaa gøre det. Denne Udvidelse af Kørselsretten har sandsynligvis fundet Sted under Formynderregeringen.

faar samtidig Besked om, at rejsende, som faar Vogne fra Roskilde, skal henvises til Vognskifte i Holbæk, ikke som før i Tuse. Denne Gang har det formodentlig hjulpet. Der synes ikke efter denne Tid at være indløbet Klager fra Tuse Bønder til Kongen om Besværet ved Kørslerne.

Da vi atter hører om Kørslen over Tuse, er det i Forbindelse med Kongens Foged i Tuse, Jens Rasmussen. Han var Søn af den tidligere omtalte Foged Rasmus Jensen. Denne omtales første Gang 1568, da Kongen udsteder aabent Brev om, at han indtil videre skal være fritaget for at svare den halve Landgilde af sin Gaard. 1578 forbydes han som omtalt at give Befordring til andre end dem, som mødte med Kongens Brev; til hans Fogedforretninger hørte altsaa ogsaa at sørge for Kørslerne.

I 1582 var Frederik II. i Tuse, hvad der ses af flere derfra udstedte Breve, bl. a. et til Borgmestre og Raad i Holbæk, som formodentlig har benyttet den korte Vej til at komme til ham med Bøn og Begæring om, at de indtil videre maatte bruge Byens Byskat til Bygning af en Skibbro, hvad der ogsaa blev dem tilstaaet. Han har da formodentlig boet hos Rasmus Jensen og er kommet til at synes saa godt om denne, at han i 1584 eftergiver ham Halvparten af de to Aars Landgilde, han var kommet til at restere for (han betalte i Forvejen kun Halvdelen).

Henimod 1595 er Rasmus Jensen sagtens død, og hans Søn, Jens Rasmussen, har da overtaget saavel Gaarden som Fogedstillingen efter ham. 1595 faar denne Stadfæstelsesbrev¹²⁾ for Livstid paa Kirketienden¹³⁾ i Tuse, for denne skal han aarlig svare: 3 Tønder Rug, 3 Tønder Byg og 4 Tønder Havre. Det har utvivlsomt været en god Forretning, Jens Rasmussen hermed gjorde. Hvor stor Kirketienden har været paa dette Tidspunkt vides ikke;

¹²⁾ Brev af 23. Juli 1595.

¹³⁾ Tienden deltes i tre Dele: Kongetiende, Præstetiende og Kirketiende.

men i 1678 var den 31 Tønder og 2 Skæpper, og det er ikke sandsynligt, at den har ændret sig synderligt i den mellemliggende Tid. Jens Rasmussen har altsaa tjent godt en Snes Tønder paa denne Maade; Prisen paa Rug var dengang en 4—5 Kr. pr. Tønne, og naar Hensyn tages til Pengenes dengang langt større Købeevne, træder Forretningens Fordele endnu tydeligere frem. Næste Aar faar han aabent Brev for¹⁴⁾, at han, som hans Fader havde haft det før, skal være fri for at svare Halvdelen af Landgilden af den Gaard, han besidder. Indtil videre, hedder det ganske vist, men han skal sikkert nok have sørget for, at dette »indtil videre« vedblivende fik Lov at staa ved Magt. Til Gengæld skal han saa, da han bor ved alfar Vej, hedder det fremdeles i Brevet, holde Forraad paa Øl og Mad, saa at vejfarende Mand kan faa stillet sin Sult og Tørst for en rimelig Betaling. Han skal altsaa drive en Slags Krohold, i hvert Fald have saa meget til Huse, at han kan beværte dem, som for Vognskiftes Skyld beder i Tuse.

Meget er det ikke, der i disse Dokumenter siges om Fader og Søn; men af det lidet faar man det Indtryk, at det var Folk, som forstod at mele deres egen Kage. Hvorfor skulde Fogedgaarden, som sandsynligvis var en af Byens bedste Gaarde, ikke kunne svare fuld Landgilde? Forretningen med Kirketienden var afgjort fortrinlig, og Jens Rasmussen har sikkert nok ogsaa vidst at gøre sit Krohold indbringende. Dette Indtryk bekræftes tilfulde af et Brev til Peder Basse 1606. Forholdene var nemlig blevne saaledes, at naar Kongens Hoftjenere eller andre med Kongens Pasbord skulde have Befordring i Tuse, saa stillede Jens Rasmussen sig overmaade sær og vrangvillig an overfor dem og gjorde allehaande Besværinger, før de kunde faa Vogne. Ja, sommetider opholdt han dem endog forsætlig, idet han sagde, at han ikke kunde skaffe dem de Vogne, deres Pas lød paa, de maatte vente, indtil

---

¹⁴⁾ Aabent Brev af 2. August 1596.

en Vogn blev ledig. Hvad skulde de rejsende vel saa gøre? Et længere Ophold i Tuse har vel næppe fristet dem, og desuden maatte de vel ofte skynde sig paa Grund af det Hverv, de havde. Var der da andet at gøre for dem end at spørge den vrangvillige Foged, om de da ikke mod Betaling kunde faa Befordring? Det gjorde de. Og mærkelig nok, saa snart der blev Tale om Betaling, blev Forlangendet straks efterkommet, »idet han tog mere Hensyn til egen Fordel end til Kongens Pas«, siger Brevet. Men det var for meget for Kongen, for det er sandsynligvis den unge Christian IV., som har haft Sagen i sin Haand; det var jo at vise aaben Foragt for Kongens Brev og burde ikke gaa ustraffet hen. Derfor befaler han Peder Basse at sætte ham to—tre Dage i Taarnet og derefter foreholde ham, at han kan vente en lang større Straf, hvis han for Fremtiden modvillig nægter nogen Befordring, naar de kommer med Kongens Pas. Befalingen er sandsynligvis blevet udført. Jens Rasmussen var jo Fæstebonde under Kronen, der havde Hals- og Haandsret over sine Bønder, som Adelen havde det over sine. Han kunde derfor uden videre Formaliteter sættes i Fængsel og tages ud igen, naar det fandtes passende. De to—tre Dage i Taarnet har sikkert været nok for Jens Rasmussen. Med Erindringen om dem og med Truslen om den strengere Straf hængende over sit Hoved, har han i Fremtiden kunnet lade være med at lægge de rejsende, der kom med Kongens Pasbord, Hindringer i Vejen. Kancelliets Brevbøger melder i hvert Fald intet derom.

Herefter melder Brevbøgerne intet om Bøndernes Kørsler, men noget herom kan dog læses af et Brev¹⁵⁾ til Axel Rosenkrantz. Han laa i Mageskifte med Kongen om noget Gods i Antvorskov Len og krævede til Vederlag bl. a. to Gaarde i Tuse; men Kongen siger, at han ikke for daglig Ægt og Arbejdets Skyld kan undvære nogle

¹⁵⁾ Brev af 18. Oktober 1621.

Gaarde i Tuse, og beder ham derfor begære noget andet Gods til Mageskiftet.

— — —

Udover de fra Kancelliet udgaaede Skrivelser synes der ikke at være efterladt meget, der vidner om Tuses Betydning for Forbindelsen mellem København og Kalundborg i dette Tidsrum. Enkelte Ting findes dog, som hver paa sin Maade kaster en Smule Lys over Forholdene.

I 1568 havde Otte Krumpens Hustru, Fru Anne Lykke, anlagt Sag¹⁶⁾ mod Skriveren paa Hald, dels fordi han mod haandskreven Forpligtelse havde forladt Hr. Ottes Tjeneste o. m. m. Sagen skulde dømmes paa Kongens Retterting. Skriveren var da taget til København og havde der af Kongen erholdt en Skrivelse om, at han skulde være fri for Skriveriet paa Hald Slot. Denne Skrivelse skulde han overgive Hr. Otte. Han rejser hjemad, og det hændes da, at han i Tuse¹⁷⁾ træffer Hr. Otte Krumpen, som er paa Vej fra Jylland til København. Han overgiver Hr. Otte Skrivelsen, men denne synes ikke at have været tilfreds med Kongens Beslutning. Dommens Akter røber, at Tuse har været Vidne til et ret voldsomt Sammenstød mellem Adelsmanden og Skriveren. Sidstnævnte tilbyder paany at rejse til København sammen med Hr. Otte og atter frasige sig sin Bestilling. Men Hr. Otte »befoel ham at hjemdrage og udrette sin Bestilling, hvis det var ham muligt«.

1622 fortæller Eske Brok i sin Dagbog, at han paa Rejsen til Københavns Herredag rejste fra Helgenæs syv slet om Aftenen og kom i Land i Kalundborg tre slet om Morgenen. Klokkeren otte drog han fra Kalundborg til Tuse og siden til Roskilde om Aftenen.

¹⁶⁾ Fra »Udvalg af gamle danske Domme, afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting«. 3' Samling 1563—78 (udg. af Kolderup-Rosenvinge).

¹⁷⁾ Kolderup-Rosenvinge undrer sig over, at de to skulde have truffet hinanden i Tuse, han har formodentlig ikke kendt Tuses Betydning for Landevejstrafikken dengang.

Af Holbæk Slots Lensregnskaber¹⁸⁾ ses, at Tuse i 1633 havde fint Besøg. Naar Kongen med en Del af Hoffolkene eller eventuelt en af Prinserne rejste rundt i Landet, skulde de kongelige Slotte stille Værelser til deres Raadighed og yde dem Forplejning. I Oktober 1633 skete det, at »hans fyrstelige Naade, Hertug Frederik¹⁹⁾, de unge Frøkener Wibbeke samt andre Ædelknaber saavel som deres medhavende Folk, Tjenere og Heste forrejste til Jylland«. Holbæk Slot skulde saa yde Selskabet Natlogi og Fortæring, men Slottet var i maadelig Forfatning, og Prinsen foretrak derfor at tage til Tuse med sit Følge. I Tuse blev Selskabet bospist om Aftenen, det sov der om Natten og spiste der igen om Morgenen, hvorefter det blev kørt til Kalundborg.

Man kan undres over, at Prinsen, hvis Slottet virkelig har været ude af Stand til at huse ham, ikke søgte til Holbæk By. Maaske har han ikke næret særlig høje Tanker om Holbækborgernes Patriotisme, siden han er taget til Tuse. Der kunde der ingen Vanskeligheder blive, da Bønderne var Kronens Bønder og derfor forpligtede til at yde ham Nathold. For man har vel næppe Lov til at tro, at Bondebyen Tuse dengang skulde kunne yde større Behageligheder end Købstaden Holbæk, saa rejsende af Stand af den Grund skulde foretrække Tuse. Hvis dette var Tilfældet, er der altsaa nogen Sandhed i det, der endnu fortælles i Tuse, at Tuse engang regnedes for mere end Holbæk.

Et halvt Aarstid efter, den 25. April 1634, kom igen et større Selskab til Tuse. Det var kgl. Majestæts Fodermarskal med 14 Personer af Kongens Folk. De laa der om Natten og fik Mad Aften og Morgen, hvorefter de biede paa Vogne, hedder det. Næste Dag forøgedes Selskabet, idet »Hovmesterinden, Frøkner, Herremænd og

¹⁸⁾ Herfra: V. la Cour: Af Holbæk Slots Bygningshistorie, i »Fra Arkiv og Museum«, 3' Bind 1905—08.

¹⁹⁾ Den senere Kong Frederik III.

Jomfruer samt deres medhavende Folk« kom til Tuse og holdt Middagsmaaltid der, og siden rejste de saa alle til Roskilde. Det drejer sig sandsynligvis om et større Selskab af Hoffolk og adelige, som over Kalundborg rejste fra Jylland til København. De er kommen til Kalundborg den 25. April, men det har vist sig, at Kalundborg Slot ikke har kunnet rumme det store Selskab, hvorfor saa Fodermarskalken med de 14 Mand er sendt til Tuse for at overnatte der, de øvrige er saa fulgt efter næste Dag. Hvert Maaltid, de 15 Tjenere fik, er takseret til 8 Skilling, der godtgjordes af Holbæk Len. Hvorvidt Betalingen for det Middagsmaaltid, det finere Selskab fik, er sat højere, vides ikke.

II. Om Tuse Bro.

Hvad der gjorde de Tuse Bønders Kørsler saa meget besværligere, var de slette Tilstande, i hvilken næsten alle Veje og Broer befandt sig. Især var det galt med Broerne over Aaerne. Ofte var det forbundet med den største Livsfare at befærde dem, og det var man jo nødt til. En Del af dem var vel sat af Sten, men Arbejdet har formodentlig ofte været daarligt udført, siden der saa tit var noget i Vejen med dem.

Omkring 1620 var det galt med Broen over Tuse Aa. Af et Brev¹⁾ til Alexander Rabe²⁾ ses, at der blev krævet, at Bønderne i Tuse skulde istandsætte Broen. De har nægtet det, eller i hvert Fald ikke gjort det. Det er kommet til Sag paa Tuse Herredsting. De Tuse Bønder mente at kunne bevise, at der i langsommelig Tid havde været fire Byer, som skulde være med til at holde Broen i Stand. Men Herredsfogeden, Peter Christensen, Trønninge, dømte, at de Tuse Bønder skulde istandsætte Broen. Trønninge har formodentlig været en af de fire

---

¹⁾ Brev fra 12. August 1626.

²⁾ Aleksander Rabe von Pappenheim, Lensmand paa Holbæk Slot 1620—27.

Byer, der skulde være med til at holde Broen i Stand; i hvort Fald ymtede de Tuse Bønder noget om, at Herredsfogeden selv var interesseret i Sagen, og derfor havde dømt dem imod. Nok er det, de istandsatte ikke Broen. Herredsfogeden klager til Lensmanden, Alexander Rabe. Og han byder da Bønderne at gøre det. Men Bønderne lader sig stadig ikke tvinge, de sender Brev med Klage til Kongen og beretter ham om Forholdene. Kongen giver dem Ret for saa vidt, som han byder Alexander Rabe, at han skal lade dem være fri for videre Tiltale, indtil Sagen nærmere er undersøgt. En Maanedstid senere, den 21. September 1626, sender Kongen saa Brev til Hans Lindenov til Hundslund og Jørgen Urne til Alsløv, Befalingsmændene henholdsvis paa Kalundborg og Kronborg Slotte, med Befaling om, at de med det første skal begive sig til Tuse, stævne Parterne sammen, høre deres Vidnesbyrd og saa afsige Dom om, hvorvidt de Tuse Bymænd alene bør holde Broen vedlige eller ej, og endelig give Dommen klarlig beskrevet under deres Haand og Signet. Hvis en af dem ikke kan komme, har den anden Fuldmagt til at tage en anden god Mand med derhen, afsige Dommen og udføre Befalingen uden Forhaling. Det hastede øjensynligt med at faa ordnet Sagen; hvorvidt den blev ordnet, har vi ingen Efterretning om.

Hvis Broen er blevet lavet i Stand, er det gjort daarligt, for allerede 1630 er det galt igen. Da maa Kongen³⁾ atter henvende sig til Bønderne om Broen. Af Brevet fremgaar det, at Broen nu er saa brøstfældig, at de vejfarende undertiden kun med den største Livsfare kan komme over den; og Kronens Bønder er ikke i Stand til at reparere den og holde den ved Magt, som det sig bør. Men da det er alfar Vej, skal den være i Stand, og da det er Herredsmændene, som bruger den mest, er det kun billigt, at de er med at istandsætte den og siden holde den ved Magt. Det befales dem derfor alvorligt, at de, naar Lensmanden

---

³⁾ Brev af 20. Oktober 1630.

paa Roskilde lader dem tilsige, alle møder op med Heste og Vogne og hjælper til med at køre Sten og Grus til Broen og istandsætte den, saa de vejfarende bekvemmeligen og uden Fare kan bruge den.

Denne Gang har det sandsynligvis hjulpet, og de Tuse Bønder har saaledes ført deres Krig igennem, saa de hverken ene kom til at istandsætte den eller holde den ved Magt.

Klager fra Præsterne i Arts Herred over Kirkernes Brøstfældighed omkring Aar 1664

Ved Pastor emer. Erh. Qvistgaard.

»Brøstfældige Kirker« er desværre Ord, vi ofte støder paa i de gamle Dokumenter paa vore Arkiver, og de fandtes for 2 a 300 Aar siden rundt om i Landet, særlig dog i de fattige vestjyske Egne, men ogsaa i Fyn fandtes de og ogsaa, som herefter fortalt, paa Sjælland, og det var ikke alene Kirkerne selv, som var saa fattige, at der ofte under Stolene ingen Sten var lagt, saa at Menigheden maatte falde paa Knæ i den sorte Muld og Sand, og i en Kirke fandtes kun en uanstændig Kalk af Bly, men ogsaa Kirkegaardene var ofte saa forsømte, at Svinene kunde gaa derind gennem de nedfaldne Stendiger og omrode og nedtræde de døde Grave; intet Under derfor, at Kirkernes Tilstand ved Syn over dem ofte sagdes at se værre ud end mangan Oxen-Stald. Denne Kirkernes Brøstfældighed skyldtes dels Menighedernes Fattigdom efter Krigene, saa de ikke kunde svare Tienden, dels Vanrøgt fra de høje Herrer, som ejede Kirkerne, saa at baade Menighederne og Præsterne atter og atter klagede derover baade til Biskopperne og selv til Kongen. I Betragtning af, hvor velholdte vore Landsbykirker nu er, kan det være godt at drage en Sammenligning med Fortidens brøstfældige Kirker.

Den hellige Gud liuse sin Velsignelse ofver Eders Eminentz och Eder udi al Ønskelig Velstand ophold!

Høy-Ærværdige Hr. Erche Biskop, vi nødis til for Eders E. Ydmygeligst at andrage vore Kierkers Slette Tilstand och store Brøstfældighed paa tag, Mure oc Vinduer, saasom det afsigt paa Kierkernes Brøstfældighed her udi Herredet gjort er, vidtløfftelig forklarer, at en Deel af Præsterne kand neppelig blotte sig for Regn i Prædikestolen, naar de deris Embede forretter. Ja en Deel af Kierkerne ere, foruden forberørte Brøstfældighed, endogsaa geraaden i stor Vidtløftighed och Gield. Derimod ere Bønderne, som skulle giffue tiende til Kierkerne, forarmede och en Deel Gaarde afbrutte, saa der aff Kierkerens tiende ichun suaris ringe hielp til Kierkernes Reparation, saa snart kand formodis och imidlertid, hvis der iche betimeligen herpaa vorder Raadet boed kunde Kierkerne Slet forfalde och blifve øde. Huorfor indfalder til E. Eminentz voris ydmyge Ansøgning och Supplication, I vilde være vore Kierker befordelig oc behjelpelig at den Beholdning de hafver hos Velb. Sl. Hr. Hans Lindenows Arfuinger maatte blifve til vore Kierker med det forderligste erlagt oc paa deris Høyst-fornødne Reparation anvendt. Saadan høje Velgerning som E. Eminentz de nødlidende og brøstfældige Kierker herudi Beviser vil den naadefulde Gud E. Eminentz rundeligen vederlægge oc vi med daglig Bønner Herren inderlig anmode om E. Eminentzes languarige Sundhed oc glædelige Velstand.

d. 17. Febr. 1662. E. Eminentzis plictuillige tienere, Sognepræster udi Artsherredt.

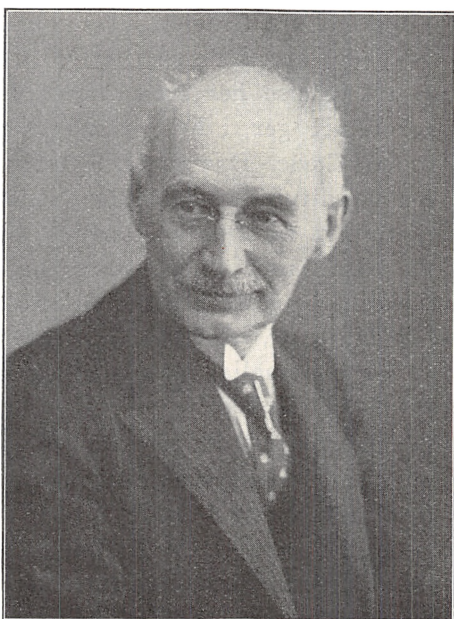

Den Høyestis beskiermelse ønsker vi ofver Eders Høy-ærværdighed med aandelig och legemlig mangfoldig Velsignelse af Gud vor Fader och den Herre Jesu Christo. Dernest ere vi undertegnede uværdige Præster i Arts Herret paa Callundborg læn høyiligen foraarsagede paa det

underdanigste att andrage for Eders Eminentz vore Kierkers store Brøstfældighed paa Mure, Tag, Hvelvinger och andet att det nu regner ned i Kierkerne paa os, folckit ved Regn udriffues aff Stolene och vi hindris derved i voris Gudstjeneste. Nu har vi den gode forhobning Eders Eminentz denne vor Sag til det bedste beforderer for os att intercedere hos Hans kgl. May. vor allernaadigste Herre och Konge der maatte naadigsk bevilges noget af den beholdning voris Kierker hafde hos sal. Hr. Hans Lindenow vor forrige Lensmand hans Arfvinger att fordre til Kierkernes fornødne Reparation, anseendis hvis Kierkerne tilforn kunde hafue i forraad er forlaarit ved Kierkeværgerne som aff fienderne bleff ruineret och forjagit och dend liden aarlig indkomst Kierkerne nu kand niude aff de forarmede Sognemænd til Tiende och aff sine egne øde Jorder, hvis Gaarde ere gandske afbrutte, til Landgilde kand næppelig tilstrække til den ordinaria aarlige udgift och kand saa intit deraf beholdis til Kierkernis fornødne remedia, mens vi med Væmodighed maa see att Guds Huse forfalde och bliffuer jo mere och mere øde. Dette hafuer vi for Eder Høy-Ærværdige Hr. Erche Biskop att beklage forhaabendis eders Fromhed for Guds ævig skyld voris fattige Kierker vorder beforderlig. Sligt vil vii i voris daglige Bønner till Gud i Himlen ihukomme hjertelig ønskendis den Almægtige gode Gud Eders Høyærværdighed til sit egit helligste nafns Ære och Menighedens gaffn och gode længe naadelig vilde bevare.

Skreffuit i vor Convent Kircke Tømmerup d. 8. Marts
An. 1664.

Ved Aarsmødet i Holbæk i Fjor meddelte vor Formand, Kredslæge J. S. Møller, Kalundborg, at han paa Grund af Fraflytning fra Amtet maatte nedlægge sit Hverv som Styrelsens Formand. Vore Vedtægter kræver jo, at Styrelsesmedlemmerne skal bo i Holbæk Amt.

Der blev dengang bragt Dr. Møller en hjertelig Tak for hans mangeaarige Arbejde herude; de Medlemmer, der overværede Generalforsamlingen, sluttede sig dertil, og vi har siden — ikke mindst paa Samsøturen sidste Sommer — hørt mange Beklagelser over, at Doktoren traadte ud af Foreningens Ledelse. Vi er alle, baade Medlemmerne og vi, hans Medarbejdere i Styrelsen, enige om, at vi vil komme til at savne ham meget.

Dr. Møller var med til at stifte Historisk Samfund i 1906, kom straks ind i Styrelsen og gjorde et stort Arbejde i Kalundborg og Egnen deromkring for at skaffe

Medlemmer. Gennem 30 Aar sad han som Medlem af Styrelsen. Han afløste i 1926 Grev Brockenhuus-Schack som Formand og beklædte altsaa denne Post i 10 Aar. Størst Betydning og Indflydelse har han vistnok haft ved sit Arbejde for vore Aarbøger, i hvis Redaktionsudvalg han hele Tiden har haft Sæde. Han var altid ivrig for at gøre disse Bøger saa værdifulde som muligt, altid parat med Kritik og Vejledning, en kyndig Gartner med Saks og Lugekniv. Selv viste han i talrige større og mindre Afhandlinger som i sine to store Værker, om Folkedragterne og om Fester og Højtider, hvorledes man bør skrive; paa een Gang jævnt og forstaaeligt og saa tillige med Forskerens Redelighed og Saglighed.

Dr. Møllers Betydning for dansk Folkemindeforskning og for Provinsmuseernes Kaar skal ikke udvikles her; heldigvis er Doktoren stadig i fuldt Vigeur og beklæder endnu Posterne som Formand for Kalundborg-Museet og for »Dansk kulturhistorisk Museumsforening« og er Bestyrelsesmedlem i »Danmarks Folkeminder«. Heller ikke vil vi ind paa, hvad hans By og Egn skylder ham for hans utrættelige og undertiden utaknemlige Arbejde for Bibliotek, Museum, Skolevæsen, Sundhedsforhold, Foredragsvirksomhed o. m. a.

Disse Linier skal kun være en jævn og hjertelig Tak til Dr. Møller fra »Historisk Samfund« for tredive Aars Virksomhed i vor Sags Interesse, en Tak for skriftligt Medarbejderskab, for gode Idéer og vaagen Kritik, for klog og loyal Ledelse af Foreningen!

Generalforsamlingen i Aar vedtog at udnævne Dr. Møller til Æresmedlem af Historisk Samfund, den højeste Hæder, vi kan yde.

A. T.

BØGER

Holbæks 650 Aars Jubilæum i 1936 fremkaldte, foruden de tre Artikler i vor Aarbog ogsaa et Par andre litterære Arbejder af historisk Interesse, f. Eks. de to Jubilæumsskrifter »Elektriciteten i Holbæk 1911—36«, en fornøjelig og velskreven Fremstilling af Redaktionssekretær Monrad-Hansen, og saa »Holbæk Roklub 1886—1936«.

Det bør vel ogsaa nævnes her, at det store Værk, »Holbæk Købstads Historie«, som Byraadet udgiver, begyndte at udkomme med 1. Hefte paa Jubilæumsdagen den 1. Juli; 5. Hefte, der fører Fremstillingen op til Handelsforhold paa Christian den Fjertes Tid, er i Trykken. — I en Klasse for sig selv staar naturligvis Anders J. Eriksholms Digt-Samling »Holbækske Vers«, hvori der siges mange smukke Ting om Byen i Fortid og Nutid, en fin lille Bog, som burde kendes af alle Holbækkere.

Pragtværket Danmarks Kirker, der udgives i nogle billige Kæmpehefter, af Nationalmuseet, er nu begyndt paa Sorø Amt; man kan godt abonnere paa dette Bind alene.

Fortid og Nutid, udgivet af de hist. Samfunds Fællesforening, faas til nedsat Pris (2½ Kr. aarligt) ved Henvendelse til vor Sekretær; i 11. Aarg., 3—4 Hefte, findes bl. a. Gudm. Hatt: Oldtidens Landsby i Danmark; Chr. Ax. Jensen: Lutherdom og Kirkekunst, og Gunnar Knudsen: Resens Atlas.

Jul i Holbæk 1936 bragte foruden noget skønlitterært Stof et Par lokalhistoriske Artikler af Værdi: Kommunalærer A. K. Jørgensen: Holbæk Skole i Fortid og Nutid; Journalist H. Ellert: Holbæk gamle Teater. Desuden mange Billeder fra Jubilæumsugen.

»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« for 1936 blev hurtigt udsolgt, der var ogsaa Aarets store Sensationer i det: Skrydstrup-Pigen, det fynske Vikingeskib, Vikingelejren ved Trelleborg o. s. v. Aarbogen for 1937 er lige saa god; her er hele 11 rigt illustrerede Artikler, livligt og sagligt behandlede Emner som f. Eks. Therkel Mathiassens om de ældste Bopladser i Jylland og paa Fyn, Dr. Broholms om Skibssætninger, Rosenbergs om Vikingeskibet i den kæmpemæssige Glasmontre i Gravhøjen ved Kerteminde

Fjord. Paul Bergsøe fortæller om, hvorledes Indianerne lavede sig Smykker af Guld og Platin, og C. M. Smidt skriver om By- og Borgbro. Sidst i Bogen er der to Artikler, der viser, hvor udmærket de nye Afdelinger i Folkemuseet indrettes. — Bogens Pris er 3,50, men vore Medlemmer kan ved Henv. til Sekretæren faa den til 2,50 + Porto.

Foreningen »Danmarks Folkeminder«s to sidste Bøger, som Medlemmerne faar sendt, var H. P. Hansens fornøjelige Bog »Skovlovringer, Folkeminder fra Silkeborgs Vesteregn«, og Landsdommer Jacob Bircherods Optegnelser om Folketro og Festsik paa Fyn (1734).

I Serien »Min Hjemstavn (Hirchsprungs Forlag) omhandler Nr. 2 »Midtsjælland«; i korte, instruktive Afhandlinger af kendte Fagmænd fortælles om Egnens Geologi, Plante- og Dyreliv, Forhistorie, Historie og Indsats i dansk Aandsliv; ikke mindst de to sidste Artikler, af Dr. Poul Nørlund og Lektor Th. A. Müller, fortjener Ros og Ære; de er fortrinlige. Den lille Bog vil have Interesse for mange af vore Medlemmer.

A. T.

Historisk Samfund i 1936

Aarsmødet afholdtes Søndag d. 2. Februar paa Holbæk Raadhus. Efter et Styrelsesmøde var der Kl. 3½ Generalforsamling; Dr. Møller bød Velkommen, Sekretæren aflagde Beretning og Regnskab, begge Dele godkendtes. Et Medlem foreslog, at der blev Lejlighed til, at Medlemmerne selv kunde afhente Aarbogen i Holbæk for at spare Porto, og et andet Medlem ønskede Gengivelser af Matrikelskort i Aarbogen. Det vedtoges at indstille de 3 afgaaende Styrelsesmedlemmer til Genvalg, og i Stedet for Dr. Møller, der fraflytter Amtet, foresloges Grev Ahlefeldt-Laurvig og Politifuldmægtig Dan Lund. Til Revisor genvalgte Postassistent Tilly og nyvalgte Tilsynsofficiant Koch, begge i Holbæk. Sekretæren gav Meddelelse om den nye Aarbog. Til sidst tog Dr. Møller i en smuk lille Tale Afsked med Historisk Samfund og takkede for de mange Aars gode Minder i Samfundets Virksomhed. Kommunalærer Thomsen udtalte Foreningens varme Tak for Dr. Møllers store Arbejde siden Hist. Samfunds Stiftelse i 1906, hans utrættelige Interesse, hans litterære Indsats og hans altid elskværdige og loyale Ledelse af Foreningen.

Det offentlige Møde Kl. 4 i Raadhusets Festsal aabnedes af Formanden, som bragte Holbæk By en varm Lykønskning fra Historisk Samfund i Anledning af Byens Jubilæum. Derefter holdt Albert Thomsen et Foredrag om Holbæks Historieskriver, Professor Dr. I. H. Larsen, og til sidst talte Borgmester Alfred Hansen om det gamle og det nye Holbæk. Mødet overværedes af ca. 60 Tilhørere.

Paa et Styrelsesmøde d. 16. Maj i Holbæk valgtes Hr. Nylev til sammen med Red. Bent Rasmussen og Troels Trier at planlægge en Sommerudflugt til Samsø.

Denne afholdtes Søndag d. 12. Juli og havde vundet god Tilslutning. Efter et Besøg ved Vesborg, hvor Bent Rasmussen talte, kørtes til Tranebjerg, hvor der ved et fælles Kaffebord holdtes flere Taler; Turen fortsattes derefter til Nordby. Da københavnske Turister havde lagt Beslag paa mange af Øens Køretøjer, lykkedes det ikke at gennemføre alle Programmets Punkter, men

det, vi fik at se, gav os Lyst til at komme igen ad Aare og udvide Bekendtskabet med den smukke Kattegatsø.

Styrelsesvalgets Resultat opgjordes ved et Møde d. 5. Decbr. saaledes: Thomsen genvalgtes med 63 St., Frk. Wiggers Hansen med 59 og Troels Trier med 48. Nyvalgt blev Politifuldm. Dan Lund, Kalundborg, med 51 St.; derefter havde Grev Ahlefeldt Laurvig 14 St. og Boghandler Elling 11 St.

Derefter valgte Styrelsen Forp. F. Lunn. Knabstrup Dyrehave, til Historisk Samfunds Formand i Stedet for Dr. Møller.

Ved Holbæk-Jubilæets Fests møde paa Raadhuset den 1. Juli bragte Kommunalærer Thomsen Hist. Samfunds Lykønskning og takkede for Byens Støtte gennem Aarene.

Og ved Hjemstavnstævnet paa Orø i September gav Thomsen nogle Oplysninger om vor Virksomhed og opfordrede Orøboerne, som nu hører til vort Amt, til at blive Medlemmer og sende Bidrag til vore Aarbøger.

Ved Styrelsesvalget i Aar skal væges tre Medlemmer; Generalforsamlingen nu i Januar foreslog de to afgaaende genvalgt (d'Hrr. Nylev og Mørch), og i Stedet for Dr. Tulinius, der ikke ønskede at modtage Genvalg, foresloges enten Redaktør P. Olsen, Tølløse, eller Gdr., Amtsraadsmedlem L. P. Larsen, Igelsø, idet det ansaas for ønskeligt at faa et Medlem i Landet Syd for Holbæk.

— Det var med Beklagelse, at vi modtog Dr. E. Tulinius' Meddelelse om, at han gik ud af Styrelsen, og vore Overtalelsesforsøg var frugtesløse. Doktoren kom ind i Foreningens Ledelse allerede i 1923, og han var altid meget interesseret i vort Arbejde, ikke mindst naar det drejede sig om Forhistorie eller Geologi, og han har ofte paa en praktisk og udmærket Maade bidraget til Tilrettelæggelse af vore Sommerudflugter. Vi bringer Doktoren vor hjertelige Tak for de 14 Aar!

— Ved »Dansk historisk Fællesforening«s Aarsmøde i Juni i Næstved var Formanden og Sekretæren til Stede. Der blev her givet Meddelelse om, at Styrelsen for D. h. F. efter at have gennemgaaet Aarbøgerne 1914 havde vedtaget at prisbelønne Fru Fanny F a n g s Afhandling »Handelsmand og Slagter« i »Fra Holbæk Amt« 1934—35 med Kr. 200. I Motiveringen hedder det bl. a.: »... Mindeerne fra Fædre hjemmet i Roskilde udgør et typisk Billede af et Borgerhjem ved Midten af det 19. Aarh., og i Forbindelse hermed gives der en detailleret Skildring af Slagterhaandværket i sin gammeldags Form. Særlig indgaaende er Omtalen af Kreaturhandelen i gamle Dage, Lammeopkøbingen og Lammedrivningen til København og efter Jernbanernes Anlæg det planmæssige Svineopkøb med Eksport til Tyskland og Holland. Da Frederiksen var en af de be-

tydeligste Handelsmænd paa dette Omraade, bliver hans Erindringer et historisk værdifuldt Kildeskrift til Belysning af Omsætningen af Landbrugets dyriske Produktion i Tiden før Andelsslagterierne. .... Naar Bestyrelsen har besluttet at tildele Fru Fanny Fang Aarets Præmie for dette Arbejde, er det navnlig i Erkendelse af, at det er lykkedes hende at faa optegnet et særlig værdifuldt historisk Stof fra mundtlig Tradition og at tilrettelægge det til Udgivelse paa en mønstergyldig Maade.«

Siden disse Præmieringer i 1929 indførtes, er de uddelt 6 Gange, og vort hist. Samfund har ikke været Stedbarn; 1929 fik Sekretæren Præmien (ganske vist for Arbejder i Vejle Amts og Svendborg Amts Aarbøger), 1930 Povl Hansen for »Lammefjorden«, 1932 Fru Kirstine Mortensen, Ubby, for »Et Livsløb i trange Kaar« og nu 1934 Fru Fang.

Medlemstallet var

- 1. Jan. 1935 904 alm. Medl. + 2 livsvar. Medl. + 29 Subskribenter.
- 1. Jan. 1936 878 alm. Medl. + 2 livsvar. Medl. + 29 Subskribenter.
- 1. Jan. 1937 867 alm. Medl. + 2 livsvar. Medl. + 29 Subskribenter.

Det kunde tyde paa, at Nedgangen i Medlemstallet nu ebber ud; vi haaber, at vi snart kan melde om Opgang i Stedet. Hjælp os ved at vise Folk Aarbogen og fortælle lidt om vort Arbejde, saa faar maaske en og anden Lyst til at'indmelde sig!

Af økonomiske Hensyn udsender vi ikke i Aar noget Registerhæfte. Det til 7. Bind (1930—33) kommer først 1938.

Sommerudflugten i Aar bliver en Biltur til Sydvestsjælland, Egnen om Korsør, Skelskør, Borreby m. m. Den nærmere Plan og Dato vil blive meddelt i Dagbladene omkring 1. Juni.

A. T.

Af Historisk Samfunds Regnskab for 1936

I n d t æ g t e r:

Kassebeholdning fra 1935	Kr.	314,19
Tilskrevne Renter	»	10,68
Tilskud fra Stat, Amt, Kommuner og Sparekasser ...	»	700,00
Kontingent fra Medlemmer (incl. Porto)	»	2846,25
Salg af Skrifter	»	272,06
Indtægter ved Sommerudflugten	»	482,00
		Kr. 4622,18

U d g i f t e r:

Aarbøgernes Fremstilling (Trykning, Hæftning og Clicheer)	Kr.	2002,81
Forfatterhonorarer	»	744,00
Udsendelsesudgifter	»	374,85
Møder	»	193,31
Sommerudflugten	»	451,32
Administration o. l.	»	599,14
Diverse Udgifter	»	80,33
		Kr. 4445,76
Kassebeholdning at overføre	»	176,42
		Kr. 4622,18

Regnskabet paategnet:

Det attesteres herved, at ovenstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med Bilag og Kassebog. Kassebeholdning og Sparekassebøger er forevist os.

H o l b æ k, d. 29. Januar 1937.

Koch.

Tilly.

AARBØGER OG ANDRE SKRIFTER

»Fra Holbæk Amt« 1907—08—10—11—12	a 0,50
»Fra Holbæk Amt« 1913—14 og 19	a 1,00
»Fra Holbæk Amt« 1909—15—16—17—18—20—21 er udsolgt.	
»Fra Holbæk Amt« 1922—23—24—25—27—30—31—32—33 —34, 35 og 36	a 1,50
»Fra Holbæk Amt« 1926 (Schmidt: Helligkilder)	1,00
»Fra Holbæk Amt« 1928 (J. S. Møller: Fester og Højtider 1. Halvbind + Aarbogen 1928)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1929 (Møller: Fester og Højtider 2. Halvbind + Aarbogen 1929)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1931 (»Fester og Højtider« 3. Halvbind + Aarbogen 1931)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1933 (»Fester og Højtider« 4. Halvbind + Aarbogen 1933)	2,50
J. S. Møller: Fester og Højtider I Bind og II Bind	a 4,00
J. S. Møller: Folkedragter i Nordvestsjælland	4,00
J. S. Møller: Kalundborg Kirke	0,60
Chr. Olsen: Fra Nordvestsjælland, Slægtsminder og Folke- minder; 245 Sider m. Billeder og Musikprøver	1,50
R. Nielsen: Sejerø Sogns Historie	2,00
Otto Smith: En dansk KøbstadHAVNS Historie (Holbæk Havn og Skibbro), 130 S.	1,00
Povl Hansen: Lammefjorden (Særtryk af Aarbogen 1930), 96 Sider illustr.	1,50
Albert Thomsen: Stamtavle, Anetavle og Slægtsbog, en kort Vejledning	0,60
Jens Peter Jensen: Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848—1918, I Ruds Vedbykredsen og Svinninge- kredsen, 236 Sider	1,50
Disse Priser gælder kun for Medlemmer og Subskribenter.	

Et Tilbud til vore Medlemmer

(gode og billige Foræringar til historisk interesserede
Mennesker):

Aarbøgerne 1907—08—10—11—12, 5 Bind med ialt 720
Sider, indeholdende 28 historiske Afhandlinger her fra Amtet,
sælges indtil videre for **2 Kroner ialt.**

Aarbøgerne 1922—26, 5 Bind, ialt 810 Sider: 3 Kroner.

Aarbøgerne 1927—31, 5 Bind, ialt 788 Sider: 5 Kroner.

Naar Oplagene er bragt lidt ned, ophører disse Tilbud.

Bøgerne faas ved Henvendelse til Sekretæren, Kommunelærer
Albert Thomsen, Bjelkes Hus, Holbæk.